

BALTIJAS JŪRA SENAJĀS KARTĒS

SARAKSTĪJIS
ARNOLDS SPEKKE

MAG. PHIL., DR. PHIL.

AR 22 ATTĒLIEM

APGĀDS ZELTA ĀBELE

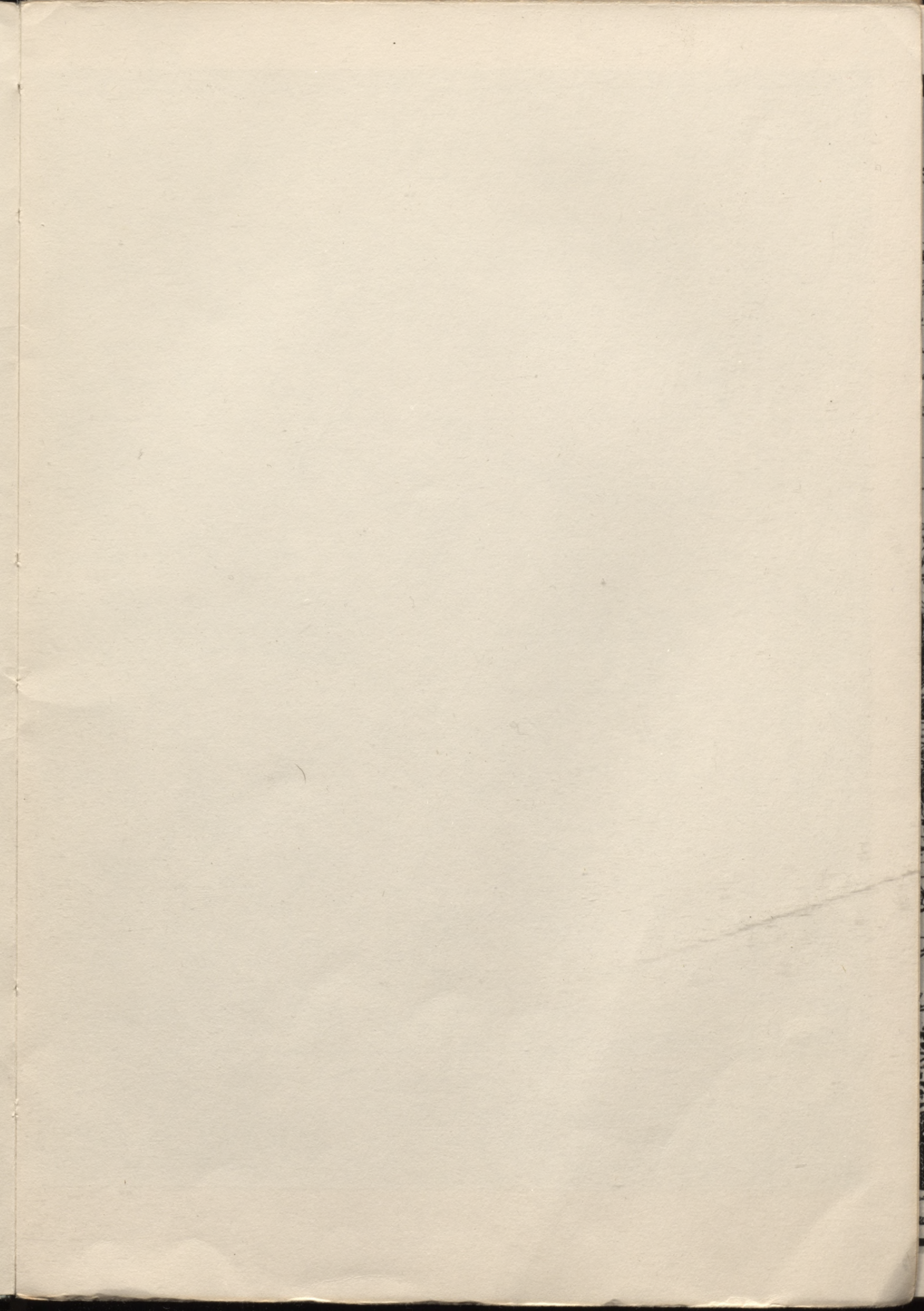
STOKHOLMĀ MCMLIX

^v
Šis grāmatas — sava jaunākā darba — ievadā profesors A. Spekke saka: „... Tas pētnieks vai vienkārši interesents, kas skatījis cauri lielos karšu foliantus vai kas ar mīlestību mēģinājis iedziļināties seno karšu, portolanu, mapamundu un kā vēl tos lai sauktu, perspektīvēs, senās dzīves pasaules redzēšanas veidos, šis cilvēks, ja viņa dzimtā zeme ir augšā pieminētie, kara dieva Marsa gaužam iemīļotie krasti, būs laikam sajutis, cik īpatnēja, cik savāda ir pasaules garīgā pieeja viņa zemei. Viņš, man šķiet, būs asi un originali izjutis agrākās pasaules periferisko skatīšanās un vērtēšanas veidu, kāds tam nāk pretim no laikiem līdz 16. g. s. un pa daļai arī no šī paša Eiropas vēstures krustceļu gadu simta, to periferisko ainavu, kas atmirdz viņa acu priekšā it sevišķi spilgti tajos brīžos, kad šajos krastos plīvo tālāko vai tuvāko kaimiņu konfliktu 'periferiskie' ugunsgrēki. Ir tālāk tāds iespāids, it kā skatītājs, gadu simtu gājienu vērotājs, stāvētu uz tāliem augstiem pakalniem, no kuru virsotnes viņš redz geografisko apvāršņu malu atblāzmojamies īpatnējās formās, kur ne vienmēr var lāgā atšķirt realās konturas no gaismas efektiem, istenību no senas greizas tradīcijas un leģendām”. . . . „liele kartografiskās kulturas centri bij veidojušies tālu no mūsu jūras un mūsu krastiem, grieķu ietekmes zemēs, vēlāk dažādajos Vidusjūras, parasti Itālijas centros, lēnām pārstumjoties ziemeļrietumu virzienā, Dienvidus Vācijā un Holandē. Mūsu krastiem vajadzēja daudz laika un mūsu tautai vēl labu tiesu vairāk, lai atstarotos seno tekstu un zīmējumu lapās. Esmu sev devis grūtu uzdevumu mēģināt īsos skicējumos attēlot šo centru darbību veidus un to iespējas kaut ko saredzēt no mūsu tālās, senās pasaules pamales. Šie īsie skicējumi domāti mums pašiem; pazīsim paši sevi, kā mācīja gudrie grieķi, mēģināsim apzināt mūsu ceļus pasaulē, kas reizēm liekas tik savādi un neizprotami.”

„... Ilgi, varbūt pārāk ilgi, mēs allaž esam meklējuši, pētījuši, gudrojuši, ko citi ļaudis domā un runā par mums, esam priecājušies un skumuši, atkarībā no attiecīgām liecībām par šiem vērojumiem un spriedumiem. Būtu laiks pienācis arī mums pateikt savu vārdu, ko un kā mēs domājam par šiem pašiem cītiem. Mūsu tiešajā interešu laukā mums pienācis laiks beigt skatīties cītiem līdzī no centra uz perifēriju, bet gan mēģināt pašiem lūkoties no perifērijas uz centru. Ar cītiem vārdiem, pateikt, kādi no mūsu krastiem skatīties izskatās šie minētie centri, un — kā mēdza teikt cienījamo balto parūku gadu simtenī — kādas pamācības no visa tā mums būs smelties.”

ARNOLDS SPEKKE
BALTIJAS JŪRA SENAJĀS KARTĒS

S
a
ie
a
ne
na
pe
e
u
er
e
zj
in
no
pa
o
or
rr
li
es
e
ai
co
to
ko
ei
ie
id
gr
di
ti
V
da
va
a
gi
bj
n
k
ae
zi
ti
m
de
un
p
la
k
ti
ni
u
ti
d
ti
n
si
b

L 91-6
28

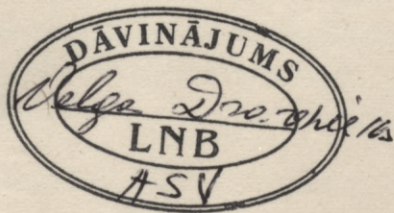
L
91

BALTIJAS JŪRA SENAJĀS KARTĒS

SARAKSTIJS

ARNOLDS SPEKKE

MAG. PHIL., DR. PHIL.

APGĀDS ZELTA ĀBELE STOKHOLMĀ MCMLIX

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0309006416

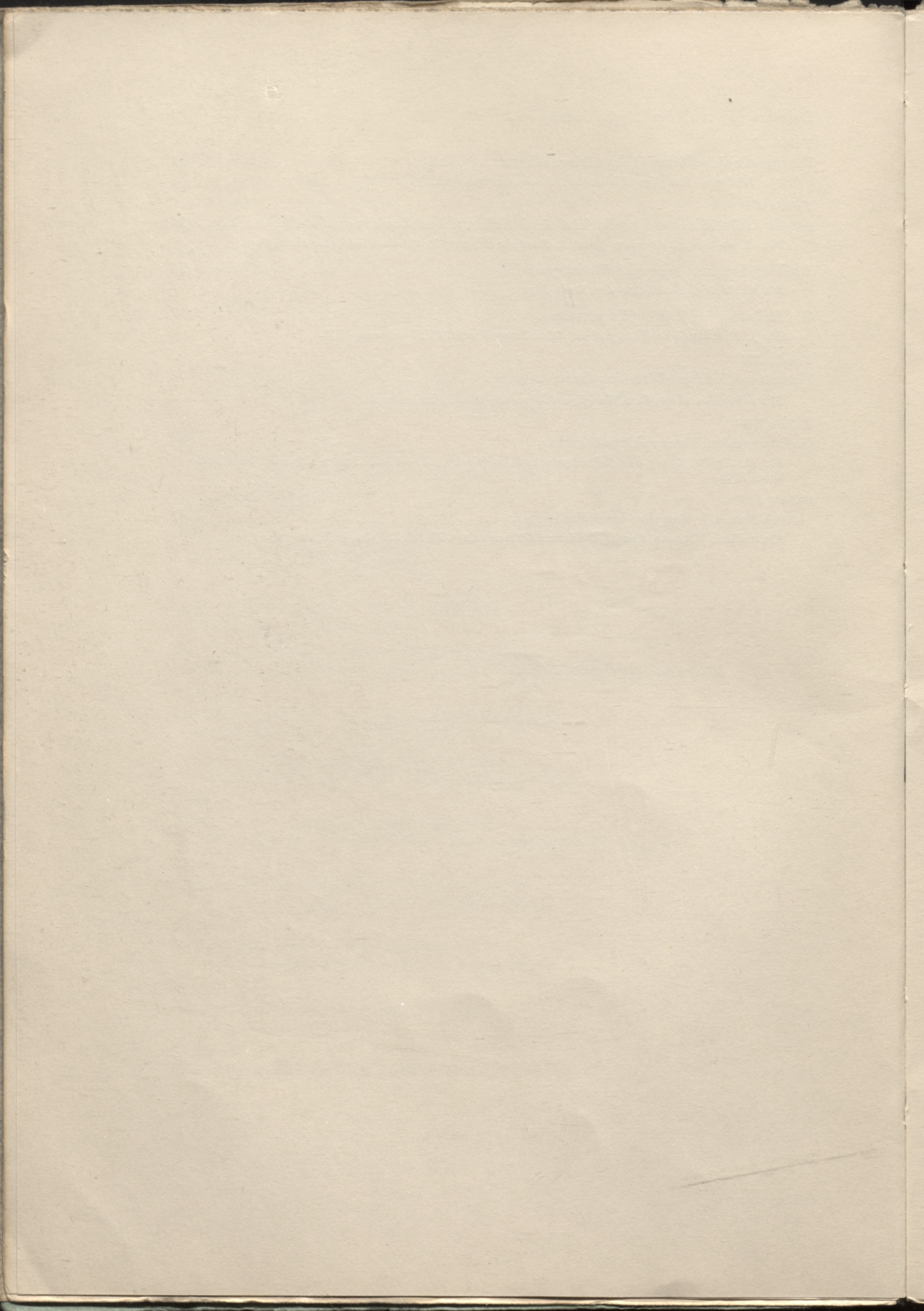
Kontrtituls: Austrum-Baltijas krasts Ptolemaja — pasaules vecākā — grieķu kartē. Tuvākus paskaidrojumus
skat. VIII lpp.

Iespiests 850 eksemplāros

Printed in Sweden

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievadam	1
Ptolemajs skatīts baltiešu acīm	3
Kādas var izskatīties 10. gadsimta Rietum- Eiropas konturas (Cottoniana)?	7
Arabu prinča Idrizi sudraba galds	9
Krusta kari un pasaules apaļās kartes (Mapamondi)	14
Murano mūka šedevrs (Fra Mauro)	16
Italiešu un katalaņu jūras karšu zīmētāji grib ieraudzīt Baltijas jūru	19
Uz jauno laiku slieģšņa, 15. gadsimta nogale	23
Klusā Vogežu ielejā dzimst modernā ģeografija (Valdzemillers)	25
Baltijas jūra pareizo projekciju priekšvakarā (Cīglers).	28
Skandināvija vienreizēji atplaukst mācītā zviedra kartē (Olaus Magnus)	29
Holandes mākslinieki un gravieri ierauga ne tikai Livoniju, bet arī latviešus	34
Mūsu vieta 16. gadsimta vispasaules enciklo- pediskajā vizijā (Merkators).	36
Noslēgumam	46
<i>Bibliografiska skice</i>	48

IEVADAM.

... Mūsu dzimtenes tuvumā, divos Austrum-Eiropas kulturas centros, atrodami bagātīgi kartografijas vēstures krājumi. Šie centri ir Viļņa un Helsinki. Abu pilsētu universitatu bibliotekām pieder prāvs skaits ļoti retu, vairs ne par kādu naudu nenopērkamu atlantu un atsevišķu kartografisku mantu, sākot ar ģeografijas lielo, t. i. 16. g. s. Viduslaiku tik reto portolanu oriģināli protams pieder atsevišķo pasaules muzeju visdārgākām mantām, tie jāmeklē viņu dzimtajās vietās, parasti Itālijā, bet arī to reprodukcijas lielajos 19. g. s. atlantos ir jau nesasniedzami bibliografiski retumi, kādēļ abu minēto universitatu biblioteku krājumi, tik tuvu mūsu robežām, var atvieglot dažāda laba pētnieka gaitas, var arī dzīvināt ierosinājumus dot. Abi krājumi radušies divu lielu pētnieku tiešo ierosinājumu un kolekcionāras kaislības radīti, — šie pētnieku vārdi pazīstami ikvienam, kam bijusi darīšana ar ģeografijas vēstures problemām. Tie ir poļu patriots — vēlākais emigrants, vēsturnieks un ģeografs J. Lelewel's un pasaules apceļotājs, Ziemeļpola pētnieks un kartografs, slavenais barons A. E. Nordenskjöld's (Nordenšelds). Interesenti paši zinās vispārīgajos referenču izdevumos atrast sīkākas ziņas par šiem vīriem un arī par viņu krājumu neikdienišķo nonākšanu minētajās vietās, man šai vietā pietiek norādīt uz iespējām, kādas šie krājumi paver.

Mums latviešiem, ne gluži tik ļauni igauņiem, nav laimes ar senu vērtīgu mantu krāšanu. Mūsu zemes, mūsu liktenīgā krasta pievilcība, diemžēl ne teoretiski ģeografiskā, bet gan politiskā, ar citiem vārdiem, varas politiskā, ir tik liela, ka tās iekarotājiem ir tajā brīdī, kad tiem šie krasti jāatstāj—un tas notiek, neraugoties uz šo iekarotāju lielo iedomību, tomēr diezgan bieži—ir tādas zvērīgas dusmas kāpt no ekspansijas troņa zemē, ka šīs dusmas var kauču pa daļai slāpēt vienīgi liesmas un drupas, — *terra bruciata* (nodezinātā zeme), kā saka italieši. Pēc pirmā pasaules kara uzskūpēja liesmās Jelgavas hercogu *Gymnasium Illustré* vecā bibliotēka, kurā piemēram, atradās neliels, bet gaužam vērtīgs un rets spāniešu 16. un 17. g. s. pirmizdevumu skaits, otrā pasaules karā esot koši liesmojis Pētera baznīcas tornis un ēkas ap Rātslaukumu, t. i. arī Pilsētas bibliotēka. Nebij viņa nekāda lielā, bet iesākusies vidus un renesanses laikos (Livonijas humanistu, piemēram, Daniela Hermann'a u. c. personīgie krājumi), tā bij vietējai vēsturei palikusi neaizstājama. Aklās dusmas pieder cilvēces vēstures dzelzs inventāram.

Tas pētnieks vai vienkārši interesents, kas skatījies cauri lielos karšu foliantus vai kas ar mīlestību mēģinājis iedziļināties seno karšu, portolanu, mapamundu un kā vēl tos lai sauktu, perspektīvēs, senās dzīves pasaules redzēšanas veidos, šis cilvēks, ja viņa dzimtā zeme ir augšā pieminētie, kara dieva Marsa gaužam iemīļotie krasti, būs laikam sajutis, cik īpatnēja, cik savāda ir pasaules garīgā pieeja viņa zemei. Viņš, man šķiet, būs asi un oriģināli izjutis agrākās pasaules periferisko skatīšanās un vērtēšanas veidu, kāds tam nāk pretim no laikiem līdz 16. g. s. un pa daļai arī no šī paša Eiropas vēstures krustceļu gadu simta, to periferisko ainavu, kas atmirdz viņa acu priekšā it sevišķi spilgti tajos brīžos, kad šajos krastos plīvo tālāko vai tuvāko kaimiņu konfliktu „periferiskie” ugunsgrēki. Ir tālāk tāds iespaids, it kā skatītājs, gadu simtu gājienu vērotājs, stāvētu uz tāliem augstiem pakalniem, no kuru virsotnes viņš redz ģeografisko apvāršņu malu atblāzmojamies īpatnējās formās, kur ne vienmēr var lāgā atšķirt reālās kontūras no gaismas efektiem, īstenību no senas greizas tradīcijas un leģendām. Kā tālāk redzēsīm, lielie kartografiskās kulturas centri bij veidojušies tālu no mūsu jūras un mūsu krastiem, grieķu ietekmes zemēs, vēlāk dažā-

dajos Vidusjūras, parasti Itālijas centros, lēnām pārstumjoties ziemeļrietumu virzienā, Dienvidus Vācijā un Holandē. Mūsu krastiem vajadzēja daudz laika un mūsu tautai vēl labu tiesu vairāk, lai atstarotos seno tekstu un zīmējumu lapās. Esmu sev devis grūtu uzdevumu mēģināt īsos skicējumos attēlot šo centru darbību veidus un to iespējas kaut ko saredzēt no mūsu tālās, senās pasaules pamales. Šie īsie skicējumi domāti mums pašiem; pazīsim paši sevi, kā mācīja gudrie grieķi, mēģināsim apzināt mūsu ceļus pasaulē, kas reizēm liekas tik savādi un neizprotami.

Un beigās vēl vienu piezīmi. Ilgi, varbūt pārāk ilgi, mēs allaž esam meklējuši, pētījuši, gūdrojuši, ko citi ļaudis domā un runā par mums, esam priecājušies un skumuši, atkarībā no attiecīgām liecībām par šiem vērojumiem un spriedumiem. Būtu laiks pienācis arī mums pateikt savu vārdu, ko un kā mēs domājam par šiem pašiem citiem. Mūsu tiešajā interešu laukā mums pienācis laiks beigt skatīties citiem līdzī no centra uz perifēriju, bet gan mēģināt pašiem lūkoties no perifērijas uz centru. Ar citiem vārdiem, pateikt, kādi no mūsu krastiem skatoties izskatās šie minētie centri, un — kā mēdza teikt cienījamo balto parūku gadu simtenī — kādas pamācības no visa tā mums būs smelties.

Lai kādi baigi kontrasti tiecas pašreiz saplosīt mūsu veco „dzīvojamo vietu” (grieķi to sauca par *oikumenē*), tautas viņā, visās malās un visos stūros ceļas jaunai dzīvei; arī mūsu tautas vēlēšanās, mūsu tieksmes ir dziļi laikmetīgas. Kad biju jau sameklējis savā prātā virsrakstu grāmatiņai, man ar pārsteigumu bij jālasa *Imago Mundi (A Review of Early Cartography)* XII, 1955, pazīstamā vācu ģeografa H. Winter'a rakstiņš *The Changing Face of Scandinavia and the Baltic in Cartography up to 1532*. Īsais rakstiņš bagāts daudziem schematiskiem zīmējumiem. Viņā centralās intereses vietu ieņem Skandināvija, kā tas virsrakstā teikts, sākot ar P. Vesconte's zīmējumu ap 1320. gadu (sk. tālāk), bet arī Baltijas jūrai, kas 14. g. s. portolanos esot iezīmēta „kā garš maiss, kas stiepjas no vakariem uz rītiem” (sk. katalaņu karti tālāk), tiek sava daļa.

Domāju, ka tādā kārtā ejot līdzī laika garam, mēs netikvien padaram vispusīgāku mūsu pagātnes izpratni, bet gūstam arvien dziļāku ieskatu mūsu eksistences īpatnībās.

*

Mans patīkamais pienākums ir izteikt šai vietā manu sirsnīgāko pateicību Kongresa Bibliotēkas Karšu Nodaļas (*Map Division*) kungiem par viņu lielo laipnību un izpalīdzību. Tikpat sirsnīgu pateicību no manis lūdzu pieņemt Stokholmas Karaliskās Bibliotēkas Karšu nodaļas vadītāju Dr. J. Haglund'a kungu par viņa lielo pretimnākšanu.

PTOLEMAJS SKATĪTS BALTIEŠU ACĪM.

Jāiesāk, kā jau parasts kartografijā, ar PTOLEMAJU. Viņa vārds nozīmē klasiskās, pareizāki sakot, grieķu ģeografijas augstāko sasniegumu punktu, kopsummā rēķinot. Ar to protams lai nebūtu teikts, ka visi aleksandrīnieša dati būtu vai nu bagātāki vai pareizāki par dažu laba viņa lielo priekšgājēju datiem un novērojumiem. Ptolemaja attiecīgo tekstu esmu devis savos *Dzintara ceļos...*, tas te nav jāatkārto. Bet tas gan jāpasaka, ka no viņa īpašvārdiem (cilšu, upju *etc.*) ilgos gadu simteņus cauri īsti saprotami ļaužu prātos noturējušies tikai nedaudzi (sk. tālāk), un baltu cilšu vārdi ir šo nedaudzo starpā. Lielā daļa, kurus mēs atrodam arī 15. un 16. g. s. daudzajos ptolemajos, *resp.* Ptolemaja jaunizdevumos, savas nozīmes ir pagaisinājuši vēstures gaisos, ar citiem vārdiem pasakot, palikuši vēlākajām audzēm tik nesaprotami, ka tās nezin, ko ar tiem iesākt. Tikai vienu piemēru no mūsu krastu īpašvārdiem: ir raksturīgi un interesanti vērot, kā ļoti mācītais un tai pašā laikā asu novērošanas spēju bagātais vācu imperatora sūtnis, barons Herberšteins, savu Maskavas ceļojumu aprakstos (1549) „cīnās” ar mūsu jūras krasta upju vārdiem, kādus tos bij atzīmējis Ptolemajs, drīz piedēvēdams tos vienai, drīz otrai no šo novadu upēm. Bet arī laba daļa no baltu cilšu vārdu nesējām ir aizgājusi nebūtībā, tāpat kā savu laiku tik vareno un trauksmaino gaitu gotu ciltis, tās pašas, kas atkārtotos posmos bija izstaigājušas visu Eiropu, ieskaitot toreizējo Sarmatiju un Skitiju, t. i. tagadējās Krievijas plašos apgabalus, ar izlēcieniem Mazāzijā, lai izbeigtu savas gaitas, kur agrāk, kur vēlāk: Itālijā 6. g. s., Spānijā 7. g. s., un Krimā, šai pēdējā vietā visvēlāk; vēl 16. g. s. chronisti zina tos tur pieminēt. Kur ir *sudavieši*, kur *galindi*, kuru pēdējo likteņi laikam bijuši daudz ciešāki saistīti ar gotiem, nekā mēs to pašreiz varam pierādīt? „Kur ir pērnie sniegi”?, kā rakstīja slavenais franču dzejnieks Fr. Villon's (Vijons.)

Ir bijuši arī citi, mazāk ievēroti, mēģinājumi iztulkot dažus Ptolemaja dotos cilšu vārdus baltiskā virzienā. Piemēram *velti*, kas lai iznāktu lietavieši. Nesaprotama man personīgi ir arī *borusku* nosaukuma ignorēšana visā šai sakarībā. Tie taču vienmēr bijuši senprūši. Jāsaka gan, ka šī īpašvārda novietojums Ptolemaja kartē, arī viņa tekstā, atrodas nevietā, vismaz mūsu izpratnē: tālu projām uz ziemeļiem no abām augšā minētām ciltīm, kuras visi atzīst par baltiskām. Bet vai šis fakts, ar visu toreiz iespējamo Ptolemaja ģeografisko zināšanu „precizitāti” par mūsu novadiem lai būtu par kavēkli šī īpašvārda ievērošanai? Var pielaiest arī tādu varbūtību, kā to ar uzsvaru ieteic Ptolemaja karšu kritiķis L. Bagrow's, proti to, ka viņa teksts sastādīts vēlāk no atsevišķiem gabaliem, kādēļ arī esot vērojamas pretrunas un dispoziācijas disharmonija.

Tā nu šie nedaudzie baltu cilšu vārdi stāv kā vientuļi kapu pieminekļi tās dzīves vidē, kas tiem jau sen aizaugusi garām, un stāsta mums ātri pārējošās cilvēces stāstu, ja protam izlasīt un saprast to, kas stāv rakstīts senā grieķu tekstā un kartē. Bet šīs kartes taču neesot zīmējis viņš, polemizē daži gudri vīri ģeografijas laukā, tās esot radušās daudzus gadu simtus vēlāk. Nav še vieta sīkumos iet, došu tikai dažus Ptolemaja izdevēja, profesora J. Fischer'a S. J., citatus, lai latviešu lasītājs neapmaldītos moderno polemiku „džungļos”. I 108. lappusē šādu profesora Fišera konstatējumu, ka (1) pats Ptolemajs skaidri deklarējis, ka viņa nolūks esot kartografiski attēlot apdzīvoto pasauli pēc iespējas saskaņā ar īstenību, un ka (2) rokraksta teksts (Ptolemaja) visumā precīzi saskanot ar karšu tekstu. Mums šie konstatējumi dod drošību operēt ar to argumentāciju, ar kuru pašreiz rīkojamies. Ar citiem vārdiem, sarežģītā polemika par Ptolemaja kartēm

tieši neskar mūsu pašreizējo interešu loku, jo (1) Ptolemaja tekstu taču neviens neapšaubā, (2) Ptolemaja kartēs sniegtās dispozīcijas ir pienācīgi pārbaudāmas pēc viņa dotajiem ģeografiskajiem izmēriem, un (3) profesora Fišera izmantotais grieķu kartes eksemplars, no slavenās Urbinas hercogu bibliotēkas, tiek datēts ar 12.—13. g. s., tātad labu laiku pirms 15. g. s. (latiņu kartes aptuveniskais datums), kad uznāk tīri vai ptolemaju izdevumu „plūdi”, tie, kas ilgst līdz 16. g. s. vidum, aptuveniski. Visos šajos jaunizdevumos mums ir un paliek darišana ar tiem pašiem apsvērumiem, kādus redzējām augšā.

Nosauktie „kapu pieminēkli”, kā mēs tagad iedomājamies zināt no seno tekstu analizēm un no archeologu pētījumiem, iezīmē kādu plašu „kapsētu”, kas stāvējusi liela ceļa malā, — dzintara tirdzniecības ceļa malā. Ko senai pasaulei bij nozīmējis šis ceļš, to esmu centies izstāstīt citā vietā, šeit gribu tikai atkārtot, ka seno baltu, t. i. senprūšu loma šajos tirdzniecības sakaros būs bijis tas apstāklis, kādēļ Ptolemaja vai viņa pēcnieku kartēs uz mums dzīvu valodu vēl šodien runā baltu cilšu vārdi daudzu citu, jau maz saprotamu vai vairs nemaz nesaprotamu, nosaukumu vidū.

Bet mūsu baltiskās refleksijas sakarā ar Ptolemaja datiem vēl nav galā. Ptolemaja tekstā mēs redzam taisītu izšķirību mūsu novadu lielāko un mazāko cilšu starpā (nod. VII un VIII, *Dzintara ceļi*... p. 84). Pie pirmajām viņš pieskaita venedu, t. i. slavu u. c. ciltis, pie otrajām — baltus t. i. senprūšus un kādus tur vēl citus, jau nezināmus. Ari vieta par boruskiem nerunā šim konstatējumam pretim. Te nu esam, kā mēdz teikt angļu valodā. Tātad jau toreiz, pavisam netālu no mūsu eras sākumiem, mūsu priekšā nepielūdzami stāv un rēgojas baltu tautu nelaimīgās vēstures pamatproblēma: baltu skaitliskais mazākums slavu priekšā. Varētu teikt, ka visa šī nelaimīgā problēma ietveras dažos grieķu vārdiņos: *ta elattona ethnē*, pretstatā — *ta megista*. Bet jautājums tālu nav izsmelts ar demografiskās kustības cipariem. Reiz slavi ir tik demografiski eksuberanti, tad jau senos laikos viņi būtu varējuši pārpludināt baltu zemes, *resp.* skaitliski tos noslāpēt, bet tas viņiem vēl šodien nav izdevies, neraugoties uz visām pūlēm, un reiz tā, tad pavisam īpatnējā gaismā nonāk baltu — slavu kopdzīve, blakus dzīvošana, nesaplūšana vai kā vēl lingvisti to gribētu nosaukt, un ne mazāk īpatnējā gaismā — baltu atšķiršanās no kopējā celma. Nelaiķis Buga bij mēģinājis problēmai ķerties klāt no etniskā un ģeografiskā, dabas apstākļu viedokļa (*ein grosser Wurf*, kā par viņu teicis arī jau nelaiķis G. Gerulis), bet viņa dziļi oriģinālo ideju galva sen jau atdusas dzimtenes smiltīs.

Beigās vēl īsu piezīmi par to, kādēļ uz šīs, mūsu visvecākās, kartes mūsu krasta līnija iznākusi tik „atbaidoši” taisna, t. i. nedzīva. Laikam taču vienkāršas nezināšanas dēļ. Tas taču bij to laiku ļaužu acīs pasaules disku apriņķojošā Nezināmā Okeana krasts, vai kā teikts Ptolemaja tekstā „(pēdējās) zināmās zemes jūras krasts”. Varbūt, ka šīs lielā stila funkcijas bij iedvesušas attiecīgai līnijai plaša vēriena žestu, nesalūzt sīkos izlocījumos. Ari Ziemeļ-Vācijas krasta līnija ir stipri matemātiska, *resp.* nereāla.

Kuriozitates pēc sniedzu šeit glosas, kas ierakstītas tekstā pēc abām Ptolemaja vietām par lielākām un mazākām ciltīm; tās atrodamas slavenajā renesanses izdevumā *Claudii Ptolemaei... Omnia Quae extant Opera. Basileae apud Henricum Petrum... 1541.*

Pēc vārdiem: *Tenant autem Sarmatiam maxime gentes Venede per totum Venedicum sinum*, iesprausts: „*Finnonicus siue Sueticus hodie sinus, quem post Prutenos Liunionij colunt viri Christiani*”;

Pēc vārdiem: *Minores autem gentes tenent Sarmatiam penes Vistulam quidem flu, Sub Venedis Gythbones sunt. Post Finni*, iesprausts: „*Prussia, et populi Pruteni utrasque Vistulae*

Ptolemaja kartes 1605. gada kopija. (*Pēc Claudii Ptolemaei... per Gerardum Mercatorem... Jodocus Hondius excudit. 1605*). Izvēlējos ģeografijas „patriarcha” Merkatora kopiju, jo tajā labāk nekā oriģinālā salasāmi visi vietu un cilšu vārdi, par kuriem iet runa (salīdz. ar kontrtitulu). Galindu un sudinu vārdi atrodami zem SAR — (MATIA) zilbes, šī zilbe savukārt zem *Rubon* upes vārda (īstenībā *Rudon*), kas it kā esot Daugava. Velti ir jūras krastā, augstāki; boriski — zem tiem. Visām Ptolemaja kartēm raksturīga ir pārspīlēti īsā distance no mūsu krastiem līdz Meotidas purviem, t. i. līdz Azovas jūrai.

ripas ad mare colunt, inter Germanos et Sarmatas medii. Mariani ordinis Teutonici milites imperant, Polonorum inimici. Ciuitas eorum Mariae burgum”.

Dažus mēnešus pēc manas grāmatas *The Ancient Amber Routes...* parādīšanās atklātībā, manās rokās nāca Ziemeļ-Amerikas bibliotēkās veltīgi meklētais slavenā čehu slavista Ļubora Niederle's jubilejas izdevums, kurā atrodams citiem sakariem meklētais raksts: E. Kļetnova, *Velikij Gņezdovskij Mogiļņik* (1925, p. 309—322). Par šo Austrumu Eiropas vēstures pirmā pēc Kristus gadu tūkstoša gaužam svarīgo upju tirdzniecības ceļu krustoju-

mu un tādā kārtā arī attiecīgo austrumu un rietumu kulturu krustojumu punktu pie Smoļenskas ir rakstīts, arī pēdējos gados, diezgan daudz, piemēram sk. G. Vernadsky, *Ancient Russia*, p. 231 u. c., bet pašreizējie šo novadu kungi un pavēlnieki, savas komunistu partijas ģenerallīnijas maiņu mocībās (sk. piemēram M. Miller, *Archeology in the USSR.*, London 1956) piespiež savus vēsturniekus pierādīt nereālas un reizēm pavisam kuriozas tezes (sk. *Sovetskaja Enciklopedija* jaunāko izdevumu, pie vārda *Гнездово*), tā kā paļaušanās uz līdzīgu rakstu slēdzieniem ir vairāk kā neapdomība. Turēsimies pie brīvās pasaules pētnieku norādījumiem, kā to darām šai gadījumā.

Liktos, ka nupat minētām lietām nevarētu būt nekādu tiešu sakaru ar šīs grāmatīņas tematu, tomēr citējamā artiķeļa autore spējīga uztaustīt zinamus netiešus sakarus, kuru iztirzājumam būtu bijusi istā vieta grāmatā par dzintara tirdzniecību, un proti to laiku Austrum-Eiropas līdzenumā, Azovas, Melnās, Kaspijas un Baltijas jūru novadu starpā. Uzskaitot sengrieķu leģendas, kurām būtu varējis būt nojaušams kāds kauču netiešs sakars ar Austrum-Baltijas ģeografisko atklāšanu un ar seno laiku plašo dzintara tirdzniecību, nesmu pienācīgi izpētījis leģendu un dažādu nostāstu mīlētāja Sicīlijas Diodora tekstu. Nupat tālāk citējamā izvilkumā augšā minētie sakari šķiet atblāzmojamiem visvecākā sengrieķu ģeografiskajā leģendā, proti grieķu literatūrā tik plaši izvērtētajā *Argonautu mitā*. Diodors sava darba IV grāmatā jo plaši stāsta par to (Loeb'a izd., 56), „jo traģiskie poēti, tieksmēs pēc brīnišķā, devuši par Medeju tik dažādus un neizdevušos stāstus...” Vieta, kas mums rūp, tālāk skan šādi: „Daudzi ir no senajiem ir no vēlākiem vēsturniekiem, kuru vidū atrodams arī Timejs (sicīlietis, miris ap 3. priekš Kristus g. s. vidū, sarakstījis Sicīlijas un Rietum-Eiropas vēsturi līdz 264. gadam pr. Kr. ... Tulk. piez.) stāsta, ka argonauti nolaupījuši zelta auna ādu un dabūjuši zināt, ka atceļš Ponta (Melnās jūras) izejā jau bloķēts ar Kolchidas ķēniņa Aiēta floti, izdarīja apbrīnošanas cienījamu varoņdarbu, kuru ir vērts pieminēt. Ar citiem vārdiem pasakot, tie kuģoja uz augšu pa Donas (Tanais) upi līdz tās iztekām un tad kādā zināmā vietā tie vilka savu kuģi pa sauszemi, un tad, braucot lejup pa citu upi, kas ietek okeanā, tie nonāca šai jūrā (t. i. okeanā). Tad viņi virzīja sava kuģa ceļu no ziemeļiem uz vakariem, braucot garam zemei pa kreiso roku, un kad tie bij nonākuši Gadeiras (Kadiksas) tuvumā, tie iebrauca mūsu jūrā (t. i. Vidusjūrā). Vēsturnieki sniedz arī pierādījumus visām šīm lietām uzsverot, ka ķelti, kas dzīvoja visnotaļ okeana krastā, visvairāk citu dievu starpā godā tura Dioskurus, jo viņiem esot tradicionāls ticējums, ka taisni šie dievi viņiem parādījušies, nākdami no okeana puses. Vēl vairāk, — zemēs, kas ir okeana krastos, tā viņi saka, ir ne mazums tādu vietu vārdu, kam sakars ar Argonautiem un Dioskuriem. Līdzīgā kārtā kontinentā (t. i. Eiropā), šai pusē Gadeirai, ir acīm redzamas (nosaukumu) zīmes tam faktam, ka pa šo ceļu mājās atgriezušies Argonauti...

... (seko šo nosaukumu uzskaitījums)...

Nav mums arī jāatstāj nenoraidīts to rakstnieku stāsts, ka Argonauti būtu devušies augšup pa Istras upi (Donavu) līdz tās iztekām, un tad pa kādu tās nozarojumu, kas tecēdams pretējā virzienā, beidzas Adrijas jūrā. Laika (piederze) ir noraidījusi apgalvojumus, ka tā Istras upe, kas pa vairākām ietekām iepludina savus ūdeņus Pontā, un tā Istra, kas ietek Adrijas jūrā (Donavas nosaukumi antīkajā senatnē ir svārstīgi, nevar arī uz reizes pateikt, ko Diodoram nozīmē Istrijas nosaukums; nezīnu pateikt par kādu Adrijas jūras austrumu piekrastes upīti viņš runā. A. Sp.), nāk no vienas un tās pašas vietas. Taisnība ir tā, ka toreiz, kad romieši sev pakļāva Istrijas tautu, tika atklāts, ka otrai Istras upei tās izteku

avoti atrodas tikai 40 stadiju atstatumā no (Adrijas) jūras. Šo vēsturnieku kļūdas iemesls bij abu upju nosaukumu līdzība”.

Tāds ir Diodora stāsts, kurā jūtām tālā projekcijā atblāzmotus ģeografiskās pētīšanas senos veidus. Jau pirmais acu uzmetiens citatam sauc mums atmiņā Plinija vizionāro ceļojumu gar okeana krastu „līdz Kadiksei”, nāk mums prātā pazīstamā persiešu-arabu ceļotāja Ibn-Khordadhibeh (9. g. s.) Rietum-Eiropas apbraukšanas stāsts (sk. manu *History of Latvia*, p. 50 u. c.) un daudz kas cits. Pienācīgā, varbūt pārspilētā, uzmanība mums tūdaļ neļauj pirmo grieķu ģeografiskās eksplorācijas braucieni, kā parasti iztulko Argonautu mitu, saistīt ar seno dzintara tirdzniecību. Jāņem tādēļ palīgā archeoloģijas atzinumi, kas pašreiz vienīgie, var mums palīgā nākt. Izrādās, ja labi pameklē, ka daži tādi norādījumi, varbūt varētu jau teikt pierādījumi, jau ir sameklējami.

Augšā minētā krievu archeoloģe netrūkstas apgalvot (319. l. p. p., piez. 3.), ka „taisnais ceļš Donas un Dņepras starpā, un no turienes uz Daugavu, t. i. (gar) Smoļensku-Gņezdovo, bez šaubām eksistēja...” (seko šā ceļa vietu sīkāks uzskaitījums) „... Pēc visām varbūtībām spriežot, tas bij viens no vecākiem dzintara ceļiem uz dienvid-austrumiem, Baltijas-Chazarijas ceļš...” Un vēl tālāk, tīri vai iekaisējot pētnieku fantaziju, viņa vēl zina pastāstīt (320. l. p. p., piez. 1.), ka „Gņezdovas zemnieku starpā dzīvo kurioza leģenda, proti tāda, ka vienā no tās vietas kurganiem esot aprakts zelta auns”.

Lai arī man būtu atļauta kāda piezīme. Kad Dr. M. Rasupei izdevās atrast Ferraras muzejā skaisto dzintara rotu no vēl lielā neziņā tītajiem Spinās izrakumiem, tad Dr. V. Ģinters šās rotas aprakstu manā grāmatā noslēdza vārdiem (Dzintara ceļi ... 59. l. p. p.): „Spinā atrastais dzintars ir dažāda veida krelles un piekari. Tikai vienā gadījumā atrasta šeit attēlotā sīkā plastika — auna galva”. Tā vien liekas, ka šai it kā vientuļai plastikai varētu būt diezgan tuva radniecība ar „izslavēto zelta auna ādu” (Diod., *op. cit.* p. 471). Arī Akvilejas dzintara izstrādājumos netrūkst līdzīgu motīvu, „īstu”, vidū pārlocītu, kā to tēlo vēlāku laiku heraldika, aunu ādu (*Dzintara ceļi*... 87. l. p. p.).

KĀDAS VAR IZSKATĪTIES X GADSIMTA RIETUM-EIROPAS KONTURAS /COTTONIANA/?

Tā saucamā ANĢĻU-SAKŠU karte vai COTTONIANA tiek datēta maz precizā veidā no 10. g. s. beigām līdz 12. g. s. sākumam. Viņa var tādā kārtā iznākt laika biedrs Bremenes Adama stāstam par Baltijas jūru, varētu viņa chronoloģiski gandrīz sasniegt arī Idrizi laikus. Bremenes Adams, kā zināms, bij pirmais, kas laida apgrozībā Baltijas jūras nosaukumu (viņa chronika nobeigta ap 1076. gadu, bet scholijas pie tās vēlākais 1085. g.). Šim pirmās modernās gaismas nesējam pār Baltijas ūdeņiem pašam tās apmēri un veids ir stipri miglaini, arī pats nosaukums, it kā ievadot vēlāko nosaukumu „inflaciju” Baltijas jūrai, ir svārstīgs un mainīgs: Baltijas jūra vai jūras līcis, Barbaru jūra, Skitu jūra, Getu „tuksnesis” u. t. l. Lib. IV, cap. X viņam ir interesants, nevar zināt, cik autentisks, apgalvojums, ka „šo jūras līci vietējie iedzīvotāji sauc par Baltijas līci, jo tas jostai līdzīgi stiepjas u. t. t.”. Būtu vērtīga šī vieta, ja tā nemodinātu aizdomas par kādu tā saucamo „tautas etimoloģiju”.

Jaunāko gadu pētnieki ir kategoriski attiecībā uz kartes chronoloģiju, lai gan motivējumus parastajās rokas grāmatās neesmu atradis. Tā R. V. Tooley's (*Maps and Map-*

Makers, 2. izd. 1952. p. 13 un 47) to nešaubīgi ierindo 10. g. s. beigu tekstos un piebilst, ka tā ir „daudz pārāka par ikkatru viņas laika karti un pat par vēlākām”. Tā esot, viņš turpina, vājāka par Ptolemaju attiecībā uz Azijas attēlošanu, bet viņa esot pirmā, kas „vairo no Ptolemaja nākušās zināšanas attiecībā uz Eiropas ziemeļ-rietumiem.”

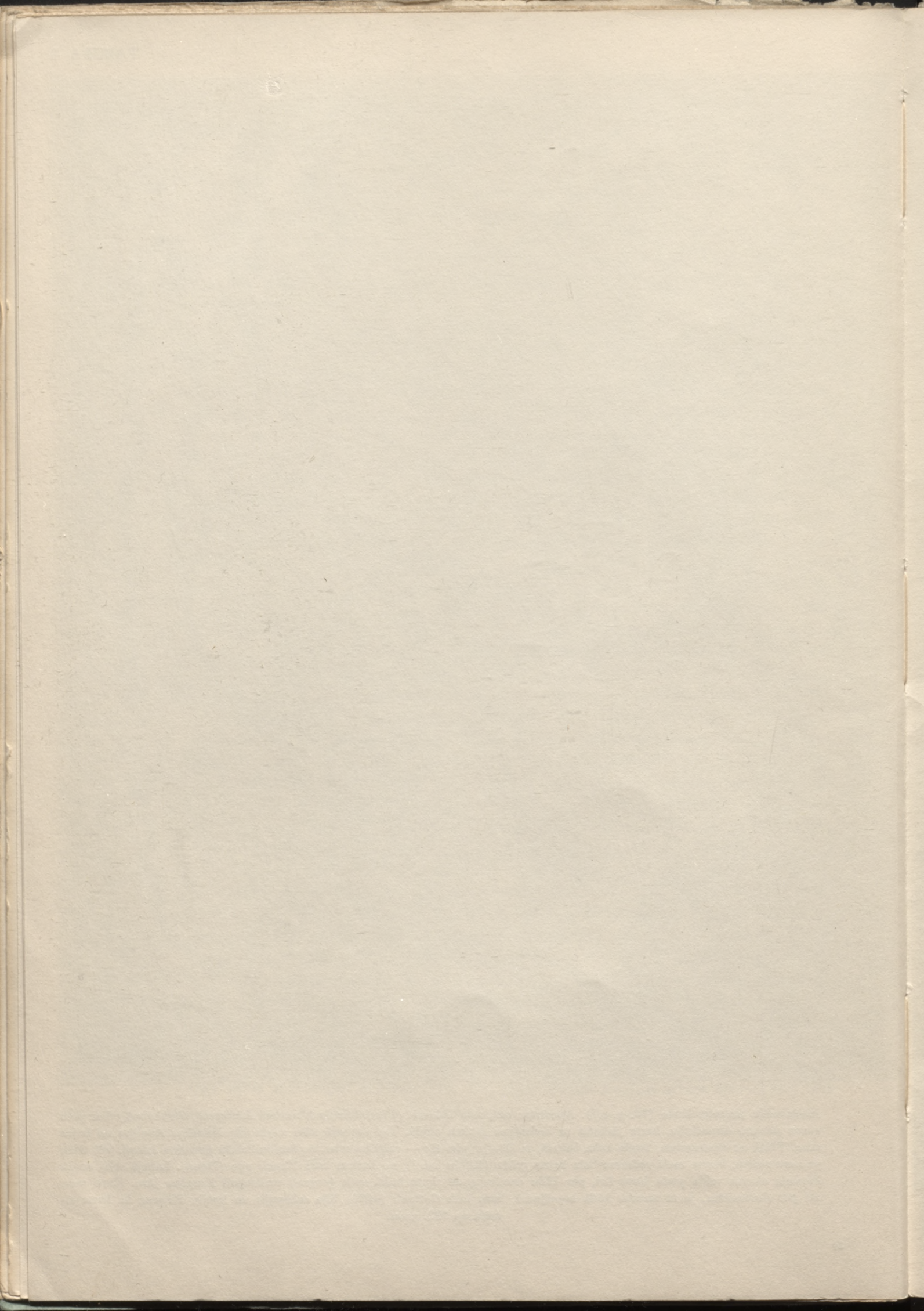
Tā kā Ptolemaja darbības izcilais laiks tiek datēts ar otrā pēc Kristus gadu simta vidu, tad iznāk, ka Angļu-Sakšu karti no Ptolemaja šķir nepilni 800 gadi, kurpretim atstatums Ptolemaja un Idrizi starpā ir apmēram apaļš gadu tūkstotis. Nav jau tā, ka šajā ilgajā laikā ģeografijas un speciāli kartografijas laukā nekas nebūtu noticis. Ģeografiskie stāsti, visbiežāki leģendu veidā, jo bieži izejot no 5. g. s. stāstītāja Solina daudz lasītā teksta, saistīja mācīto ļaužu prātus to laiku jēdzienā, un kas zīmējas uz kartografisko produkciju, tad arī šai laukā mums ir rinda pieminēkļu, tā saucamās apaļās vai T formas kartes, — lai pieminam tikai Sv. Beata mapamundu rindu. Bet visi šie stāsti un kartografiskie tēlojumi, salīdzinot tos ar seno grieķu sasniegumiem un arī ar vēlākās kartografijas attīstību, mums šodien rādās tik bezcerīgi vientiesīgi, lai neteiktu ikonografiski bērnišķīgi, ka tiesība bij pazīstamam vidus laiku ģeografijas pētniekam Kimble'am tos nosaukt par dogmatiski iecerētām ilustrācijām, bet ne par ģeografisku datu kartēm. Jādomā, ka daudzo gadu simtu paaudzēm pietika šādas pasaules zināšanas, pārejo, šauri sprautajos apvāršņos, aizpildīja dogmatiskas vizijas un eksotiskas leģendas. Vai „starpbrīdis” no antikās pasaules civilizācijas sabrukuma uz jaunās vēstures tapšanas laikiem, vai šis milzīgais starpbrīdis nav sevišķi spilgti un nospiedoši skaidri saprotams taisni no attiecīgo laiku kartografikajiem paraugiem?

Runājot par Baltijas jūru tūdaļ jāsaka, ka visos šajos kartografiskajos dokumentos šīs jūras jēdzienam un zīmējumam vienkārši nav vietas, — pasaules pēdējās zemes krasti attiecīgajā vietā vēl nebij tik tālu diferencējušies. Turpretim jau Ptolemajam un nu *Cottoniana'i* mūsu krasti, gan vēl būdami Nezināmā Okeana krasta sektors, sāk jau individuali iezīmēties. Šo iezīmju daudz vēlākai Angļu-Sakšu kartei ir mazāk, nekā agrākajam grieķim, — iemeslus mēs jau dzirdējām minētus. Angļu-Sakšu kartē ierakstu ir maz un tie liekas nenožīmīgi no vēlāko laiku viedokļa raugoties, bet saviem laikiem tie ir jūtams progress. Šie ieraksti mūsu sektorā, atskaitot dažus nesalasāmus, ir šādi: *Slesvie*, *Sclavi*, *Dacia ubi et Gothia*, *Bulgarii*, *Scythia*, *Naper fluu'* (Dņepra), *fluvius Ipanis* (Buga vai Kubana), *Montes Riphei*, *Tanais fluvius* (Dona), *Meotides paludes* (Azovas jūra), *Griphorum gens*, *Turchi*, *Gog et Magog* u. c. Uz salas: *Island*, *Scridefinnas* (somu ciltis). Ari pats ģeografiskais zīmējums ir nepārprotami moderns, salīdzinot to ar iepriekšējiem mapamondiem.

Negrību atstāt lasītājā iespaidu, ka visu daudzo gadu simtu laikā, par kuru bij augšā runa, ļaužu prātus kā dziļā ledū būtu ieslēdzis ģeografiskas aprobežotības dogmatisms. Jau dažs labs no šo ilgo laiku lielajiem gariem ir sevī nesis ilgas pēc jauniem apvāršņiem, bet viņu laiku garīgās inercijas un primitīvās formācijas smagums bij bijušas kā smagas ķēdes pie viņu fantaziju spārniem. Mēs zinām nu, ka Romas imperators — filozofs Marks Aurelijs (valdījis 161.—180.) vienu no savu slaveno *Meditāciju* grāmatām sarakstījis Karpātu kalnu novados, kur tagad atrodas modernā Slovākija, un ka viņa plānos bijusi jaunu Romas provinču radīšana, kas lai sevī būtu ietvērušas arī nelielu daļu slavu cilšu; mēs zinām, kādā īpatnējā anturazā, kara lēģerī, savu nebeidzamo sakšu karu laikā Kārlis Lielais (dzīves gadi 742.—814.) dažās savās vēstulēs izraisa pavisam „modernas” nopūtas; mēs esam apbrīnojuši Alfreda Lielā (pēc ilgām cīņām Anglijas ķēniņš 886.—899.) tālos

Angļu-sakšu pasaules karte (10. g. s.). Apmēram oriģināla lielumā. (Pēc faksimila Karaliskā Bibliotēkā, Stokholmā.) Lai gūtu mums parasto dispozīciju, karte jāskatās ar kreisajiem sāniem augšā. Tad kreisajā stūrī augšā labi iezīmējas Anglijas un Irijas salas. Tālāk uz austrumiem, kupla koka izskatā, ir Dānija; virs tās — vairākas salas, no kurām lielākā nosaukta *Island*. Vēl tālāk uz austrumiem, krasta malā redzama liela kalnu grēda (Rifeju kalni), no kuriem iztek *Tanais* upe (Dona). Labajā stūrī augšā Ziemeļu okeans veido plašu jūras līci, par kādu daudzu gadu simtu laikā senie ģeografi uzskatījuši Kaspijas jūru. Karti sauc arī par *Cottonianu*, jo tā atrodas kādā kopsējumā, kuru kāds *Cotton's* (1598) bija sakopojis un iesējis. Pieņem, ka karte zīmēta ap 992. gadu.

skatus izprast tos toreizējās Eiropas novadus, kuru tautu un cilšu izvirdumi bij nesuši viņa valstij tik daudz ciešanu un mocību u. t. t. Vēl vairāk. Dažos minēto gadu simtu tekstos jūt noteiktu vēlēšanos saprast arī Ziemeļ-Eiropas novadus, pat vēl laikos pirms plašās un negantās vikingu trauksmes pāri šim kontinentam.

Anonimais Ravennats, kas saviem laikiem bijis jo mācīts vīrs un izmantojis iespējami daudzus viņam pieejamus avotus, kā piemēram gotu chroniķi Jordanu, Alfreda Lielā vēlāk angļu-sakšu valodā tulkoto Oroziju, nemaz nerunājot par Ptolemaju, kuru viņš sakās lasījis esam, savā īsi pirms 680. gada sarakstītajā darbā netiek vien spējis sniegt arī dažas ziņas par Baltijas jūras dienvidu krastiem, bet samērā sīki apzīmē slavu cilšu ieņemtus novadus Vidus un Dienvid-Eiropā. Tādā kārtā viņa teksts ir liels, bet diemžēl maz izmantots palīgs lielās slavu ekspansijas iezīmēšanai un novērtēšanai.

Tā paša gadu simta t. s. Istrijas Etiks arī zina stāstīt tiem laikiem garu un fantastisku un konfuzu stāstu „par nezināmām ziemeļu ciltīm un salām, kādu mēs citās grāmatās nevaram atrast un lasīt”. Daudz kas tur tiek pieminēts, kā piemēram „greifu cilts”, „nežēlīgo cīņu sakšu atvases... muļķīgā cilts... citu ļaužu aplaupītāja”, „Hiperboreju kalni”, „Hirkanijas putni... kuru brīnumlielās spalvas naktīs spīd”, „(Zeme, kas) rada daudz kristalu un mirdzoša dzintara, kas ir tikpat izturīgs kā akmens un ir ļoti skaists”. Neaizmirsīsim arī sīko aprakstu kā būvēt „aso knābju kuģus” u. t. l. lietas.

Konfuzs, bet vilinošs ir šis stāsts. Līdz apskaidrotākai kartografiskai schemei viņš to laiku ļaužu prātos tomēr nebija spējis izlausties. *Suum cuique*, mēdza teikt senie romieši.

ARABU PRINČA IDRIZI SUDRABA GALDS.

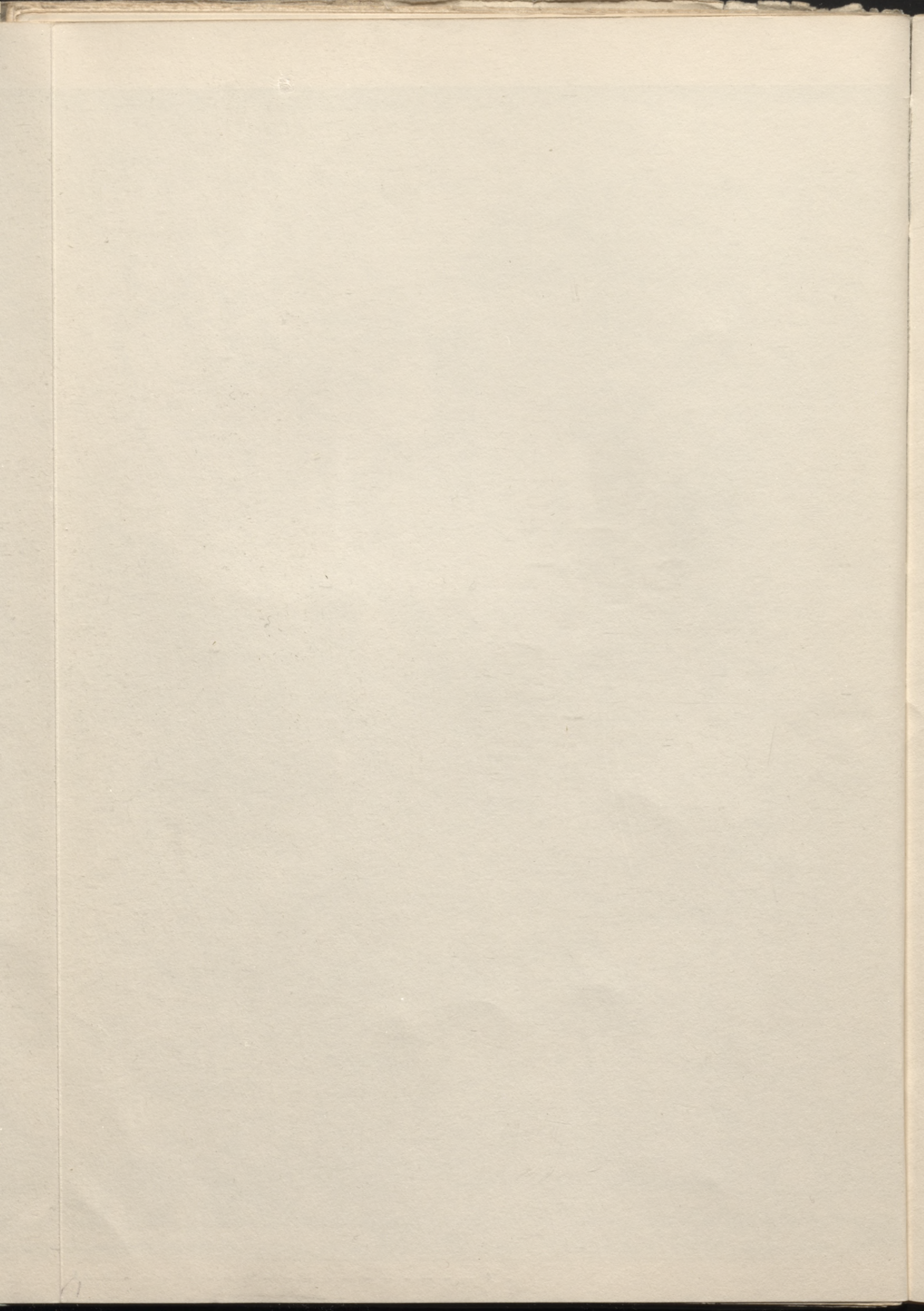
Varenais normaņu ķēniņš Rodžers II (miris 1154. g.) esot sajutis tādu cienību pret savu draugu šeiku (nozīmē Viņa Gaišību) Idrizi, ka katru reizi, kad tas pie viņa ieradies, viņš piecēlies no sava troņa, lai to sagaidītu. Tad tie abi apsēdušies kopējām pārrunām. Šo cieņību lielajam zinātniekam no augstas cilts (kalifu dinastijas) pasaules mācītie ļaudis izrāda vēl šodien. Viņa pārpalikušo karšu materialus pārskatīgi izdevis K. Miller's, viņa grāmatu — pasaules aprakstu — franču valodā tulkojis A. Jaubert's (1836. g.), I—II. Viņa mūža darba nozīmīgāko formulu devis kāds nedaudz vēlāks arābu autors, kas raksta, ka ķēniņš esot savam arābu draugam reiz teicis: „Es gribētu gūt tādu zemes aprakstu, kas radīts tiešos novērojumos, nevis pēc grāmatām”. Mēs šodien teiktu: aprakstu, radītu nevis neauglīgu dogmu abstrakcijās, bet empiriskā pieredzē.

Visraksturīgāk tas izpaužas tai faktā, ka no apmēram 8.000 Ptolemaja pasaules kartes īpašvārdiem tikai samērā neliela procenta daļa ir vēlāk identificējama, kurpretim Idrizi kartes īpašvārdu lielākais skaits, atskaitot protams vairāk kā saprotamās kļūdas, it īpaši Azijas vidienes tik grūti apgūstamos novados, vēl šodien runā ģeografiem saprotamu valodu. Pavisam Idrizi kartē to ir 2064, no tiem Eiropā 740, skaitot vienīgi pilsētu nosaukumus. Raksturīgi ir šai ziņai parādīt — vienu piemēru daudzu vietā — arābu autora tieksmi padarīt reālu leģendaro motīvu par Aleksandra Lielā mūri, aiz kura tas ieslodzījis visas „netīrās tautas” (izteiksmīgas atmiņas no daudzajiem Azijas nomadu iebrukumiem Eiropā): viņš runā par grūti pārejamām kalnu grēdām, kuru pārejas leģendarais varonis licis aizmūrēt vai noslēgt. Arī dažās citās vietās viņš bijis spiests maksāt meslus ģeografisko leģendū ticētājiem, jo to laiku publikas apziņā šie ticējumi bij pārāk iesakņojušies.

Charta Rogeriana **WELTKARTE DES IDRISI** vom Jahr 1154 n.Ch.

vestu plašās ietekmes balstītā, sniedzas netikvien uz labu daļu Apeninu pussalas (Kalabrija, Apulija, Neapole), kopā ar Siciliju sauktās par Abām Sicilijām, bet arī uz daļu no Ziemeļ-Afrikas piekrastes, un viņa flotes, kopā ar tirdzniecisko republiku (Piza, Dženova, Venecija u. c.) valdīja pār toreizējās pasaules jūrām. Viss tas nozīmē vikingu ekspansijas pēdējo politisko fazi, proti ieiešanu valstiski konsolidējošās formās un garīgās kultūras nobrieduma formās. Fakts, ka Rodžers var un jau spēj novērsties no ģeografijas „grāmatām” (sk. tālāk), bez šaubām rāda, ka toreizējās Eiropas „pārstaigāšanas” tradīcija ir netik vien vēl, tā teikt, dzīva viņa asinīs, daudz dzīvāka nekā seno klasisko laiku tradīcija, bet arī to, ka šī tradīcija viņa radošā dabā laužas ārā un meklē sintezi, pasaules izpratnes sintezi.

Svarīgi atzīmēt arī to, ka Idrizi teksts, kas apraksta mūsu krastus, ir sīkāks un precīzāks par Somiju un Igauniju nekā par latviešu zemēm, kas nosauktas viņa mutē trafaretā apzīmējumā par *ard al mağūs*, t. i. magu, *resp.* elku dievu pielūdzēju zemi. Arī mūsu iedomājama izskaidrojums šķiet nozīmīgs esam: Somija kā zviedru pārvērtības objekts, Igaunija un tās salas kā tuvāk piegulošas kādreizējam Lielam ūdens ceļam no Nevas grīvas uz Volgu un Dņepru; varbūt savu lomu spēlējuši arī igauņu pirātu „varoņdarbi”, kurus vēl tik gleznaini piemin mūsu Indriķis. Varjagu ceļš pa Daugavu, par kuru tagad vairs nedzird izsakām šaubas, ir bijis chronoloģiski agrāks. Laikam varjagu ekspansijas sākumos.

Un tagad par Idrizi kartes rašanos un tās nozīmi mums. Ir zināms, ka augstās izcelsmes arābu princis, kas bija spiests emigrēt no savas dzimtenes un iepriekš bija samērā daudz ceļojis, (Spānijā, pa daļai Francijā un Anglijā jau laimīgi pirms 1138. g., varbūt arī vēl citur), tika sevišķi mīļi uzņemts Rodžera galmā. Zināms, ka abu izcilo vīru starpā nodibinājās mūža draudzība, kuras sekas bij viņu pasaules karte, to laiku pasaules brīnumi. Lai viens piemērs raksturo šo draudzību. Kad tika pagatavots tālāk paša Idrizi aprakstītais sudraba galds, ķēniņš viņam esot devis tādu daudzumu sudraba, ka autors varējis izlietot apmēram tikai trešo daļu, bet ķēniņš viņam netikvien atdāvinājis pārējo, bet tam pievienojis klāt 100.000 sudraba naudas gabalus un kāda nupat no Barselonas pienākušā kuģa lādīņu ar visām dārgajām mantām, kas šai lādīņā bijušas.

Un tagad lūgšu lasītāju izlasīt lielo daļu no Idrizi grāmatas priekšvārda, kurā tas apraksta toreizējās ģeografiskās radīšanas veidus un, teiksim arī, mokas; viņš pie tam pazemīgi noklusē savus nopelnus, kā jau lieliem gariem pieklājas. Priekšvārda sākumā ir ļoti skaists, austrumnieku garā, lūgums Visuvarenajam atbalstīt viņa pasākumu, tam seko, arī tīri austrumniecisks, slavinājums Rodžeram un tālāk mūsu citāts. „Kad viņa (Rodžera) pārvaldīto zemju plašums bij pavairojies un kad visur bij pieaugusi cienība pret viņa pavalstniekiem... šis valdnieks, sekojot savām tieksmēm uz augstām un neparastām zinībām, sāka nodoties savu plašo zemju apzināšanai. Viņš vēlējās zināt netikvien robežu varbūtību, kas ieslēdz sevī šīs zemes, bet arī pazīt zemes un jūras ceļus, kas tās krusto, klimata dažādību, kādai tās padotas, jūras, kas apskalo to krastus, upes un kanālus, kas tām nes valgumu. Šīm zināšanām viņš vēlējās pievienot to citu, viņa iespaidā esošo zemju pazīšanu, visā pasaules izplatījumā, kuru zinātnieki vienojušies sadalīt septiņās klimata zonās, balstot šīs zināšanas uz to autoru atzinumiem, kas rakstījuši par ģeografiju un kas bij centušies noteikt ikkatras klimatiskās joslas apmērus un nodalījumus. Šī iemesla dēļ ķēniņš lika pētīt sekojošus darbus... (pieminēti 12 autori, no kuriem pazīstamākie ir Mas'udi un Khordadbeh no 10 arābiem un Ptolemajs no diviem

rietumniekiem, (skat. manu *History of Latvia*, 44—47 l. p.) ... Un tā, centies gūt šajos darbos skaidras, precizas un sīkas pamācības, bet tur neradis neko citu kā neskaidrības un iemeslus šaubām, viņš licis pie sevis nākt cilvēkiem, kam īpašas zināšanas šajās lietās, tiem uzstādīja jautājumus un apsprieda tos ar viņiem. Bet arī tādā kārtā viņš neguva vairāk gaismas. To redzēdams, viņš nolēma likt meklēt visās savās zemēs ziņu bagātus ceļotājus; viņš lika tos saukt pie sevis un ar tulku palīdzību tos izvaicāja vai grupās, vai atsevišķi pa vienam. Katrā atsevišķā gadījumā, kad viņu stāsti saskanēja un kad viņu ziņojumi bija vienprātīgi, šis gadījums tika pieņemts kā drošs; kad iznākumi bija citādi, ceļotāju spriedumi tika atmesti un nolikti sāpus.

Ķēniņš nodevās šim darbam vairāk kā 15 gadus, bez atpūtas, bez pārtraukuma personīgi pētot ģeografiskos jautājumus, meklējot atrisinājumus un pārbaudot viņam piedāvāto ziņu pareizību, ar nolūku iegūt tādu savu zināšanu papildinājumu, pēc kāda viņš ticās. Tālāk ķēniņš vēlējās dabūt noteiktas ziņas par atsevišķo vietu garuma un platuma grādiem un par attiecīgajiem atstatumiem to vietu starpā, par kuru atrašanās vietu augšā minētās personas bij vienojušās. Ar šādu nolūku viņš lika pagatavot zīmējamo dēli, uz kura viņš lika iezīmēt vienu pēc otras, ar dzelzs cirčeļa palīdzību, tās vietas, kas vai nu bij norādītas viņa minētos (teoretiskajos) darbos, vai tās, par kuru atrašanos bij panākta vienošanās pēc to ziņu datiem, kuru vispārējā salīdzināšana bij devusi neapšaubāmu precizitāti. Beidzot viņš lika kausēt tīrā, citu metālu nepiejauktā sudrabā vienu planisferu (apaļu galdu), kam bij milzīgi apmēri un 400.000 romiešu mārciņu svars, pie kam ikkatra mārciņa bij 12 drachmu smaga (vērtā). Tajā viņš lika veiklajiem meistariem iegravēt septiņu klimatisko joslu konfigurāciju, aprādot novadus, zemes, upes, tuvējās vai atstatās no jūras, jūras līčus, pašas jūras un citus ūdeņus; bez tam tuksnešainās un koptās zemes, attiecīgo atstatumu lielumu, ejot pa iestaigātiem ceļiem, vai nu jūdzēs vai citos garuma mēros, arī ostas vietas, dodot saviem meistariem pavēli turēties ar vislielāko uzmanību pie zīmējamā dēļa datiem, nekādā ziņā neattālinoties no tiem norādījumiem, kas tur atrodami.

Šīs planisferas saprašānai viņš lika sacerēt grāmatu, kurā lai būtu atrodams pilnīgs pilsētu un zemju, to kulturas un iedzīvotāju, jūru, izplatījumu, kalnu, upju, līdzenumu un zemo vietu apraksts. Šai grāmatai bez tam bij vēl jāapcer labību veidi, augļi, stādi, kurus dod ikkatra zeme, šo stādu īpašības, mākslas un amati, ar kādiem izceļas to iedzīvotāji, viņu izvedumu un ievedumu tirdzniecība, neparastie priekšmeti, kam ir slava septiņu klimatisko joslu robežās, bez tam iedzīvotāju veidi, to ārējais izskats, tikumi, parašas un ticība, to apģērbi un valodas.

Esmu devis šim darbam virsrakstu... (Šai grāmatai, kā tagad izpētīts, bijušas trīs redakcijas, no kurām pirmā veltīta Rodžeram, tā skan: „Ziņkārīga cilvēka gājiens izpētīt pasaules novadus, provinces, salas, pilsētas, un to apmērus un vietu”. Parasti šo redakciju sauc par Rodžera grāmatu).

Šis darbs ir nobeigts ševal mēneša pēdējās dienās (atbilst 1154. g. janvāra vidum).”

Tāds izskatās 12. g. s. empiriskās ģeografijas šedevrs. Bet pasaule vēl tālu nebija tādās precīzās metodēs un tādu zināšanu cienīga. No šīs toreizējās pasaules kulturas enciklopedijas spēja izturēt laiku vētras vienīgi Idrizi grāmata, sudraba galda liktenis bij cilvēku kaislību un nebeidzamo kārību ceļš. Grāmatas pabeigšanas gadā mira Rodžers, viņa troni mantoja dēls Vilhelms I, kam tauta pasteidzās piespraust epitetu „Ļaunais” (siciliešu dialektā *Lu Malu*), radās sacelšanās un 1160. gadā pūlis, ielauzies pilī, laupīdams

un putinādams, ko varēja, esot galdu sadauzījis sīkos gabalos un, nezinām, cik kristīgi, sadalījis iebrukuma dalībnieku starpā.

Mūsu krastu apraksts atrodams septītā klimata pašās beigās, kā jau pieklājas zemei, kas atrodas uz paša Nezināmā Okeana krasta. Jaubert'a franču tulkojumā tas atbilst II 431 u. t. Īpašvārdu rakstība ir svārstīga ne tikvien dažādos Idrizi pārpalikušajos rokrakstos, bet arī arābu rakstības dēļ; arī transkripcijām jābūt nedrošām, jo arābiem taču ir divreiz tik daudz zīmju konsonantiem nekā latīņu alfabētā. Ja novecojušas ir Jaubert'a transkripcijas, tad savukārt K. Miller'a (1926.) iztulkojumi ir pārdzīvojuši savu laiku (sk. dažus bibliografiskus norādījumus *Imago Mundi* V). Nespēju es te nekādas jaunas interpretācijas dot, gribu tikai latviešu lasītāju nostādīt, tā sacīt, arābu teksta priekšā. Daži piemēri mums dos ieskatu.

Neviens nešaubās, ka piemēram, *fimarkat* nozīmē Somiju, ka *ašlanda* — Igauniju. Par *dagūata* lasām, ka tā esot liela pilsēta pie jūras, to grib iztaisīt par *Dagö* salu; *falmūs* (ir arī citādas rakstības) — cietoksnis, kuru iedzīvotāji atstājot ziemā un atvelkoties zemes iekšienē — esot Fellina; *kalūri*, Idrizi stāstā — apcietināta vieta, ap kuru esot maz zemkopības, bet daudz lopkopības, tās modernie skaidrojumi pārliecina maz, tā esot kaut kur zemes iekšienē; *gintār* vai *gintiār* — Idrizi vārdos — „ievērojama pilsēta nepieejamā kalna virsotnē, kur iedzīvotāji atvairot pagānu krievu uzbrukumus,” tā neesot nevienam ķēniņam padota, — Miller's to novieto pie Viļņas, — kādēļ? Kurzemē, kā dzirdējām, magu zemē: *madsūna* — liela pilsēta, Ekblom's to grib atrast Mežotnē, tas pats pētnieks *sunū* arī *astarkusna*, meklē Alsungā, u. t. t. Kā lasītāji redz, vēl ir daudz ko meklēt. Pietiks piemēru.

Idrizi stāsts beidzas ar Tumsas okeana pieminēšanu, kurā esot daudz tuksnešainu salu. „Ir tur tomēr divas, kas ir apdzīvotas, un tām ir nosaukumi. . . (atkal sarežģījumi ar rakstību. A. Sp.) . . . To, kas uz rietumiem, apdzīvo vienīgi vīrieši, tur neredz nevienas sievietes; otrajā atkal dzīvo vienīgi sievietes, tur neatrod vīriešus. Ik gadus, kad atgriežas pavasars, vīrieši laivās dodas uz otru salu un dzīvo kopā ar sievietēm, pavadot tur apmēram mēnesi, pēc tam viņi atgriežas savā salā, kur tie paliek līdz nākamam gadam, tas ir laikam, kad ikviens atkal dodas pie savas sievas. Tā tas notiek ik gadus; šī paraša ir zināma un pastāvīga. Vistuvākā vieta no šīm salām ir Amho (*ānbū*) pilsēta („pilsēta ar skaistām celtnēm”) treju dieņu navigācijā. Turp nonākt var arī no Kalmaras, tā atrodas pie Vislas ietekas (Atkal: kādēļ? A. Sp.) un Daguadas, bet nonākt pie tām ir grūta lieta un reti tas notiek miglas biežuma un lielās tumsas dēļ, kas valda pār šo jūru.” Te mums, acīmredzot, darīšana ar kādu amazoņu mita variantu; jūt it kā ieskaņas no Bremenē Adama (tā tekstu skat. *Dzintara Ceļu* grāmatā).

Aiz mūsu krastiem vēl pāris lapas puses par Krievijas līdzenuma komāniem, bulgāriem, baškīriem un dažāda rēta „ziņa” par Tālajiem Austrumiem. Lapas puse 440. jau grāmatai, un zināmā mērā arī tā laika pasaulei, ir gals. Tur plešoties Tumsas okeans, „kur nav it nevienas apdzīvotas vietas un aiz kura nav zināms, kas tur ir.” Idrizi mazajās kartēs (skat. K. Miller'a attiecīgo sējumu) par Krievijas līdzenumu ir vairāk ziņu.

Mūsu likteņi Vidusjūras pētnieku skatījumā toreiz svārstījās tā teikt uz pašas ģeogrāfiskās nebūtības robežas, bilžaini izsakoties — ar vienu kāju nerealitātē. Senie grieķi bij runājuši, teiksim fantazējuši, par „pēdējiem cilvēkiem,” Bremenē Adama pasaule bij „piekususi”, kamēr nonākusi līdz novadiem, kuros būs mituši mūsu senči. Ap tiem plešas baigie priekš- vai aizvēstures tumsas horizonti. Bet tai laikā, tās pašas Sicīlijas ļaudis, lai

kādas priekšvēsturiskas vai jau vēsturiskas vētras un aukas bij tiem pāri gājušas, kā jau Vidusjūras atslēgas vietā, bij drusku laimīgāki bijuši, ja vēstures dokumentu stāsti nozīmē laimi: no arābu un vikingu iebrukumu un karu lietus brāzmām drīzi izauga — minēsim tikai piemēru — pirmais italiešu tautiskās dzejas stāds, t. s. Sicīlijas skola, kas savus paraugus labai iesākšanai meklēja toreiz ziedošajā Provansā, no kurienes līdz ar gaisa vēsmām, kā dzied kāds trubadurs, nākot viss, kas ir cildens un cēls.

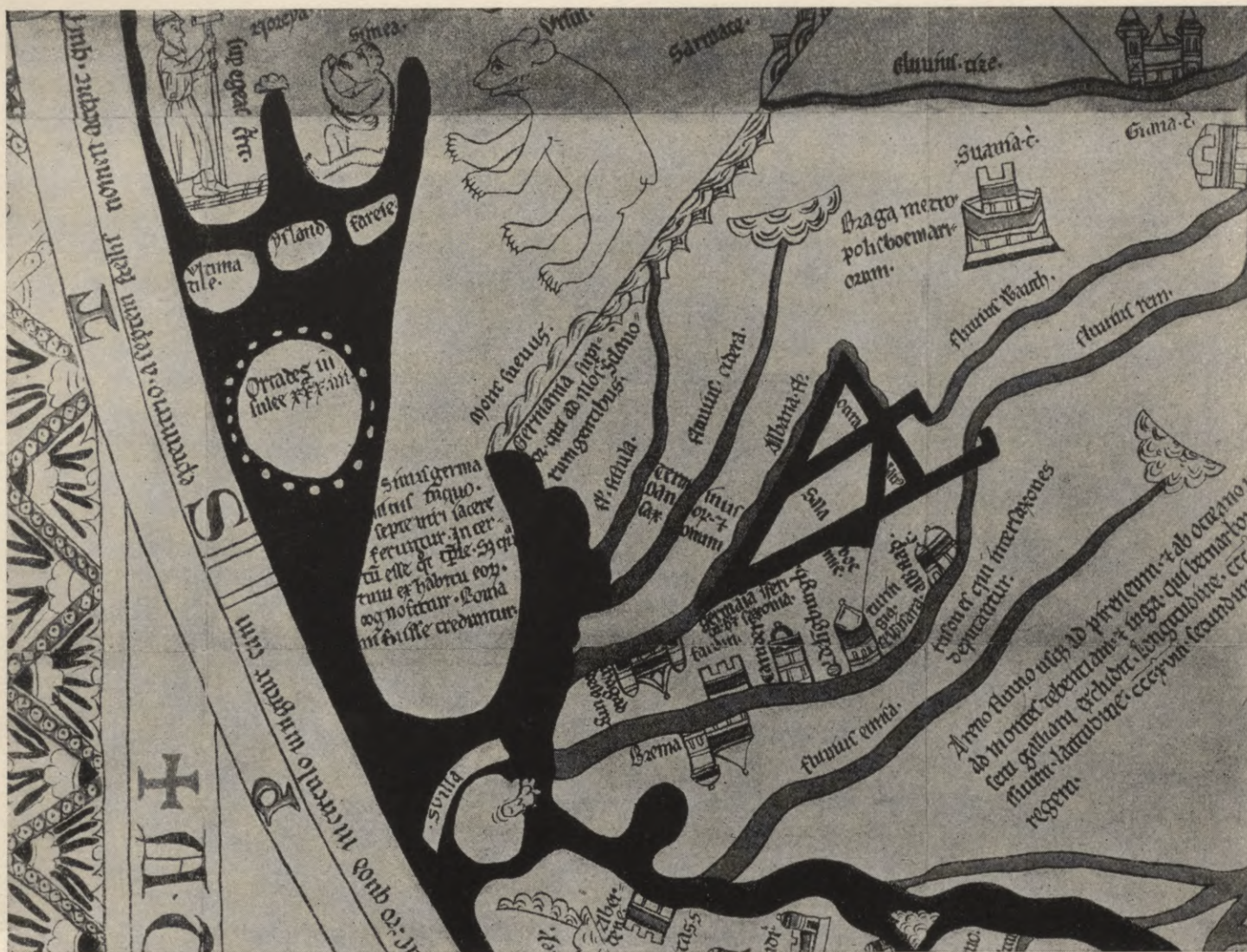
KRUSTA KARI UN PASAULES APAĻĀS KARTES /MAPAMONDI/.

Vidusjūras baseinā izraisītā, plašā vērīena KRUSTA KARU kustība, pretofensive agrākai arābu ekspansijai, visaugstākos viļņus sīta 12. g. s. Sākot ar 13. g. s. sākumu tā sāka pamazām deģenerēt: Konstantinopoles ieņemšana un Latiņu imperijas dibināšana 1204. gadā, vai Albiģiešu kari Provansā (1208) nav vairs tas, ko sludināja Pēteris Hermits un ko centās īstenot pāvests Urbans II. Toties Eiropas perifērijās, piemēram Prūsijā un Livonijā, 13. g. s. ir klasiskais Krustu karu gadu simts un baltu tautām viens no visbīstamākiem posmiem viņu daudzu gadu simtu eksistencē. Rīga, jaundibināta 1201. g., imperatora Fridriha „Zelta bulla” Ordeņa mestram H. V. Salza'am 1226. g. ir divi raksturīgi dati daudzu citu vidū.

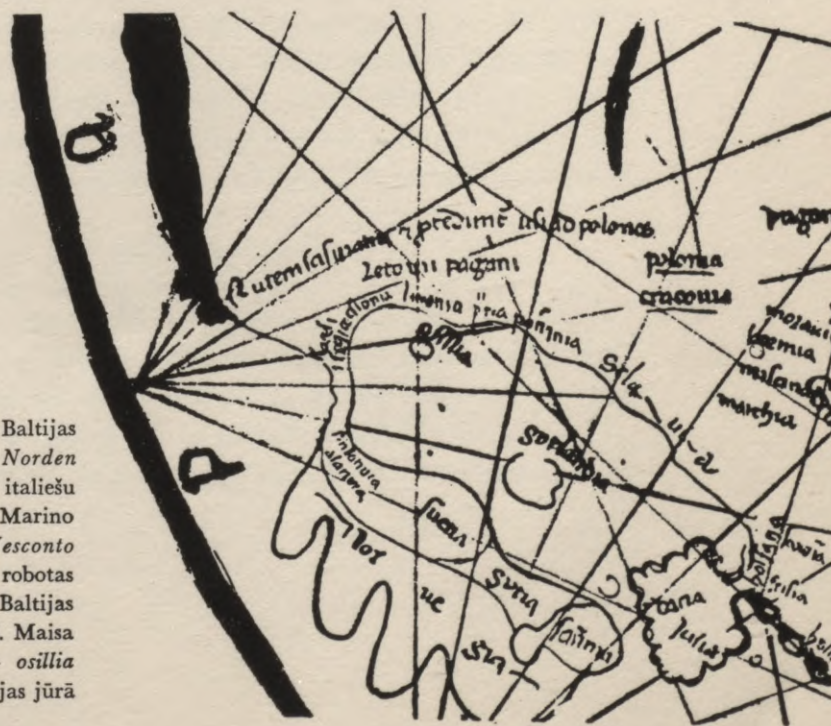
Sen jau konstatēts, ka Krusta karu kustība bij tai pašā laikā arī liela vērīena ekonomisku un kulturalu sakaru kustība, kas lielā mērā atraisīja arī tirdzniecības attīstību un nozīmi Vidusjūras zemēs. *Gesta Dei per francos* (franču veiktie varoņdarbi Dievam par godu), kā skan kāds no to laiku tekstiem, minētiem, pavisam reāliem motīviem bij daudz lielāks svars, nekā to dažs labs gribētu pielaist. Lai atceramies tikai lielā pāvesta Inocenta III nikno valodu pret Venēciju, kas bij novirzījusi bēdīgi slaveno 4. Krusta karu Dalmācijas krasta virzienā, uz savu tiešo ekonomisko interešu objektu. Mūsmāju Indriķis visu šo sakaru garīgo un laicīgo tieksmju starpā formulē vientiesīgi, bet tai pašā laikā dziļi: Meinhards, godājamās dzīves sirmāis garīdznieks *simpliciter pro Christo et predicandi tantum causa cum comitatu mercatorum in Livoniam venit* (I 2). Un kad tirgoņu uzstāšanās un varas nepietiek, tad drīz nāk talkā Zobena brāļi. *Simpliciter*, kā tekstā teikts.

Krusta kari radīja aprakstus — chronikas, radīja arī to, ko angļu pētnieki sauc par *lore*. (Wright, *Geographical lore of the Time of the Crusades*, 1925). Sākumā Livonijai maz no tā tika, bet ar laiku, kā redzēsim, paveras priekšskars arī mūsu virzienā. Kartografiskajām projekcijām, kas prasa sevišķu pieeju un prasmi, allaž ir „lēnas kājas”, bet ar laiku rodas arī tās. Ir zīmīgi, bet nav vienkārši pateikt kādēļ tas tā, ka norise gāja šādā virzienā: 13. g. s. otrās puses lielās pasaules kartes cenšas turpināt tā saucamās Agrippas lielās (laikam taču apaļās) pasaules kartes vispārējo pieeju un arī, cik varam spriest, satura tradīciju. No lielās romiešu kartes nekas nav palicis pāri kā tikai tās pieminējums un tās lielā popularitāte, kas labi atbilst tās ierosinātāja, imperatora Augusta, nolūkiem parādīt pasaulei un vispirmā kārtā tās garīgā centra, t. i. Romas, iedzīvotājiem, kāda īsti izskatas apmērā un saturā jaundibinātā imperija.

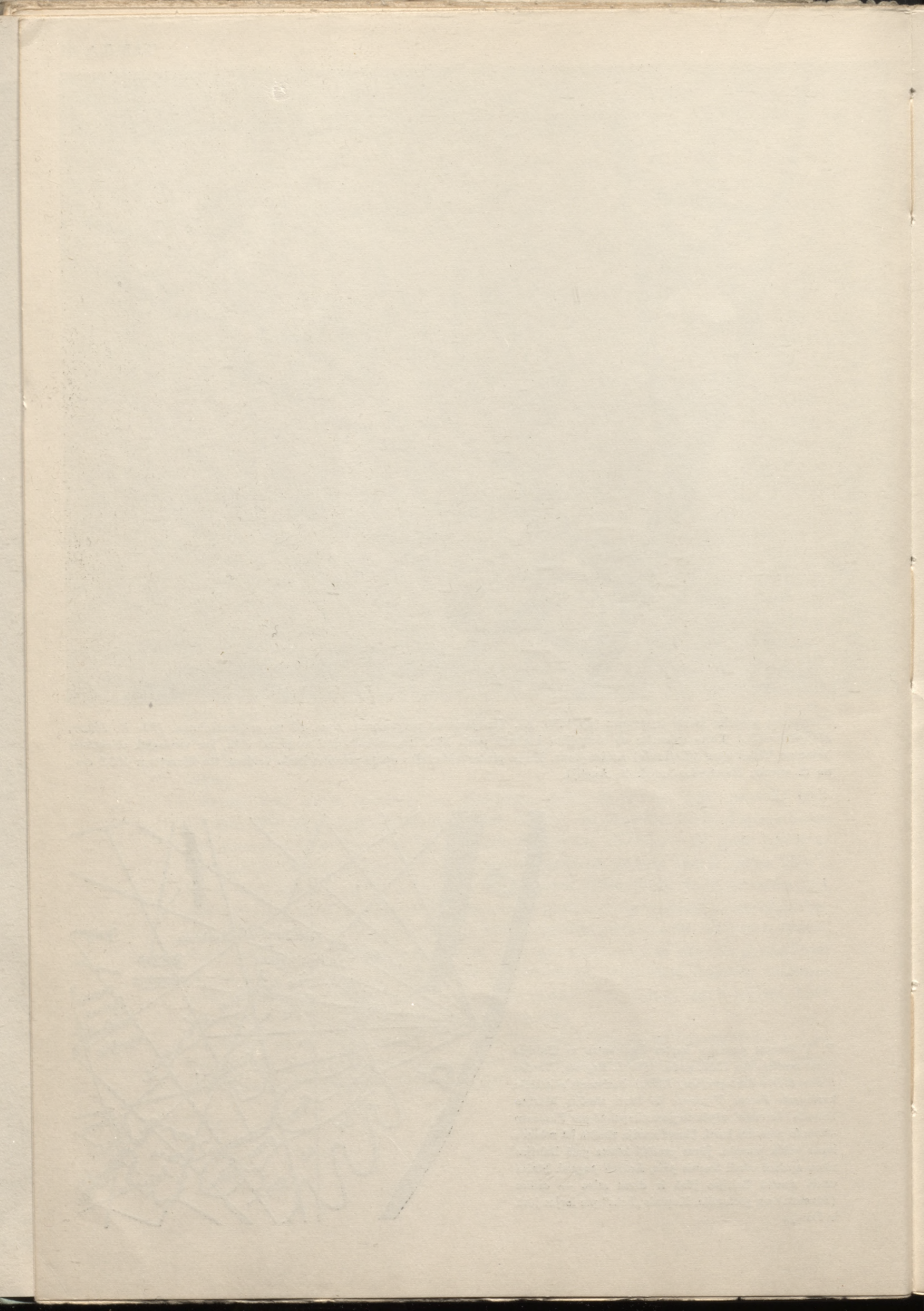
Kartografijas specialisti ir pārliecināti, ka šī pasaules karte bijusi ikonografiska, t. i. ar pilsētu, zvēru *etc.* schematiskiem zīmējumiem tajā, un ka abas galvenās 13. g. s. pasaules kartes, Herfordas un Ebstorfas, lielā mērā atdarinot, varbūt pat neapzinātas tradi-

Herefordas pasaules kartes izgriezums (ap 1280. g.). Zīmējums uz pergamenta. Apm. 1/2 no originallieluma. (Pēc K. Miller, *Mappaemundi*.) Karte orientēta ar ziemeļiem kreisajā pusē. Mūs interesējošie dati atrodami vidū, kur visvieglāk orientēties izejot no Vislas upes (*fl. fistula*) novietojuma. Karte pieder viduslaiku apaļo pasaules karšu veidam; tās diametrs ir 132,9 cm., un tā atrodas Herefordas katedrālē, Anglijā.

P. Veskontes pasaules kartes izgriezums ar Baltijas jūras zemēm. Ap 1320. gadu. (Pēc L. Bagrow, *Norden i den äldsta kartografiien*, 1951.) Pazīstamais italiešu kartografs Petrus Vesconte šo karti zīmējis Marino Sanudo chronikai, tāpēc to parasti apzīmē par Vesconte-Sanudo pasaules karti. Skandināvija zīmēta kā robotas lapas veida pussala. Jūras pretējā krasta galā Baltijas telpu apzīmē vārdi *liuonia pria*, *Letovii pagani*. Maisa veidā zīmētā Baltijas jūrā ir divas salas — *osillia* (Sāmsala) un *gotlandia*. Kuplais „koks” pie ieejas jūrā ir Dānija.

cijas veidā, romiešu kartes paņēmienus. Vispārīgi t. s. apaļajām kartēm, cik varot spriest no pārpalikām kartografijas laukā, sākot ar agrajiem viduslaikiem, piemētot tendences atdarināt imperialajā Romā liktos pamatus.

No abiem minētiem mapamondiem sniedzu pirmā izgriezumu (sal. *Latvieši un Livonija* 16. g. s., attēli V. un VI un 60—61 lp. p.). Ebstorfas mapamondā atrodami, piemēram, rietumu skatījumā eksotisko zvēru — „lore” vārda istā nozīmē — proti aļņa un sumbra zīmējumi, ir tur arī savs skaits īpašvārdu, pa vācu tradīcijas gultni nākušo, kas reali atspoguļo zemes apstākļus. Herefordas kartes priekšrocības, ar un bez pēdīnām, ir tās, ka viņa nav tik schematiski stīva savās līnijās, ka viņas Baltijas jūras profils var sākt mums asociācijas dot ar citiem kartografijas paraugiem, un ka, beidzot, viņa cenšas arī mūsu novadus piepulcināt viņu apkaimes leģendu vairumam, kas kā migla tinas daudzus gadu simtus pāri mūsu jūrai un tās apkārtējām zemēm. Herefordas autoram (par viņu ir interesantas ziņas saglabājušās) ir gaužam pie sirds visādu leģendu motīvi, visbaigākos ieskaitot. Mēs tos pazīstam: Aleksandra Lielā altari, Rifeju kalni, milzīgais aukstums, tur dzīvojošo cilšu mežonīgie tikumi, kanibalismu un ienaidnieku galvas kausu — dzeramo trauku lietošanu neizslēdzot, greifi, kas šeit ir cilvēki, suņgalvji u. t. l. Citu vidū ir arī tāds ērms: strauss — zoss galva, dzērves rumpis, teļa kājas, ēd dzelzi. Ar visu to gadās arī pa precīzām ģeografiskam terminam, piemēram, upju nosaukumi: *Wisara* (Vezere), *Cidera* (Odera), *Albana* (Elba), *Fistula* (Visla), *Danubius*, *Danaper* (Dņepra). Ir arī vairāki norādījumi par slaviem, kas gan ģeografiski jauca ar sarmatiem. Ir arī ieraksts no mita par septiņiem gulētājiem: „Vācu jūras līcis, kurā, kā stāsta, guļ septiņi vīri jau nezināmi ilgu laiku, bet cik var spriest no apģērba, tad jādomā, ka tie ir romieši”. Baltijas jūras profils dots kā apmēram iegarens četrstūris, kuram virspusē ir trīs ieapaļi paaugstinājumi. Vai šie pēdējie lai būtu chronoloģiski pirmais kartografiskais minējums par šīs jūras trim līčiem, kas iegriežas Austrum-Eiropas kontinentā?

Tādas nu ir labākā gadījumā abu minēto pasaules karšu ziņas par mūsu un mūsu kaimiņu novadiem. Tā gluži nav, kā saka augšā minētais Wright's it kā mūsu novadi rietumiem būtu bijuši tik pat nepazīstami kā Afrikas vidiene. Jau nupat teiktais par abām 13. g. s. kartēm liecina par krustnešu laikmeta tieksmēm iemest, kauču garām ejot, skatu arī šajā „Tā Kunga jaunajā vīna dārzā”, kā Livoniju dažreiz mēdz saukt to laiku pāvestu bullas. Kādā veidā viss tas varējis rasties, to piemēra dēļ rāda minorita Bērtuļa Angļa gadījums: viņš, ļoti mācītais vīrs, varējis ar savu ordeņa brāļu palīdzību dot jo vērtīgus raksturojumus par baltu tautām (sk. manu *History of Latvia*, p. 158—159). Arī pāvestu oficiālo rakstu kopijas, t. s. *Regesta*, rāda, ka Romā attiecīgās aprindās pieņācīgi labi orientējās mūsu zemes ģeografiskās dispozīcijās. Pieminēsim beidzot mūsu Rīmju chronikas sākumu, kur atzīmēta pāvestu lielā interese par Livonijas apstākļiem. Piemēram: pāvests, pieņēmis Kaupo, pieprasa, lai viņam dod ziņas par zemi, kas no jauna ienākusi viņa interešu lokā:

(panti 319—321) Er wart mit vliese vragen sie,
Das sie im sageten rechte, wie
Es in dem lande were gestalt.

Sal. arī pantus 385—388. Protams, ka plašākam patēriņam ziņu par mūsu jūru bij gaužam maz un arī šīs jūras profilam būs vēl labu laiku, vairāk kā trīs gadu simtus, jābūt greizam un nepilnīgam, līdz kamēr to izlabos 16. g. s. otrās puses lielie kartografi.

Bet mūsu pašreizējās sakarības stāsts vēl nebeidzas šeit. Attēlā redzams izgriezums no

P. Vesconte kartes, viena no pirmajiem portolaniem, kurā Baltijas jūra un arī Skandināvijas pussala izrāda strauju tieksmi pareizu profilu virzienā. Kartes chronoloģija ir 14. g. s. trešais gadu desmits. Īpašvārdu klāsts, lai cik nabadzīgs, tomēr ir tiem laikiem pilnīgi moderns, brīvs no agrāko „grāmatu” iespaida. Ir tur *Letovii pagani, estonia* (?), *liuonia pria*, jūrā *osilia* u. c., par krieviem un poļiem nemaz nerunājot. Šī karte, kā zināms, bij ievietota Sanudo lielajā chronikā *Secreta fidelium crucis* (Krustam uzticīgo slepenie stāsti, 1306—1321), nav tā pie tam vienīgā. Venecijas patricietis, sauktais Sanudo Vecākais, bij daudz ceļojis pa Eiropu, meklēdams karavīrus sava lielā plāna īstenošanai, proti, krusta karu atjaunošanai pret neticīgajiem. Viņš mums interesantajā Eiropas sektorā piemin veselu rindu vācu pilsētu Baltijas jūras dienvidus krastā un starp citu raksta šādi: „Ir taču Holšteinā un slavu novados (in Holsatia et in Sclavia), kur esmu personīgi bijis, daudzas ievērojamas zemes pie upēm un purviem, pilnas pārtikušu ļaužu, no kuriem būtu iespējams savākt lielu daudzumu labu (t. i. viņa mērķiem piemērotu) cilvēku”. Viņš esot bijis arī Stetinē (tagadējā Szcseczin’ā), un viņa informācija sniedzas arī tālāk, līdz Baltijas jūras austrumu krastiem un to tautām, arī līdz tautām, kas aiz tām. Vesconte’s Baltijas jūras profils, šo un daudzu citu iemeslu dēļ, tad nu arī teicas būt oriģināls un īpatnējs. Kartes autors, saka kāds kartografijas vēsturnieks, esot centies kombinēt veco un jauno ziņu datus cik vien labi iespējams.

MURANO MŪKA ŠEDEVRS /FRA MAURO/.

Chronoloģiski aizsteidzoties priekšā kādai citai plaša vērēna kartografiskai attīstībai, kas bij iesākusies 14. g. s., pieminēsim vienu no šo aizgājušo gadu simtu „brīnumiem” un Venecijas greznumiem vēl šodien, proti kamaldoliešu (Benediktiniešu ordeņa nozarojuma) mūka FRA MAURO apaļo pasaules karti, kas glabājas Venecijas Sv. Marka bibliotēkā. Šis pacietīgā, lielas inteligences un estētiskas apdāvinātības mūka mūža darbs (tieši pie kartes viņš esot strādājis ne mazāk kā 10 gadus) tiek uzskatīts par vienu no visvērtīgākajiem kartografijas darbiem. Vērojot no vēsturiskā viedokļa Murano mūka sniegumu, tiek teikts, ka viņa karte rāda netikvien viduslaiku kartografijas kulminācijas punktu, bet tai pašā laikā tā iezīmē ceļu uz renesanses laika sasniegumiem, sniedzot jau dažu labu ieskaņu no 16. g. s. darbiem, kā arī patapinājumus no portolaniem, piemēram no katalaņu kartēm (sk. tālāk).

No mūka klusās dzīves ir zināms tik daudz, ka viņš esot strādājis vismaz pie divām šāda veida apaļām pasaules kartēm, kāda ir mums zināmā. Tas eksemplars, īstenībā oriģināls, kuru viņš nosūtīja Portugales ķēniņam, un kurā viņš pirmo reizi iestrādājis tos materiālus, kurus tam ķēniņš atsūtījis par jaunatklātajām zemēm, ir laikam gājis zudumā, tas neesot atrodams. Otrais, mums zināmais, Venecijas Siņorijai domātais, pie kura autors strādājis līdz pat savai nāvei 1459. gadā, ir Sv. Marka bibliotēkas eksemplars.

Jaunumu Fra Mauro kartē ir daudz, ja to salīdzina ar viņa priekšgājējiem. Visnozīmīgākais laikam ir tas, ka autors, citu jaunu avotu vidū, plaši izmanto slavenā ceļotāja Marco Polo, arī venecieša kā zināms, ceļojumu aprakstus, it sevišķi attiecībā uz Ķīnu. Tā nu Fra Mauro tiek vaļā no simtgadīgajām leģendām, ar kurām, kā redzējām, vēl grūti cīnījās tik kritisks gars, kāds bij Idrizi. Tā arī ir izskaidrojami Fra Mauro kartes jauninājumi attiecībā uz Aziju, viduslaiku grezno un reto preču iedomās un izdomās mir-

dzošo dzimteni. Pats Fra Mauro par sevi saka kādā savas kartes uzrakstā, saka ar vientiesīgu skaidrību, ka viņš visu savu mūžu esot centies pārbaudīt savus rakstus pieredzē, daudzu gadu pētījumos, meklējot sakarus ar cilvēkiem, kas ir cienīgi, lai tiem ticētu, kas paši savām acīm redzējuši, kam īsti būtu jātic. Neraugoties uz šo viņa toreiz iespējamā empirisma labākiem veidiem, visā viņa pieejā savam darbam ir kaut kas no svētā, kādus mēs tos pazīstam no Svēto Rakstu mirdzošo krāsu miniaturu eksemplaru zīmētājiem, vai kā mēs lasām par Beato Angelico, kas vienmēr, pirms ņēmis otu rokā, grimis karstā lūgšanā, lai būtu cienīgs attēlot viņa acīs materializētās paradizes vizijas. Un pie tam, kādi jauni vēji dveš cauri Fra Mauro stāstiem un projektīvai redzēšanai! Ari mūsu Baltijas jūra jau no pirmā acu uzmetiena mums rādās nemaldīgi tuvāka jaunajiem laikiem, nekā tiem, kuru tradīcijā bij uzaudzis ciešā ordeņa statuta kamaldolietis. Teiktais mums rādīsies vēl dzīvāks, ja ņemsim vērā, ka drīz pēc Fra Mauro nāves, sakarā ar laiku pieaugošām prasībām pēc ģeografiskiem jaunumiem, iesākās tā saucamā Ptolemaja renesanse, kas dabīgi izbeidzas tikai ap 16. g. s. vidu. Šie izdevumi vairojas tīri kā sēnes pēc lietus, it īpaši Vācijā un Itālijā, un šo karšu faksimili redzami lielajos 19. g. s. atlantos (piemēram Nordenšelda), ar visu tiem raksturīgo stīvo līniju attiecībā uz mūsu krastiem. To priekšgājējam Fra Mauro, mūsu krasts jau bij bijis dzīvas jūras krasts. Ne velti viņš kādā vietā, attiecībā uz ģeografiskajām distancēm, vienkārši saka: „Es nedomāju, ka tā ir nosodāma lieta, ja es nesekoju Ptolemajam viņa Kosmografijā”.

Mūsu lietu stāvokli Fra Mauro kartē neviens nav speciāli pētījis, ja neskaita barona Nordenšelda vispārīgo plašo pieeju Eiropas ziemeļiem. Še klāt sniedzu mūsu novadu izgriezumumu no pazīstamā vikonta Santarem'a lielā atlanta. Lai gan daži citāti jau atrodami *Latvieši un Livonija*, p. 70-71 un attēls XI, citēšu tomēr vairākus mums interesantus tautu, pilsētu, upju *etc.* nosaukumus, kas pārkontrolēti nesen iznākušajā Fra Mauro kartes un tekstu kritiskajā izdevumā (sk. bibliografiju); tos citēšu oriģinālā — Murano mūks raksta, kā zināms, savā Venēcijas dialektā — un tulkojumā:

Questo fiume viene da crocovia ouer de polana	Šī upe nāk no Krakovas vai Polijas
Danzech	Danciga
maria in borgo	Marienburga
litua	Lietava
nerenge	Kurische Nehrung (?)
P. Samariani	žemaiši (?)
Questi Samariani sono homeni de mala condition	Šie žemaiši ir ļaunas dabas ļaudis. (Vai atskan no poļu mēlnesības lielajos baznīcas koncilos? A la Pija II <i>De Europa?</i>)
P chula	Kurzemes province (?)
drap	Terbata
fl venedici	Venedu upe (?) Vai reminiscences no Ptolemaja?
viosel	Vai Özeles sala?
Questo e el porto de rossia	Šī ir Krievijas osta (Iznāktu, ka tai vajadzētu būt Daugavas grīvai, bet upe nav nosaukta vārdā)
P. liflant	Livonijas province
reuele	Revele
Riga	Rīga

fl turones

Liflant

nuovo grado

Questo colfo el qual tolemeo non mete
ha piusor nomi e fi dito lubech, prusico,
sarmatico, e perche questo ultimo nome e
piu chiaro, percio ho notato colfo ger-
manico

SINUS GERMANICUS

per questo mar non se nauega cum carta
ni bussola ma cum scandaio. e qui per
tuto sono mole isole habitade

Gothia Gothia visbi

Questo mar prussiano e quasi dolce perfino
ala boca e questo per le tante fiumere
che li entra da ogni parte

Dānijas pussala, kurai dots nosaukums DATIA un *Isolas islandia*, autoram iznāk sala.

Dziļāk zemē iekšā (Krievijā) atrodams interesants, gan pavisam maz ievērots ieraksts, attiecībā uz Rifeju kalnu leģendu un veco ģeografu robežu Eiropas un Azijas starpā: „Donas upe iesākās Krievijā un nevis Rifeju kalnos. . . Tas, kas gribētu tam pretim runāt, lai tas zina, ka šī ziņa man nāk no ļoti cienījamām personām, kas visu to pašu acīm redzējušas. Varētu ari teikt, ka šī upe (Dona) nav laba robeža Eiropas un Azijas starpā, pirmkārt tādēļ, ka viņa atņem Eiropai lielu daļu, tad tādēļ, ka viņa ir izliekta kā (romiešu) V, un treškārt tādēļ, ka viņas sākums nav tur, kā to raksta”. Vai nav brīnišķs pirmatnējā empirisma paraugs?

Iekams šķiramies no jaukā Murano mūka, vēl dažas vispārīgas dabas piezīmes. Laiks, kurā tika radīta Venecijas lagunas klusajā klosterī pasaules „ģeografiskā poema”, bij lielu notikumu bagāts laiks, ari Austrum-Eiropā, nav brīnums, ka daža laba ziņa, kauču pa mutes tradīcijas vadiem, ir varējusi nonākt ari Venecijā. Eiropas ziemeļos tikai nesen bij izskanējušas Tannenbergas kaujas atbalsis, 1429. gadā bij notikusi Vitauta Lielā galmā slavenā Eiropas augsto valdnieku sanāksme, Konstances koncils bij plaši savīļņojis netiekvien garīdznieku aprindas u. t. t. Gandrīz tai pašā gadā, kā tiek nobeigta Fra Mauro karte, parādās atklātībā slavenā humanista pāvesta Pija II (Enea Silvio Piccolomini) lielā grāmata *De Europa* (1458), kurā tiek „atrasta” Austrum-Eiropa. Mēs tagad labi zinām, kādus avotus lietojis autors, zinām ari, kādēļ viņa apraksts reizēm ir tik greizs, (piemēram attiecībā uz Lietuvu), bet nekad mums nav jāaizmirst, cik liels, pat tiranisks iespaids bij viņa darbam uz vēlākiem, ari kartografijas laukā (piemēram Florences Siņorijas kartes). Neaizmirsīsim beidzot, ka šis ir ari lielā poļu chronista Dlugoša (1415.—1480.) dzīves laiks. Lēnam sāk vērties priekškaris ari uz mūsu pusi.

Fra Mauro apalās pasaules kartes Baltijas sektora izgriezums (1459). (*Pēc Vicomte de Santarem, Atlas composé . . .*). Baltijas jūras profils jāskatās otrādi, ar apakšu augšā. Tādā skatījumā kreisajā stūrī apakšā iznāk Dānijas „sala”. Baltijas jūra zīmēta ar tiem laikiem apbrīnojami modernām konturām, sal. piemēram asi zīmēto Kurzemes pussalu. Fra Mauro būs saticis venecianieti P. Kvirino (*Pietro Quirino*), kas kuģim bojā ejot 1432. g. nokļuva Norvēģijas krastā un atpakaļceļā bij šķērsojis visu Skandināviju, tādā kārtā atnesot jaunas ziņas par ziemeļiem. Ir ari iespējams, ka ģeografiska informācija italiešu kartografam nākusi no svētcēlniekiem, kas no Eiropas ziemeļiem devās uz Romu.

Turuntas upe (atskaņas no Ptolemaja)

Livonija

Novgoroda

Šim jūras līcim, kuru neatzīmē Ptolemajs, ir daudz nosaukumu; tas tika saukts par Libekas, Prūsijas, Sarmatijas, Ģermanijas (jūras līcis) un tā kā šis pēdējais vārds ir skaidrākais, esmu (līcim) devis vārdu Ģermanijas jūras līcis.

Pa šo jūru nekuģo ar jūras karšu vai kom-pasa palīdzību, bet ar loti. Ir šeit visur daudzas apdzīvotas salas.

Gotlande Vizbija

Šī prūšu jūra ir gandrīz saldā ūdens jūra, ari ūdeni nogaršojot mutē; tam iemesls ir daudzās upes, kas viņā ieplūst no visām pusēm.

GOTHIA
 Oxuch
RUENIA

N

on ti
 otrenandose
 go de vel
 de cabachon
 aha che ho
 veauto ad occhio
 ca buona divisiore
 el tuol gran partedel
 e come un cinque
 non e dovescrive

**LITU-
 ANA**

a nasce
 per si
 volia
 arbin

Qui e uno vesco
 vado uechissimo

P. MAXAVER

Riga

Qui e uno vesco
 vado uechissimo

POLANA

Questo e el fioto
 derossia
 pro:
 liflan:

Questo colfo el
 qual totomio non
 miete ha pias sornomi
 efi dito uech. prussico
 sarmatico germanico e

PRUSSIA

Questo e el fioto
 derossia
 pro:
 liflan:

Questo colfo el
 qual totomio non
 miete ha pias sornomi
 efi dito uech. prussico
 sarmatico germanico e

**GERMANI
 CUS**

per questo mar non sena
 vega con carline busselam
 a cum su andao e qui per tute
 sono molte sole habitade

Questo colfo el
 qual totomio non
 miete ha pias sornomi
 efi dito uech. prussico
 sarmatico germanico e

**SINUS
 CUS**

per questo mar non sena
 vega con carline busselam
 a cum su andao e qui per tute
 sono molte sole habitade

Questo colfo el
 qual totomio non
 miete ha pias sornomi
 efi dito uech. prussico
 sarmatico germanico e

**EUR
 OPA**

Questo mar
 da la banda de
 norvegia se
 agiaz a
 mia

Gothia dal
 leuante
 hur in
 Sithia

NORVEGIA

In questo p^{ro}vincia de norvegia
 sorde mister fuero querit come

Gothia dal
 leuante
 hur in
 Sithia

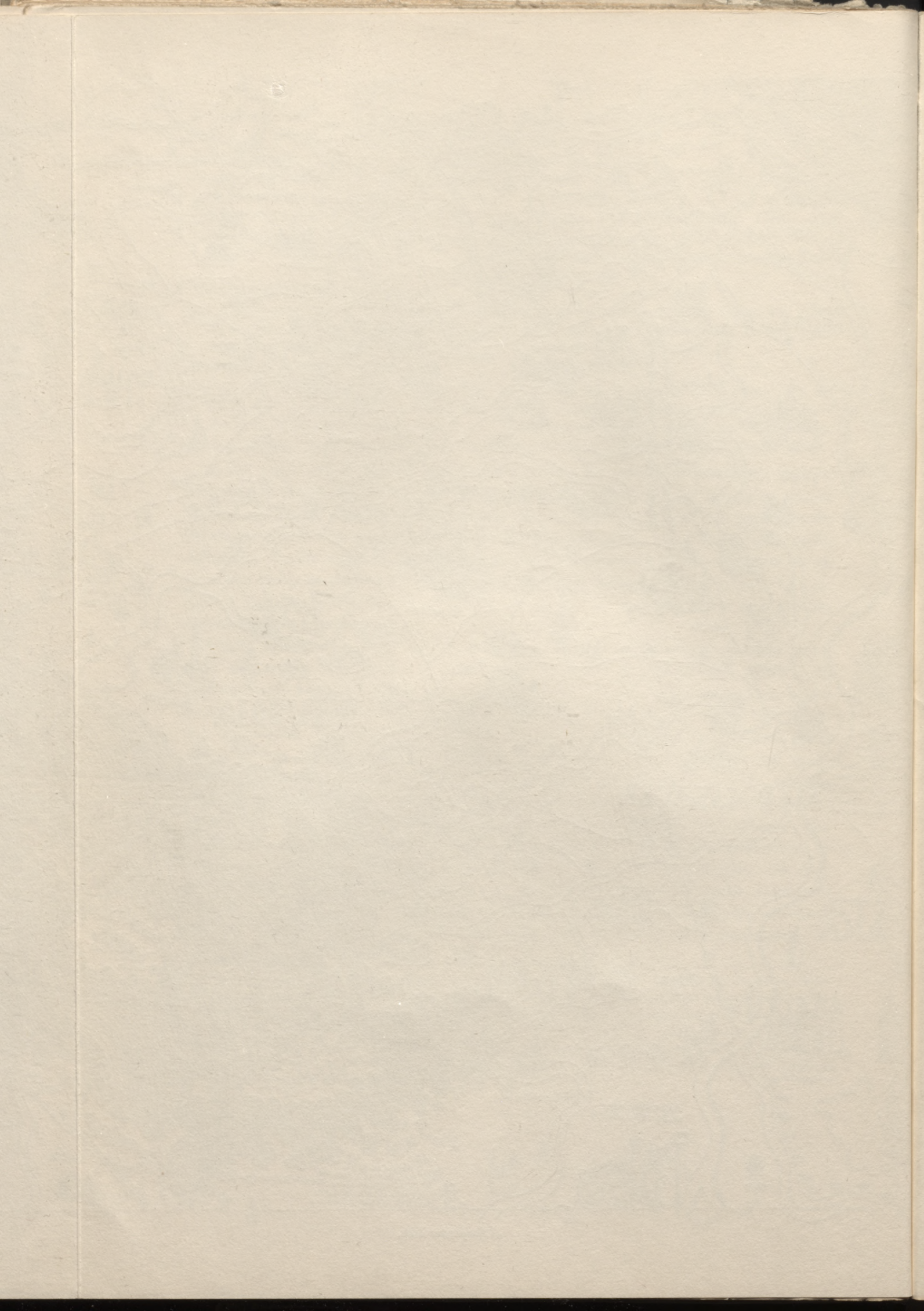
Dalia e parte Inoula
 finler e fermo a con
 tina cum alemagna
 baba

Nota che la Inoula angli a fo au
 troiani chiermas e dafiuol exoi
 nato cum habitanti e guperi
 na ma dajoci saxoni e gem
 an gela la nomi no angli a
 m exo de sancto gregorio i

Questo mar
 da la banda de
 norvegia se
 agiaz a
 mia

In questo p^{ro}vincia de norvegia
 sorde mister fuero querit come

Gothia dal
 leuante
 hur in
 Sithia

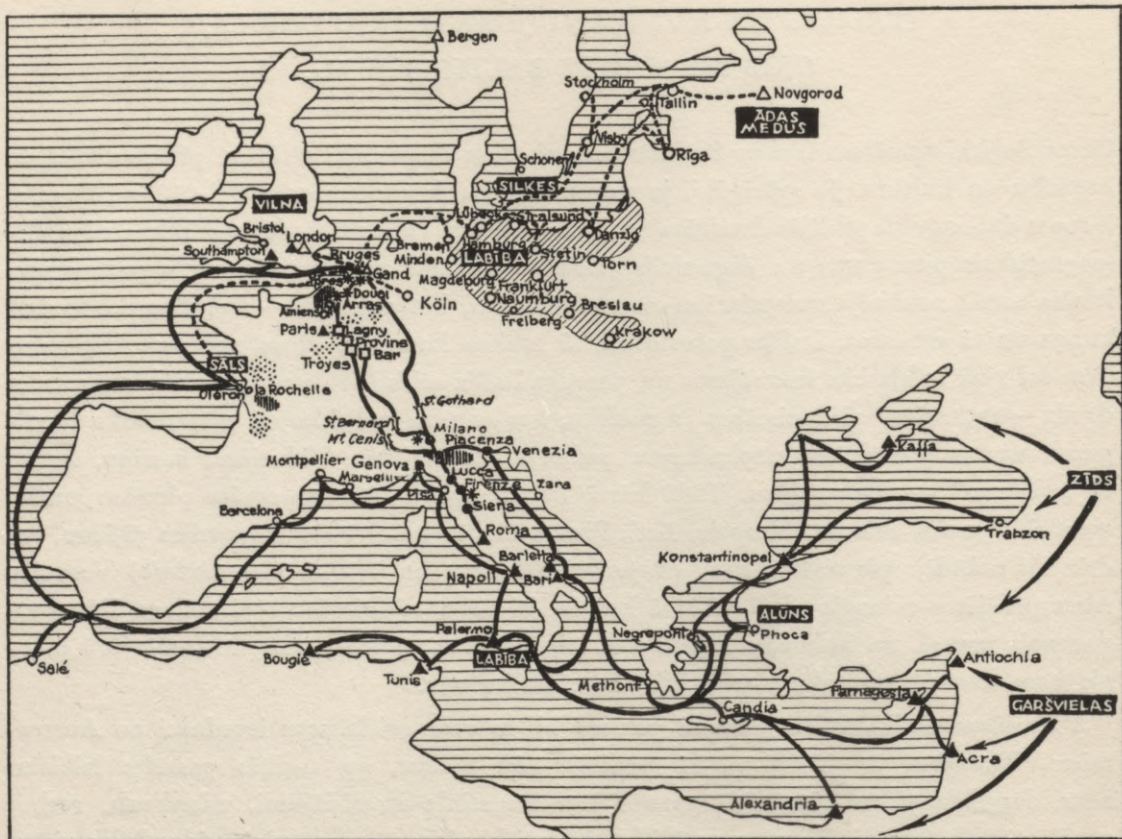

ITALIEŠU UN KATALAŅU JŪRAS KARŠU ZĪMĒTĀJI GRIB IERAUDZĪT BALTIJAS JŪRU.

Chronoloģiski apmēram blakus feodālās bruņniecības ekspansijai cēlās arī pilsētu skaits, to bagātība un kultūra. Jo spēcīgāki, jo vairāk atslāba bruņniecības spēki. 12.—14. g. s. Eiropas daži novadi pildījās daudzām jaunām pilsētām tādā mērā, ka tās iedzīvotāju demogrāfiskais pieaugums un dispozīcija padarīja daudzus novadus tīri vai nepazīstamus. Pilsēta toreiz nozīmēja amatniecību un tirdzniecību, bet politikā — brīvību no feodālā kunga un tā suverena. Itālijas pašvaldību, tā saukto komunu, cīņas pat pret imperatoriem šai ziņā ir klasisks ilustrējums un paraugs. Itālija arī bij tā, kur vispirmā kārtā saradās daudz neatkarīgo tirdzniecības republiku, kas ar savu politisko un ekonomisko kustīgumu un garīgās dzīves uzplaukumu padarīja „dzīvu” visu Vidusjūras baseinu, un arī tā „piedevu” — Melno jūru. Tādā kārtā Itālija atguva kādu no savām pirmām lomām senatnē. Amalfi, Salerno, Neapole, Bari, Piza atsāka šo komercialo ekspansijas gājieni, bet drīz tās nobīdīja pie malas Lepnā (*Superba*) Dženova un Viscēlā (*Serenissima*) Venēcija. Abas pēdējās pievienoja plašā vērīenā komercijai savu rūpniecību (piemēram Dženovas slavenais samts) un kolonālo politiku Adrijas krastos, Grieķu salās, Melnajā jūrā u. c., pie kam konkurencei abu starpā bij asas cīņas iezīmes.

Vidusjūras tirdzniecības galvenā pazīme bij luksusa priekšmetu ievēdumi no Austrumiem, Tuvajiem un Tālajiem. Šī tradīcija nāk vismaz no antīkās pasaules laikiem: zelts, dārgakmeņi, smaržas, zīds, greznie ādu un stikla izstrādājumi, zilonkauls, melnie vergi u. t. l. Sevišķi jāuzsver garšvielu, it sevišķi piparu, imports: tie viduslaiku virtuves mākslā bij neatņemama augstā stila pazīme. Neaizmirsīsim šai vietā pieminēt tādu faktu, kā Indijas jūras ceļa atradēja, Vasco de Gama's lielo peļņu no savas piparu kravas, neraugoties uz visām strapācēm un mocībām. Turpretim Eiropas ziemeļu jūru tirdzniecība tās attīstības augstākā posmā viduslaikos bij galvenām kārtām pirmā patēriņa un jēlvielu tirdzniecība, kas pārspēja tilpuma ziņā Vidusjūras preču apmaiņas tilpumu, bet faktiskās vērtības ziņā bij krietnu gabalu tai pakaļ: Anglijas un Flandrijas vilnas drāna, Hanzas lielais „artiķelis” — siļķu zveja, vaski viduslaiku plašām baznīcu kulta vajadzībām, piķis — darva, vēlākos gados plašā labības tirdzniecība u. c. Savu jūru nelabvēlīgo kuģošanas iespēju spiesti, Hanzas ļaudis izveidoja sevišķa tipa kuģi, tā saucamo *Kogge*, ar vienu mastu un četrstūrainu buru.

No sākuma abi šie arvien stiprāk un asāk iezīmējamie interešu un ekonomiskā iespaida loki nesaskarās. Vidusjūras kuģi neriskēja doties laukā no Gibraltara šaurumiem. Bet tad, kad, sakarā ar Šampaņas un viņas slaveno tirgu joslu pievienošanu Francijas karalistei, strauji pieaug Flandrijas loma, ar Brūgges pilsētu centralā vietā, tad arī abas lielās Vidusjūras republikas sāk izstiept savus taustekļus līdz Holandes krastiem. Pirmā Dženovas galeja turp devusies 1277. gadā, bet Venēcijas — 1315. gadā. No otras puses, Hanza, sākot ar 14. g. s. sākumu, izvērsī savu ekonomisko spēku, un, kad naidīgā Dānija piespiesta malā, Hanza sāk spēlēt savu vienreizējo starpnieces lomu starp Eiropas austrumu „kolonālajām” zemēm, uztura un izejvielu ražotājām, un rūpnieciskajiem un iedomāti rafinētākiem rietumiem. Kad nu šie abi loki sastopas, piemēram, Holandes ģeogrāfiskajā platumā, tie ir savu spēku briedumā un arī cieši ieinteresēti sargāt savus „medību rezervātus”. Še klāt lasītājs atradīs kāda jaunāka franču vēsturnieka shēmu-karti līdz ar viņa

EIROPAS SAIMNIECĪBA XIII GADU SIMTA NOGALĒ

ITALIJA

- Galvenie saimniecības centri.
- ▲ Galvenās bankas.
- ~ Galvenie tirdzniecības ceļi.

HANZAS IESPAIDA NOVADI

- Galvenās Hanzas pilsētas.
- ▲ Galvenās bankas.
- - - Galvenie tirdzniecības ceļi.
- ▨ Vācu agrarās kolonizācijas zona.

- Tirdziņi Šampanjā (Champagne).
- ⊘ Lielie vīna eksporta apgabali.
- ⊘ Lielie posteļkrāsu eksporta apgabali.
- * Audumu rūpniecības galvenie centri.

(Pēc Ed. Perroy, *Le Moyen Age ... Historie Générale des Civilisations*. T. III. 1955, p. 560—561.)

paskaidrojumiem; tie visi labi ilustrēs nupat teikto par abiem tirdzniecības cikliem Eiropas jūrās.

Ir gaužam interesanti un arī raksturīgi, ka kartogrāfija, šis ļoti jūtīgais „aparats”, nemaldīgi reģistrē cilvēku iespēšanu uztautīt, saprast un pārvarēt pasaules distances; šis aparats darbojas arī šai gadījumā un tā dotās pamācības mums būs vērtīgas. „Ap 13. g. s. beigām sāk nākt lietošanā Rietum-Eiropā īpašs karšu veids, kas iezīmēja lielu progresu viduslaiku kartogrāfijā. Tās iezīmēja pilnīgu lūzumu tradīcijā, jo viņu pamatdati bij bazēti tieši pieredzē, ar jauna instrumenta t. i. kompasa palīdzību” (G. R. Crone, *Maps and Their Makers*, 1953, p. 29). Tas nozīmē, ka kuģošana pa Vidusjūru, triju konti-

nentu saistītāju — vārda tiešā nozīmē „vidējo” jūru — uz priekšu notiks pēc jaunām metodēm, kuru pamatelements ir portolani, krastu kartes, loksodromiskās kartes vai kā vēl tās sauc. Chronoloģiski pirmā mums zināmā ir t. s. *Carte Pisane* (to izcelsmes vieta tomēr esot Dženova). Šī karte netiecas laukā no Vidusjūras baseina, viņa tādēļ, mūsu ziemeļu krastus neķer; viņas Vidusjūras krastu profila precizitāti nekad nav beiguši apbrīnot ieinteresētie pētnieki. Eiropas ziemeļus tiecas tvert t. s. Kariņano (*Carignano*) karte. Tai dzimtene — Dženovā (sk. *Latv. un Liv.* p. 56). Vietu vārdu skaits mūsu krastmalā ir ļoti neliels, ne pārāk kļūdains, — Livonija taču bij „uzzēģelēta” jau vairāk kā pirms simts gadiem. Bet kāds izskatās mūsu jūras profils? Kāda Skandināvijas pussala? Jūt tur vēl Nezināmā Okeana krasta neizmērojamās distances, jūt Bremeņas Adama tīri vai bezcerīgo formulējumu: „Kāds tur jūras līcis stiepjas no rietumu okeana austrumu virzienā”, un viņa scholiju piezīmi: „stiepjas uz austrumiem nenoteicamā garumā (*longitudine incomperta*)”. Šis „līcis” tomēr kaut kur izbeidzas un šīs vizivās koncepcijas rezultātā rodas — kas lai iespēj dot precīzu datumu? — Baltijas jūras austrumu krastu līnija, kuru citā vietā tiku nosaucis par „sirpja” līniju (dzirdējām arī definīciju par gara maisa līdzību). Skandināvijas pussalai sakarā ar visu to rodas reizēm jo ērmīgas konfigurācijas, bet to vēsturi jau labāk zinās viņi paši (sal. ievadu).

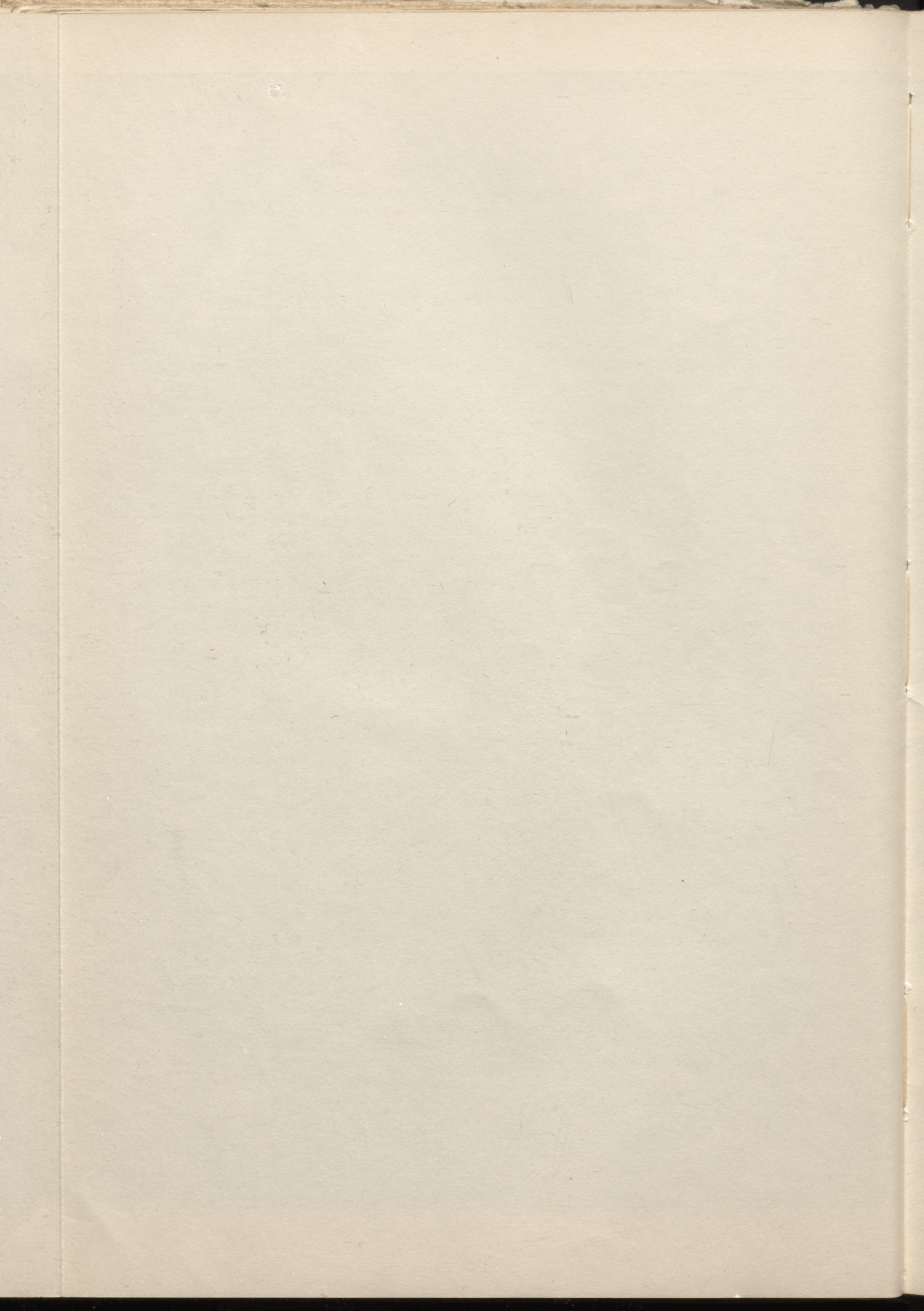
Šī sirpja līnija turēsies labu laiku (sk. tālāk). Mūsu vispārīgais konstatējums pagaidām iznāk šāds. Lai cik slavenie portolani ir interesanti un precīzi Vidusjūrai un tās zemēm, pat Dienvid-Anglijai un Holandai, Baltijas jūrā mēs tos redzam bezspēcīgus tikt ar jauno ģeografisko realitāti galā. Viņu dotie profili mums atgādina stāstus par dogmatiskajām ilustrācijām, bet vietu vārdi, krastos sarakstītie, — un jo vairāk, jo nereti ļaunāk — ir tādi, ka atšifrēt no tiem var tikai daļu. Jo tālāka kartes dzimtene, jo stāvoklis bezcerīgāks. Dažus vērojumus lasītājs-interesents atradīs manos rakstos, liela vēriena skatu viņam spēj pavērt barona Nordenšelda abi atlanti.

Iemesli? Lai tos noskaidro portolanu pētīšanas vēsturē pazīstams vīrs, Th. Fischer's (*Sammlung Mittelalterlicher Welt- und Seekarten italienischen Ursprungs...* Venedig 1886, p 40): „Mums ir pietiekoši skaidri zināms, ka loksodromisko karšu zīmēšana bij vienīgi Vidusjūras tautu māksla, — to nepazīna hanzeati... Itāliešiem nebija iespēju savākt ziņas par jūras krastiem viņpus Šeldas upes grīvas (Holandē). Ja viņi būtu mēģinājuši to darīt, mēs varam droši pieņemt, ka Hanzas ļaudis tiem to būtu lieguši. Tie lielas skaudības pilni turēja visus svešniekus nost no saviem ūdeņiem, kuros arī kuģošana nebija viegla. Šo ūdeņu krastu nepareizā (kartografiskā) attēlošana ir labākais pierādījums tam... ka kuģoja gar saviem krastiem bez jūras karšu palīdzības... (Arī Fra Mauro to pasakot skaidri, sk. tur)... Hanzeatiem vēlāk tomēr bija vismaz, tā saucamās, zēģelēšanas pamācības”. Tik tālu pazīstamais pētnieks. No sevis varu piebilst, ka esmu to laiku rakstos lasījis stāstus par kāda itāliešu jūrnieka iemaldīšanos Eiropas ziemeļu jūrās; viņu noturējuši par izlūku un tikai pēc ilgākas tincināšanas viņš laimīgi ticis brīvībā. Nelaiķis profesors L. Arbuzovs jun. dod no savas puses šādus paskaidrojumus: „(Jūras karšu gadu simtos), kad pa Baltijas jūras ūdeņiem kuģošana notika bez jūras kartēm pēc iespējas gar krastiem, radās pirmie nautiskie palīgu līdzekļi, proti zēģelēšanas pamācības, sākumā latīņu, tad lejas vācu valodā sarakstītās, t. i. jūras grāmatas. No tām viena minēta kādā Livonijas 14. g. s. dokumentā”. Un beigās vēl vienu personīgas dabas piezīmi. Kad savus laikus Sorbonnā demonstrēju senās Baltijas jūras kartes, Eiropas

ekonomiskās vēstures profesors, H. Hauser's, tās komentēdams izteicās, ka nautisko karšu dažādie profili Vidus un Baltijas jūrās lielā mērā palīdzot noskaidrot Eiropas attiecīgo gadu simtu ekonomiskās attīstības veidus.

Gribu demonstrēt lasītājiem vienu no katalaņu kartēm, pareizāki tās skaidri izzīmēto kopiju, jo ar oriģinālu, ja nevar disponēt par lielā folio apmēra lapām, maz ko var iesākt (sal, *Latv. un Liv.*, attēls VII). Izvēlējos taisni to vairāku iemeslu dēļ. Visupirms viņa šķiet no visekstotiskākās gammas esam, kas skar mūsu jūru; otrkārt un galvenām kārtām tādēļ, ka viņa jūtam ieskanamies jaunus un laikiem vērtīgus motīvus, kas to tuvina vēlākām renesanses kartēm. Katalaņu portolani, lai cik neskaidra viņu iekšējā sakarība un cik nenoskaidrots viņu tradīciju ritums, ir tie, kas savus datus smeļas netīkviens no agrākiem ģeografiskiem avotiem, bet arī no 13. un 14. g. s. slaveno ceļotāju aprakstiem, it īpaši tiem, kas apceļojuši Aziju, kā Marko Polo, Odoriks no Pordenones u. c. Tādā kārtā iznāk, ka katalaņu portolani ir tie, kas kartografijā ieved Aziju kā ģeografisku jēdzienu, ne kā mitu un leģendu grūti aplēšamu avotu. To pašu vēl plašākā mērā darījis Fra Mauro. Neaizmirsīsim piebilst arī šai vietā, ka katalaņu kartes autors ir pienācīgi ieinteresēts par t. s. speciņu salām, uz dienvidiem no Ķīnas. Bet ar nupat teikto nav izsmelta katalaņu karšu nozīme Ziemeļ-Eiropas kartografijas vēsturē. Jaunākajā pētījumā par šo problēmu lasāmi jo interesanti konstatējumi un atzinumi. Jau ievadā citētais H. Winter's publicējis *Imago Mundi* 1954. g. numurā rakstu, kam virsraksts *Catalan Portolan Maps and Their Place in the Total View of Cartographic Development*, kurā varam atrast sekojošās pamācības (p. 5—7). Visupirms to atziņu, ka katalaņu karšu mazākais skaits, salīdzinot to ar italiešu portolaniem, varējis radīt nepareizu ieskatu par viņu nozīmi, pārspīlējot italiešu nopelnus. Tālāk lasām: „agrākās neapšaubami itāliskās kartes, zīmētās pirms P. Vesconte's 1327. g. kartes (sk. attēlu), bij vienīgi jūras kartes, kurās krastu zonas virzienā uz zemes iekšieni tās bij atstātas baltas... (Atskaitot dažus maznozīmīgus Skotijas krastu aplamu skicējumu mēģinājumus) holandiešu un Jitlandes krasta līnija iet taisni uz ziemeļiem, un Baltijas jūras un Skandināvijas tur nav”. Dažus jauninājumus esot mēģinājis dot jau augšā pieminētais Kariņano, bet viņš esot palicis bez sekotājiem, bez skolas. Tad gados starp 1320. un 1339. esot radušies trīs portolani, kuros atrodams bagātāks ģeografisks saturs un arī daži tehniski jauninājumi karšu zīmēšanā attiecībā uz zemēm viņpus Alpiem. Ja šīs trīs kartes salīdzinot, turpina Winter's, ar slaveno 1375. katalaņu grezno karti, tad mēs varot gūt ieskatu par to „pattern”, kas visas viņas vieno un saista kopīgā radīšanas centrā, jādōmā Majorkas salā, kur, kā zinām, savus laikus dzīvojis un darbojies slavenais katalaņu filozofs un zinātnieks Raimonds Lull's (1235.—1315). Katalaņu karšu izcilā nozīme, saka autors, nu ir tā, ka tās devušas portolanu kartēm impulsus ģeografiski izveidot attēlojamo zemju iekšieni, it sevišķi Eiropas ziemeļu jūru krastos, un dot arī jaunus un zīmīgus uzrakstus — raksturojumus.

Katalaņu 14. g. s. pasaules kartes izgriezums. (*Pēc anonimas 19. g. s. kopijas no kādas 14. g. s. katalaņu kartes.* Šī kopija glabājas Vošingtonas Kongresa Bibliotēkas Map Division krājumos un attiecīgajā katalogā ierakstīta ar hronoloģisku kļūdu: World 1375 [?] Catalan Chart.). Šai katalaņu kartē Baltijas jūras profils jāvēro apgriežot karti otrādi. Jūras krasti iezīmējas ar asi novilkto līniju, kurai stateniski klāt pierakstīti vietu nosaukumi. Lielais tumšais plankums jūrā ir Gotlandes sala. Tai pašā līmenī uz austrumiem redzama Rīga. Katalaņu karšu ir diezgan prāvs skaits un to savstarpējās sakarības vēl stipri neskaidras. Izlietoju saviem nolūkiem taisni šo precīzi zīmēto kopiju, jo viņa spilgti izceļ kartes ģeografiskās, nevis ikonogrāfiskās vērtības, kā to piemēram dara lielā 1375. g. katalaņu karte.

„Šiem jaunajiem elementiem netika nekas pretim stādīts un rezultātā katalaņu tipa kartes dominēja karšu tehniku divus gadu simtus”, noslēdz vācu ģeografs.

Atliek man dažiem vārdiem pieminēt to lepno un grezno eksemplaru, kuru glabā Parizes Nacionalā Bibliotēka, savus laikus ķēniņa Kārļa V eksemplars, kuru tas bij saņēmis kā dāvanu no Aragonas ķēniņa Pētera 1381.gadā (karte pagatavota 1375. g.). Tās autors esot „žīds *Cresques*, meistars mapamundu un kompasu taisīšanā”. Kartografisko informāciju un karšu darinātavas centrs, kā teicu, bij Majorikas sala un šim centram bij tāda slava, ka tā kartes pazina tālu ārpus tā un autori, karšu zīmētāji, varēja mierīgi lietot ierakstiem savu dzimto katalaņu valodu, blakus dažiem latīņu paraugiem. Šis īsais uzplaukuma laiks (pašu zemē) bij specifisku Katalonijas apstākļu radīts. Iestājušies par locekļiem Aragonas Konfederācijā (1229), majorkieši iespēja attīstīt plašu tirdzniecību netikvien ar Ziemeļ-Afrikas novadiem, bet arī ar Ēģipti un Siriju. Viņi bij politiski stipri un gudri diezgan dot patvērumu Spānijas žīdiem, kas bēga no jaunās, neiecietīgās Almodu dinastijas vajāšanām. Šo žīdu starpā bij arī tādi, kā minētais lielās kartes autors. Savāda paralele ar Idrizi.

Beidzot dažus vārdus par to, ko un kā katalaņu kartografi spēj ieraudzīt tālajā Baltijas jūrā. Dati esot, kā teic kāds pētnieks, sevišķi nabadzīgi. Kā nu nē. Bet kādi tie ir?

Baltijas jūras profils ir tipiskais „sirpja līnijas”, vai prozaiskāki „maisa dibena” veidojums mūsu galā, Ziemeļ-Vācijas krasts apmēram tikpat linears kā Ptolemaja kartēs. Jūrā redzamas vairākas salas, no tām viena milzīgu apmēru, kas dažos rokkrastos izkrāsota zelta krāsā. Tā saucas *Insula d galandia* (Gotlande); zelta iekrāsojums nozīmējot autora vēlēšanos izcelt salas bagātību. Cik zīmētājam bijusi liela jēga par „Austrumjūras aci”, kā lasāms kādā ziemeļnieku tekstā, varam spriest no tā, ka netālu no šīs salas atrodas otra *Insula colant*, ir bez tās tur vēl viena, *Insula lister*, par kuras nosaukumu nezinu nekā teikt. Toties tuvu mūsu krastiem redzama *Insula de oxilia*, par kuras identifikāciju nevar būt šaubu. Garais ieraksts pašā jūrā stāsta par lielo aukstumu un par iespējam braukt ziemas laikā pa šo jūru ar vērsu pajūgiem (*Latv. un Liv.*, p. 61—62 atrodams katalaņu teksts un latviešu tulkojums).

Ir arī savs skaits īpašvārdu linearā un sirpjveidīgā krasta malās. Tie visumā saprotami. Nav tā, kā dažos portugāliešu portolanos, kuros no šiem, tā saucamiem, vietu vārdiem gandrīz nekā nevar saprast, tik lielā mērā tie bojājušies staigājot pa oralās tradīcijas tālajiem ceļiem. *fluu vendalo* laikam būs Visla, *cast. carelant* (vai *catelant*) *ḡaganor* bez šaubām nozīmē Kurzemi (Kurzemes cietokšņus), tāpat *cast. litefanu ḡaganor*. — Lietuvu. Abu vidū iezīmēta kāda upe — *fluv. cisviatic*, — nezinu teikt, kur šis vārds radies. Tad nāk *riualia*, *pollania*, *riga* un pa vidu *vuarlant*. Varbūt, ka otrajam ir sakars ar Fellinu, varbūt arī, kā Fra Mauro kartē, tā lai būtu Polija. Vai ceturtais vārds lai nozīmētu Vironiju?

UZ JAUNO LAIKU SLIEGŠŅA, XV GADSIMTA NOGALE.

15. g. s. otrā pusē ir liela „ģeografiska nemiera” pilna. Praktiskajā navigācijā tas piemēram izpaužas portugāliešu meklējumos uz leju gar Afrikas krastiem, teoretiskajā plāksnē to redzam veidojamies Ptolemaja izdevumos, kas ātrā secībā nāk viens pēc otra, it sevišķi

sākot ar slaveno Ulmas izdevumu 1482. gadā. Šo izdevumu līdz 16. g. s. vidum ir daži desmiti. (sk. R. V. Tooley'a savākto statistiku, p. 6—9). Iepriekšējās skicēs mēs redzējām pakāpeniski pieaugam ziņas par mūsu jūru un mūsu krastiem ir portolanu, ir pasaules apaļo karšu tradīcijās, un ja reizēm šīs ziņas bij konfužas un nepareizas, viņām tomēr neapšaubāmi bij iezīmes, kas liecināja par ģeografiskās intereses un informācijas pieaugumu.

Pēc Crone'a ziņām (*op. cit. p. 74*) vienā no šiem ptolemajiem, proti Romas 1507. g. izdevumā, senajām kartēm pievienoto moderno karšu (*tabulae modernae*) vidū atrodama arī pirmā Centralās Eiropas karte, kuru sastādījis kardināls Nikolajs Kuzāns (*N. Cusanus*), istā vārdā Chryfftz, resp. Krebs, dzīvojis no 1401. līdz 1464. Šīs pašas kartes attēls atrodams arī Šedeļa *chronikā* (1493.); manuskripta kopija glabāties Laurencianan bibliotēkā Florencē. Nav jābrīnās, ka šis gauži mācītais, tālu ceļojošais, jaunu ierosmju apdvestais filozofs ir savu pētniecisko uzmanību pievērsis arī kartografijas laukam, kas viņa laikā taisni attiecībā uz Centralo Eiropu varēja likties sterils un sastindzis. Paceļot šo tematu, viņš devis jaunu apgaismojumu arī Baltijas jūras dienvidus krasta zemēm. Minētā Ptolemaja izdevuma man nav, bet par Šedeļa *chroniku* un tās karti esmu jau savus laikus rakstījis *Latv. Univ. Rakstos Fil. Fak. Serijas II 2*. Šī *chronika, Aetas Mundi*, izdota Nirnbergā, kur to arī lasīju. Ja stāstam par Lietuvu ir nepieciešamā kārtā sakari ar Pija II *De Europa, resp.* tā „revelācijām” šai sakarībā, tad *chronikas* sniegtās ziņas par Livoniju ir tiešām tā vērtas, lai tās šeit citētu (*sk. manu op. cit. p. 206*): „Par Livoniju, kas tagad ir Vācijas province. Livonija tā tad ir kristīgo ļaužu pēdējā province uz ziemeļiem; tā saiet robežās ar krieviem (*ruthenis*). Viņā bieži iebrūk tataru, kādēļ mūsu laikos tur notiek lieli slaktiņi. Vācu brāļi, kas saucas Sv. Marijas ordeņa brāļi, to piemeklēja ar ieročiem un piespieda (vietējos) pieņemt Kristus mācību. Agrāk tie bij pagāni un pielūdza elkus. To apskalo, no rietumiem nākot, Baltijas jūra (*mare baltbeum*, — var būt arī vārdu spēle: jostas jūra. A. Sp.), kuru lielākā tiesa no senajiem domāja okeanu esam. Grieķiem un itāļiem (*italis*) nebij, kā tas ir šodien, pazīstami (Eiropas) ziemeļi. Kristīgā ticība atvēra šo pasaules daļu mūsu paaudzei un radīja tur mīlīgākas dzīves veidu pēc tam, kad bij atņēmusi barbarismu turienes niknākajām ciltīm. Baltijas līcis (*baltbeus sinus*) veras tik plaši, ka dažiem vērotājiem tas šķiet neaptverama lieluma esam. Viņa sākumi nāk no britu jūras, kuru var nosaukt arī par vācu jūru, jo viņa apskalo lielo Vācijas daļu. Viņa (t. i. līča) izteka atrodas pie kimbru Chersonesas (Dānijas. A. Sp.), kuru šodien sauc par Dakiju. Līcis plēšas plūzdams uz rītiem un ziemeļiem un viņš apskalo lielas salas. Tā rietumu krastu ieņem norvēģi. Uz ziemeļiem no tiem, kā stāsta, esot pusmežonīgi cilvēki, ar kuriem kuģotājiem nav iespējas sarunāties un tie preces no tiem pērk ar zīmēm un galvas mājieniem. Līča dienvidu krastu ieņem sakši un prūši, bet austrumu, kā teicām, livonieši”.

Vai vēl būtu vajadzīgs izteiksmīgāks komentārs Kuzāna kartei? Un vispārīgi 15. g. s. otrās puses kartografiskajām iespējām? Neaizmirsīsim piebilst, ka ieraksti Kuzāna

Kardināla Kuzāna (Nicolaus Cusanus) Vidus-Eiropas kartes izgriezums, (1491). Gravējums varā, nedaudz palielināts. Visas kartes izmēri 39×55,7 cm. (*Pēc Karaliskās Bibliotēkas, Stokholmā faksimila.*) Kartes oriģināls zīmēts 1439. g., bet tikai 1491. g. gravēts varā. Kuzāna kartei raksturīga liela kartografiska nevarība attēlot Baltijas jūras (kartē — Mare Svetie — Zviedrijas jūra) līčus jūras austrumu daļā. Ari dažiem nedaudz vēlāko karšu zīmētājiem ir grūtas izdarības ar šiem līčiem.

kartē, kāda tā atrodama Šedeļa chronikā, ir skaidri, bet ļoti niecīgā skaitā, salīdzinot ar 1491. g. eksemplaru.

Atgriežoties pie šī 1491. g. eksemplara gribētos teikt, ka ar viņu mēs jūtamies it kā noslēguma posmā kādam garākam ģeografisku projekciju meklēšanas laikam, pie kam, minot vienu sākumu, ir jau uztaustīts sākums Kurzemes pussalas eksistencei, kādu mēs to jau varējām konstatēt Fra Mauro pasaules kartē. Katrā ziņā Kuzāna karte, no viņas laikiem uz priekšu aizvietos dāņa Klaudija Klava (Claus Claussen Svart) tik populāro lomu Eiropas ziemeļu kartografijā. Kādus „brīnumus” par mūsu krastiem varam atrast šai dāņa kartē, par to daži vārdi lasāmi manā *Latv. un Liv.*, p. 63.—64. Kuzāna kartei, kā ikviens var pārliecināties vērojot to, ir noteikti modernas iezīmes attiecībā uz Skandināviju, uz Vācijas un Baltijas krastiem, — jūt pat mēģinājumus tikt kādā nebūt veidā galā ar Baltijas jūras tik „nepaklausīgajiem” līčiem Eiropas austrumu kontinentā.

Runājot par kartes vietu vārdiem un visādiem ģeografisko elementu nosaukumiem (ezeri, upes *etc.*), jāsaka, ka šai kartē ir daudz jauna šai ziņā, kas nenozīmē, ka viņā netrūktu tradicionālo un arī jaunpiedzējoto kļūdu. Prūsijā un dziļāk zemē, Lietuvā, lietas ir vēl stipri konfužas, atstāsim tās šoreiz. Tālāk uz austrumiem lasām *Dyna flv.* un redzam tai blakus kādu garāku anonimu upi, pie kuras iezīmēta liela pilsēta *Dimenborch* (laikam Daugavpils), abas upes iztek no ģeografisko fantaziju kalniem. Tālāk Livonijā redzami trīs lieli ezeri, no kuriem visdziļākam zemē dots vārds *Lacus Peys* vai *Peys*, tam blakus pilsēta *Terlatev*. Pie *Riga's* jūrā lasāms *Portv Salti* (jūras osta), augstāki kādos tur kalnos *Pornow*, bet krasta malā *Portus Porvov*. Dziļāki zemē uz austrumiem *Narba*, kuras upe, *Narba fly*, aiztek lielā gabalā uz ziemeļiem, garām *Revalien Ecclesia*, un tad uz ziemeļaustrumiem, kamēr ietek Zviedrijas jūrā (*Mare Svetie*) pie pilsētas, kas nosaukta *Flantoya* (?). Pie kartes pašas austrumu malas redzama *Novagardia*, tai blakus ezera vārdu nesaprotu.

KLUSĀ VOGEZU IELEJĀ DZIMST MODERNĀ ĢEOGRAFIJA /VALDZEMILLERS/.

Kādreizējā Lotringas hercogistē atrodama maza pilsētiņa Saint-Dié, kas tur uzaugusi ap klosteri, kuru 7. g. s. bij dibinājis Sv. Deodats. Tur, sākot ar 1911. gadu uz kādas bijušā klostera mājas sienas bij redzama marmora piemiņas plāksne ar uzrakstu: „Šai vietā, hercoga Renē II valdīšanas laikā, 1507. gada 25. aprīlī, tika iespiesta *Cosmographiae Introductio*, kurā jaunai pasaulei tika dots vārds Amerika. Iespiešanu veica Vogezu ģimnazijas locekļi: Vautrin Lud's, Nicholas Lud's, Jean Basin's, Matthias Ringmann's un Martin Waldseemüller's”.

Mazās klostera koleģijas, ģimnazijas to laiku nozīmē, locekļi klusajā Vogezu kalnu ielejā bij uzņēmušies apbrīnojama vēriena lomu, proti radīt jaunās modernās ģeografijas pamatus. Radīt tos (1) publicējot to laiku kosmografiskos pasaules izplatījuma aprēķinus, (2) iespiežot Amerigo Vespuči 1504. g. 4. septembra vēstuli P. Soderini (Florences Gonfalonjeram, t. i. augstākam maģistram), kurā īsumā atstāstīti viņa četri jūras braucieni uz jauno pasauli, (3) pievienojot šīs jaunās pasaules dažus dzejiskus aprakstus, un (4) sniedzot jaunās pasaules pirmo skicējuma karti, kuras autors ir pēdējais no marmora plāksnē minētiem darbiniekiem. Grāmatiņas 25. l. p. lasām: *Quarta orbis pars, quam quia Americus invenit, Amerigen quasi Americi terram sive Americam nuncupare licet* (Pasaules ceturtā

daļa, kuru, tādēļ ka to atrada Amerigo, pienākas nosaukt par Amerigu, it kā Amerigo zemi, vai par Ameriku). Minētās koleģijas augstā lidojuma locekļi panāca savu: viņu priekšlikums nosaukt jaunatrasto antipodu kontinentu slavenā florentiniešu ģeografa un jūras braucēja vārdā, guva pēc neilgas svārstīšanās piekrišanu un tā nu Kolumba vārdu, viņa seno ģeografisko leģendu pasauli un viņa, jauno jūru un zemju admiraļa, augstās ambīcijas aizēnoja ģeografiski daudz labāk sagatavotais un savos jaunā kontinenta aprakstos tiem laikiem (ari mums) pievilcīgākais florentinietis. Nebūtu pareizi, ja es nepieminētu ari pilnīgi pretējos spriedumus, sk. citā vietā citētās B. Penrose's grāmatas 294. l. p.

Ari šai gadījumā, kā vispārīgi seno kartografisko materialu svārstībā un interpretācijas grūtībās, viss stāsts sīkumos iznāktu garāks un sarežģītāks, attiecībā uz pašas *Introductio* izdevumu (to ir divi: pirmais 25. 4. 1507., otrais 29. 8. 1507.), attiecībā uz Vespuči vēstules adresātiem u. c. mums, mūsu sakarībās mazāk svarīgiem jautājumiem. Pieturos pie visjaunākā pētījuma datiem un norādījumiem: G. Arciniegas, *Amerigo and the New World. The Life and Times of Amerigo Vespucci*, 1955., sk. it sevišķi XXII nodaļu.

Kas zīmējas uz kartēm — un par tām mums te būs galvenā runāšana —, tad tās vispilnīgāki reproducētas J. Fischer'a, S. J. un Fr. R. von Wieser'a lielajā folio izdevumā: *Die älteste Karte mit dem Namen Amerika aus dem Jahre 1507 un die Carta Marina aus dem Jahre 1516 des Waldseemüllers (Ilacomilus)*, 1903.

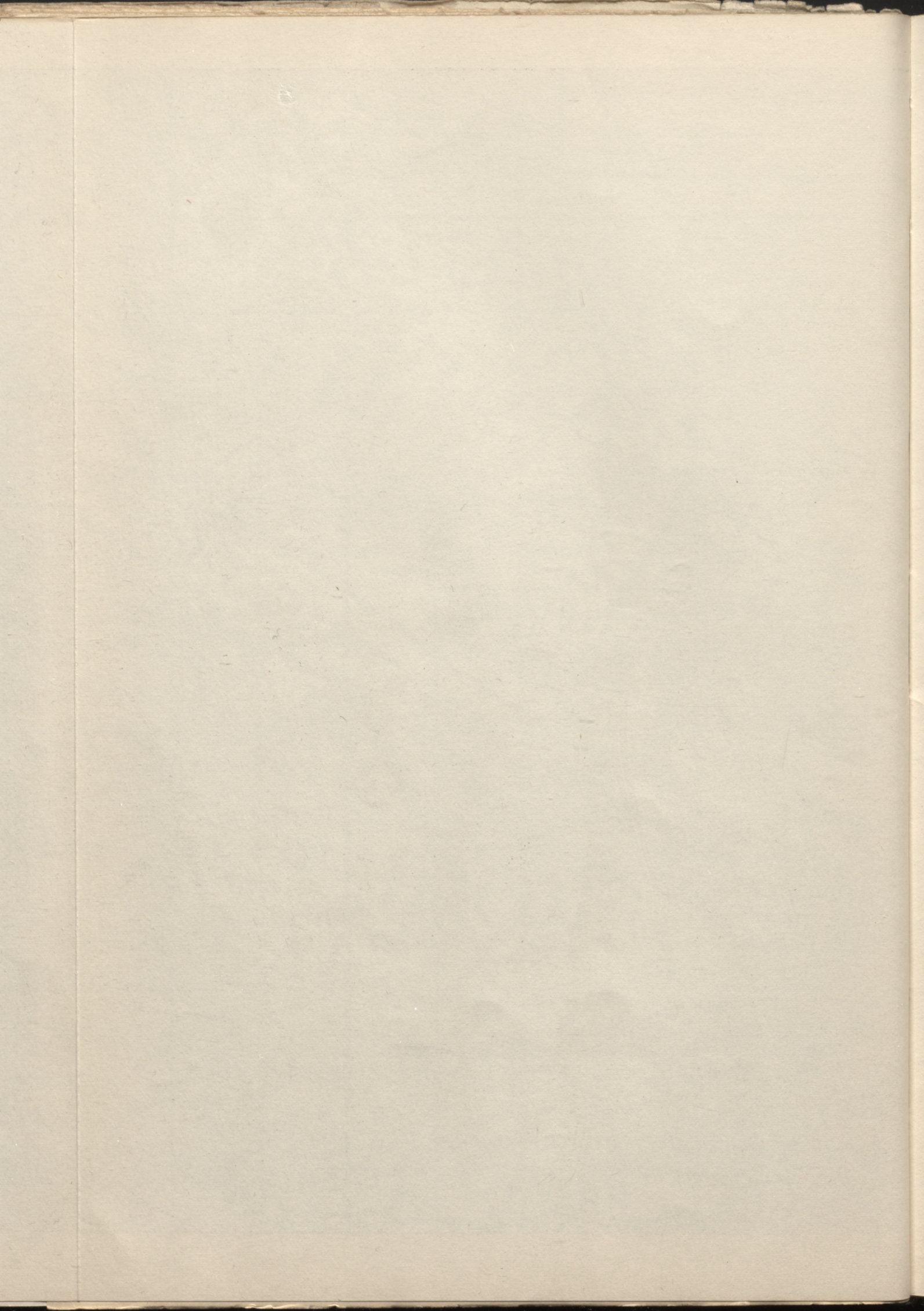
No trejām šai izdevumā minētām kartēm mūsu interesi sevišķi saista 1516. g. karte, kuras Eiropas sektora izgriezums tiek reproducēts šeit. Abas pārējās ir Amerikas problēmai svarīgākas, Livonijas krasta skatījums tur ir vēl stipri „ptolemajisks”. Kartes atrodamas: folio 1, folio 7, folio 14. Mums svarīgs tomēr šāds autoritatīvs spriedums: „Valdzemillera lielā pasaules karte (domāta pirmā, 1507. gada A. Sp.) radīja dziļu un paliekamu iespaidu kartografijā, tā bij pavisam jauna tipa karte un attēloja zemes lodi ar tādu varenu vērienu, kāds līdz tam nekad nebij sasniegt” (*United States Cath. Hist. Society, Monograph IV*, 1907, p. 21).

Līdzīga veida pieeja mūs pamāca, kas mums darāms mūsu tālajos Livonijas krastos. Kartografs Valdzemillers, visas augšā minētās kustības „dvēsele”, ir jauninātājs ari citos virzienos, mums protams rūpēs mūsējais. Lielo okeanu apdvestais, viņš protams nebūs sevišķi interesēts sakšu ekspansijas „medību rezervatā”, bet viņa un viņa biedru nestās jaunās vēsmas ielauzīsies ari slēgtajā Baltijas jūrā un salauzīs tur vienu otru agrāko, sklerotisko apvāršņu žogu. 1516. g. pasaules kartē mēs redzam, es teiktu gribēti, jaunu un modernu pieeju Baltijas jūras krastu profilam ar rūpīgu šīs jūras austrumu krastu ģeografisko izvērtēšanu attiecībā uz zemju, pilsētu un upju vārdiem. Mūsu attēlā mēs pienācīgi labi redzam Baltijas jūras sarežģītās saredzēšanas un projecēšanas „dzemdību mokas”, kurās vēl ieskan seno metodu motīvi (piemēram leģendarās kalnu grēdas); upēm vēl šķiet esam ptolemajiski virzieni, lai gan nosaukumi jau jaunie, — upju samēri, protams, greizi. Pašas kartes projekcijā jūtama nenoliedzama sakarība ar tādiem jauni-

Valdzemillera pasaules kartes izgriezums, (1516). Kokgriezums. (*Pēc Karaliskās Bibliotēkas, Kopenhāgenā fotografijas.*) Lai cik jau modernāki ir Valdzemillera (Martin Waldseemüller, 1470—1518) kartes *Carta Marina Navigatoria* (kokgriezums uz 12 lapām) Baltijas jūras un Skandināvijas profili, ari viņam Baltijas jūras austrumu līči ir vēl pilnīgi nereāli. Toties jau relatīvi bagāts ir vietu nosaukumu klāsts mūsu novados. Viņa treju pasaules karšu izdevumi minēti manā tekstā.

64
63
62
61
60
59
58
57
56
55
54
53
52
51

nātājiem, kā agrāk minētie 15. g. s. beigu Kuzāns, resp. Šedeļa chronikas karte. Un kur citur gan Valdzemillers lai būtu guvis viņa jaunajiem laikiem piemērotus ierosinājumus, reiz viņš liktenīgi raujas nost no Ptolemaja tradīcijas, kas vēl vairākus gadu desmitus valdīs, kauču pa daļai, Livonijas kartogrāfijā? No tās projekcijas veidiem taisni šajā „jūras līcī”, par kuru vēl Fra Mauro visā mierā bij konstatējis: „šim jūras līcim, kuru Ptolemajs nedod, ir vairāki nosaukumi”? Jā, arī šie nosaukumi! Mēs mēdzam teikt, ka Daugavai, „laužu ceļam”, esot daudz vārdu, sākot ar libju Veino, Baltijas jūrai šai ziņā laikam, bez pārspīlēšanas runājot, pieder pasaulē primats. Vēl neviens, cik zinu, nav centies saskaitīt Baltijas jūras vārdus: Okeans (Nezināmais), Venedu, Gotu, Sarmatu, Vācu, Prūšu, Zviedru, Livoņu u. t. t. Grafu Zamoisku kodekss, gandrīz vai bezcerīgi, to nosauc par *fabulosus pontus*. Valdzemillers, laikam polemikā ar senāko jūras līča koncepciju, to sauc par *Offener See*. Un cik bij nosaukumu Fra Mauro kartē? Varētu teikt, ka šī mūsu jūra liekas meklējam vēstures laikos savu cilvēcīgo, vai pareizāki, savu politisko vietu pasaulē. Un ko šis fakts mūs māca par šīs jūras krastmalu tautu likteņiem, vismaz vēsturiskajiem likteņiem?

Bet arī šoreiz mūsu baltiskās refleksijas nebeidzas šai vietā. Jau mūsu vecais Indriķis mierīgi stāsta (I 2), ka *mercatores... Livoniam frequenter navigio per Dunae flumen adire solebant*. Rīmju chronikas autors toties mums jau dod tēlojumu, kas labi piederētos Lielā atklāšanu laiku tekstu rindā (panti 127 u. t., 136.—146.):

(Apstākļu pazinējus tirgoņus) Der brachte sie zu einer stunt
Mit schiffen uf die oster see.

(sk. tālāk pirmā saskare ar vietējiem etc.)

Livonijas 16. g. s. humanistiem Livonijas „uzzēģelēšanas” motīvs ir standartmotīvs viņu dzeju un runu sākuma posmos, bet tā kā viņi raksta latiniski, tad terminu secība nav tik vienkārši pasakāma. Liekas, ka šis termins *Aufsegelung*, kas vēlāk bij tā iemīļots vācu vēsturnieku rakstos, ir radies laikos, kad jaunu zemju atklāšana bij lielā modē un kad ģeografiskais nemiers bij arī iespraucies mūsu zemes humanistu darbos, kā par to rakstu citā vietā. Savu iedomu pierādīšanai varu sniegt tikai vienu pierādījumu, bet tas man šķiet daudzu vērts. Pazīstamais chronists Rüssow's, kas nupat profesora P. Johansena pētījumā izrādījies par tīrasiņu, lai gan pārvācotu, igauņi, savā vērtējumā Bremenē kungiem (1577.) saka šādi (SS rer. liv. II 7): de Bremer Koeplüde, de Prouintz Lyfflandt, mit groter gefar *erstlick vpgeseget*... (pasvītrojums mans. A. Sp.).

Šai laikā ne tikai daži no Livonijas izglītotajiem vīriem izjuta zināmu līdzību tai norisē, kādā tajos laikos arvien vairāk tika atklāti jauni apvāršņi un jaunas zemes, ar tiem vēstures faktiem, kādus tie iedomājās notikušus esam, kad Libekas tirgoņi meklēja ceļu uz Austrum-Baltiju, it sevišķi uz Daugavas grīvu, kas tiem solīja atvērt lielā austrumu kontinenta vilinošās varbūtības. Protams, ka visi šie „uzzēģelēšanās” motīvi un to literariskā izpušķošana ir vēsturē tipiskā retrospektīva skatīšanās un tēlošana, bet mums šeit ir svarīga līdzīgas uztveres rašanās. Jau savos Dzintara ceļos (angļu izd., p. 114. piez. 16, — tur ieviesusies drukas kļūda: jābūt Latvieši un Livonija p. 142, nevis 112) norādu uz līdzīgu toreiz universāli iecerētā un pa daļai arī realizēta Jezuitu ordeņa pieeju vai noskaņu attiecībā uz šo — mēs šodien teiktu — kompleksu. Interesantus materialus šai ziņā dod Romas Biblioteca Vittorio Emanuele, Fondo Gesuitico, Mss. Nr. 241 un 1141—1145, bet pavisam eksakti šo pieeju raksturo slavenais poļu jezuits P. Skarga (sk. piemēram manu Alt-Riga,

(p. 261—263 u. c.), kas kādā no savām Rīgas vēstulēm runā par Livoniju, kā par *bisce Indii* (šeļienes Indijām, t. i. jaunatklājamo Ameriku), sal. Latvieši un Livonija, p. 88—90.

Nebūs liekas dažas piezīmes par Valdzemillera kartes vietu vārdiem, cik nu tos var izlasīt, *resp.* saprast. Ejot no apakšas uz augšu, cieši pieturoties Baltijas jūras krasta līnijai, lasām: *Samigete*, *Curonia*, *grobin*, *basepot*, *goldigen*, *Sobel* (Sabile?), *cand* (Kandava?), tad nāk trīs nesalasāmi, *resp.* man vismaz nesaprotami, tad *Satavald?* (Sigulda?), *Riga*, *Schmilte*, *adsel*, *mariae castr.* (Alūksne), *Reualia*, *weszburg* (Paide-Veisenšteina?), *narbat* (Terbata), *Rautenia* (Krievija) u. c. No upju vārdiem atzīmējami šādi: *nimela* (Nemuna), *dina*, *Ha fl.* (laikam Gauja), Volgas iztekas iezīmētas pavisam tuvu klāt Igaunijas robežām, Krievijas vietu vārdi, cik to kartē ir, iezīmēti parasti ar aplamām distancēm.

BALTIJAS JŪRA PAREIZO PROJEKCIJU PRIEKŠVAKARĀ /CİGLERS/.

Lai parādītu, cik intensīva bij 16. g. s. sākumā jauno ģeografisko profilu meklēšana, citēšu vēl pāris vārdiem humanistu-ģeografu, bavarieti J. Ziegler'u, kura darbā „Schondia” (1532.) ievietoto Ziemeļ-Eiropas karti reproducēju šē klāt. Lai gan tā ir ar kokgriezumu kartēm īpatnējo neveiklo tehniku, tomēr tas veids, kādā autors interpretē Baltijas jūru un tās krastus, ir tiešām raksturīgs šim jauno horizontu meklēšanas laikam. Saskāries viņš ar zviedru mācītājiem vīriem, kas, kā zināms, būdami opozīcijā pret reformācijas kustību, bieži bij sastopami Romā, kur tos sastāpis arī Cīglers savos ceļojumos pa Vakar-Eiropu. Ne mazāk interesants ir arī fakts, ka viņš pats Ziemeļ-Eiropu nepazīst, un ka viņš atstāsta dzirdēto, t. i. minēto zviedru un citu piegādātās ziņas. Sarakstījis viņš arī aprakstus, sekojot savām ģeografiskajām interesēm, par Tuvo Austrumu zemēm, kas ievietoti viņa minētā izdevumā. Esot viņš vēlāk sarakstījis arī Sarmātijas aprakstu, bet tas nav uzglabājies. Cīglera kartei ir kāda īpatnēja savādība: tā, tā teikt, netiek galā ar Somijas jūras līci, kas iznāk it kā Baltijas jūras lineārais turpinājums un tā mums atgādina redzēto dažos viduslaiku portolanos. Neaizmirsīsim piebilst, ka Cīglers bij pirmais kartografs, kas visumā pareizi iezīmē Skandināviju, ar virzienu no ziemeļiem uz dienvidiem, kas parāda Somijas un Botnijas jūras līčus un dod spēcīgus ierosinājumus saviem sekotājiem, piem. Ol. Magnam. Īpašvārdus mūsu jūras dienvidu (t. i. viņas dienvidu) krastā viņš salicis uz labu laimi, pēc dzirdētiem nostāstiem.

Cīglera sekotājs ir šveicietis Aeg. Tschudi, kura jaunatrastā rokas zīmētā karte ievietota *Imago Mundi X* 1953.

Vēl šai vietā jāpiemin Seb. Münster'a vārds, kura lielā *Kosmografija* (daudzi izdevumi sākot ar 16. g. s. vidu) dod tik daudz cilātās un interpretētās ziņas par mūsu Livonijas

Cīglera Skandināvijas un Baltijas jūras karte, (1532). Kokgriezums. (*Pēc A. Nordenskjöld, Periplus, 1897*). Cīglers (Jacob Ziegler) satika Romā Trondjemas bīskapu E. Valkendorfu, kurš viņam sniedza eksaktas ziņas par savu zemi. Tas viņu pamudināja savā grāmatā par Siriju un Palestīnu sniegt papildinājumu par Skandināviju ar šo karti. Par Cīglera Skandināvijas karti atkārtoti teikts, ka tā ir pirmā, kas iezīmē Skandināvijas pussalas pareizo projekciju. Bet mūsu krastos, *resp.* austrumu virzienā — cik raksturīgi! — šīs projekcijas uzrāda vēl tīri vai izmisīgu tendenci atraisīties no irrealo līniju stīvuma. Baltijas zemes atrodas iepretim Zviedrijas, *resp.* Skones dienvidu krastam. Uz zīmētās oriģinālkaršu (Oslo universitātes bibliotēkā) Baltijas pilsētu novietojums ir vēl aplamāks, jo tur Rīga atrodas uz ziemeļiem no Tallinas (*Revalia*).

S

M

C

R

611

apstākļiem. Tur atrodamas arī Livonijas kokgriezuma kartes, pie kurām tuvāki neapstāšos.

Un beigās jāpiemin arī poļu ģeografs Miechovs (Miechow's). Kartes viņš nav zīmējis, bet pazīstams ar saviem Austrum-Eiropas aprakstiem, kas guva tajos laikos lielu piekrišanu. Viņa *Tractatus de duabus Sarmatiis* ir iespiests arī italiešu un vācu valodās. Mūsu krastu ģeografijas vēsturē sevišķi interesanta ir viņa nīkņā cīnīšanās ar Rifeju kalnu mitu.

Ja gribam noslēgumam plašāka vēriena skatu gūt par to, kāda izskatījās to laiku mācītiem vīriem Livonijas liktenīgā simbioze, t. i. nekad it kā nenoslēdzamā sinteze ģeografijas un vēstures starpā, atcerēsimies gudrā chronista A. Krantz'a (*Wandalia* 1519.) stāstu par tautu sastumšanu no plašās austrumu Hinterland'es šaurajā Livonijas krastā. Šī viņa antropoģeografiskā redzēšana ir vairākus gadu simtus priekšā viņa laikam.

SKANDINAVIJA VIENREIZĒJI ATPLAUKST MĀCĪTĀ ZVIEDRA KARTĒ /OLAVUS MAGNUS/.

Pavisam īpatnēju vietu netikvien Eiropas ziemeļu zemju, bet vispārīgi visā 16. g. s. kartografijā, ieņem tagad jau visā pasaulē, nevien kartografu aprindās, slavenā Olava Magna *Carta Marina*. Ja ticīgajam musulmanim Idrizi būtu bijis atļauts ievietot savā kartē attēlus, tad abu kartografu starpā būtu vēl vienas līdzības vairāk. Tas, kas viņus abus sevišķi tuvina, ir fakts, ka viņi zemju projekcijas un to aprakstus veido ne „pēc grāmatas”, t. i. izejot no senās Ptolemaja tradīcijas datiem, bet pēc dzīves, t. i. pēc personīgās pieredzes un tiešām ziņām, kas saistās ar to. Olava kartes projekcija ir tiem laikiem iespējami moderna un kas rada sevišķu šās kartes pievilcību, tas ir viņas bagātais, varētu teikt vienreizējais ikonografiskais materiāls.

Nebūs liekas dažas ziņas par kartes autoru. Tās dod mums saprast kartes izcelšanās iespējas. Zviedru Konversācijas vārdnīcā atrodam šādas ziņas. Autors vārds esot latinizēta forma, kā tas toreiz, humanistu laikos, bij lielā modē, proti no Olaf Månsson; dzimis viņš 1490. g.; viņš ir Zviedrijas katoļu archibiskapa Johannes Magnus jaunākais brālis. Jau 1524. gadā viņš ierodoties Itālijā, Romā, lai censtos panākt no pāvesta sava brāļa iecelšanu par archibiskapu. Karalis Gustavs Adolfs viņam uztic diplomatiskus uzdevumus arī turpmākos gados. Kā Zviedrijas Reformācijas pretinieks viņš uzturas ārzemēs, arī Polijā. Savas dzīves pēdējos gadus viņš pavada Itālijā. — Varu piebilst no sevis, ka no tālāk citējamās viņa *Opera Breve* veltījuma vien var redzēt, cik labi viņam sakari Venecijā, vienā no toreizējās pasaules ģeografisko zināšanu centriem. Bez valdošām personām sevišķi minēta patriciešu Quirini ģimene, kuras muzejs vēl šodien svarīgs pētniekiem. Lai nu kur, bet Venecija bij tā vieta, kurā viņš iespēja atrast interesentus un atbalstītājus saviem brīnumu stāstiem par Eiropas ziemeļiem, tiem „stāstiem, kurus nezināja ne grieķi, ne romieši”.

Ilgi par pazudušu uzskatīto lielo karti laimīgā kārtā atrada Minchenē, 1886. g. Šīs kartes pilnais virsraksts ir šāds: *Carta marina et descriptio septentrionalium terrarum ac mirabilium rerum eis contentarum diligentissime elaborata*, Venecijā 1539. g. (Jūras karte un ziemeļu zemju un to brīnišķo lietu kas viņās atrodamas, rūpīgs apraksts). Šīs kartes kopiju pagatavoja italiešu kartografs A. Lafreri 1572. g. (sk. *Latvieši un Livonija*, p. 109). Tai pašā 1539. g. iznāk Venecijā jau minētā *Opera Breve* (arī latīņu un vācu

valodās, — šos izdevumus neesmu redzējis). Tās teksts īstenībā ir to uzrakstu-paskaidrojumu atkārtojums, kas atrodami uz pašas kartes. Jau tās priekšvārdā Olavs sola lielāku darbu par ziemeļu zemēm. To viņš arī iespēj sagatavot un saucas tas *Historia de gentibus septentrionalibus. . . libri XXII*. Tās dati, kas attiecas uz mūsu zemi, izmantoti manā *Latv. un Liv*. Tās izdevumi latīņu, italiešu un vācu valodās ir 1555, 1565, 1567. gadi.

Mācītais zviedru kungs, varētu teikt zviedru vēlā humanisma diezgan agrā bezdelīga, savā kartē ieņēmis arī Baltijas jūras austrumu un dienvidu krastus, tīri vai paredzēdams Zviedrijas Baltijas jūras lielvalsts aspirācijas un zināmā mērā arī iespējas 16. g. s. otrā pusē un 17. g. s. Tādā kārtā mūsu acu priekšā paceļas daža laba aina no mūsu senajām dienām, it sevišķi tas zīmējas uz Somiju un pa daļai arī uz Lietuvu. Visi attiecīgie teksti būs lasāmi tulkojumā tālāk, šeit varbūt būtu jāpiemetina, ka ziņu nabadzība par latviešiem un igauņiem varbūt būtu izskaidrojama ar vācu dominācijas cietāko roku un viņu tieksmi abas šīs zemes pārstāvēt vieniem pašiem, bez „nevācu” palīdzības.

Nu nāk izvilcumu tulkojumi, pēc kuriem būs vajadzīgi, man šķiet, daži komentāri.

Vēl pāris vārdu par Olava garīgo horizontu. Viņš tiešām ir saviem laikiem ļoti izglītotas vīrs, kā tas redzams piemēram no viņa citātiem no klasiskajiem, arī vēlajiem, autoriem. Viņam esot bijuši arī epistolografiski sakari (humanistu garā) ar daudziem toreizējās pasaules zinātniekiem, — viss, kā tas pienākās to laiku Venecijā iecienītam vīram.

Visu to pasakot, nebūs lieki pieminēt arī tos motīvus viņa izglītībā, kas tik labi raksturo viņa laikmetu, proti to, kas plašā vērīenā cīnās ar aizgājušo gadu simtu nekritiskajiem paņēmieniem, it sevišķi ģeografisko zināšanu laukā. Atlantijas okeanā, kas vēl tik nesen bij Nezināmais, pasauli apriņķojošais Okeans, Olavam iznāk lielas darīšanas ar visādiem jūras nezvēriem, kas pie gadījuma spējīgi aplasīt arī pa kuģim. Kādi tur leģendu, *à la* Brendana leģendas, Purgatorijas kalni, arī rēgojas tālajos novados. Gadās, ka uz dažu salu kokiem aug arī pīles — kā Pija II *De Europa's* stāstā par Iriju, u. t. l. Tam blakus daži folkloras dabas stāsti ir vērtīgi attiecīgajiem pētniekiem.

Tāds nu viņš ir, šis mācītais kungs, *resp.* tik tālu viņš bij varējis tikt ar sava laika kritisko, pētniecisko garu. Un nu citāti no viņa *Opera Breve, resp.* no viņa kartes:

„Īss darbs, kas pierāda, izskaidro vai dod vieglu veidu saprast karti par visaukstākajām ziemeļu zemēm, viņpus Vācu jūras, kur atrodamas visbrīnīšīgākās lietas, līdz šai stundai nepazīstamas ne grieķiem, ne latīņiem...

Izdots ar Visaugstākā Pāvesta un Venecijas Senata visstingrāko dekretu, kurā tiek brīdināts, lai neviens desmit gadu laikā neiedomātos iespiest šo Ziemeļu Zemju ģeografiju un stāstu, kas to paskaidro, vai arī pārdot, ja to citi būtu iespieduši, bez autora Olava, tas ir Gota, atļaujas (*Olai videlicet Gotbi*) 1539. gada 21. Jūnijā.

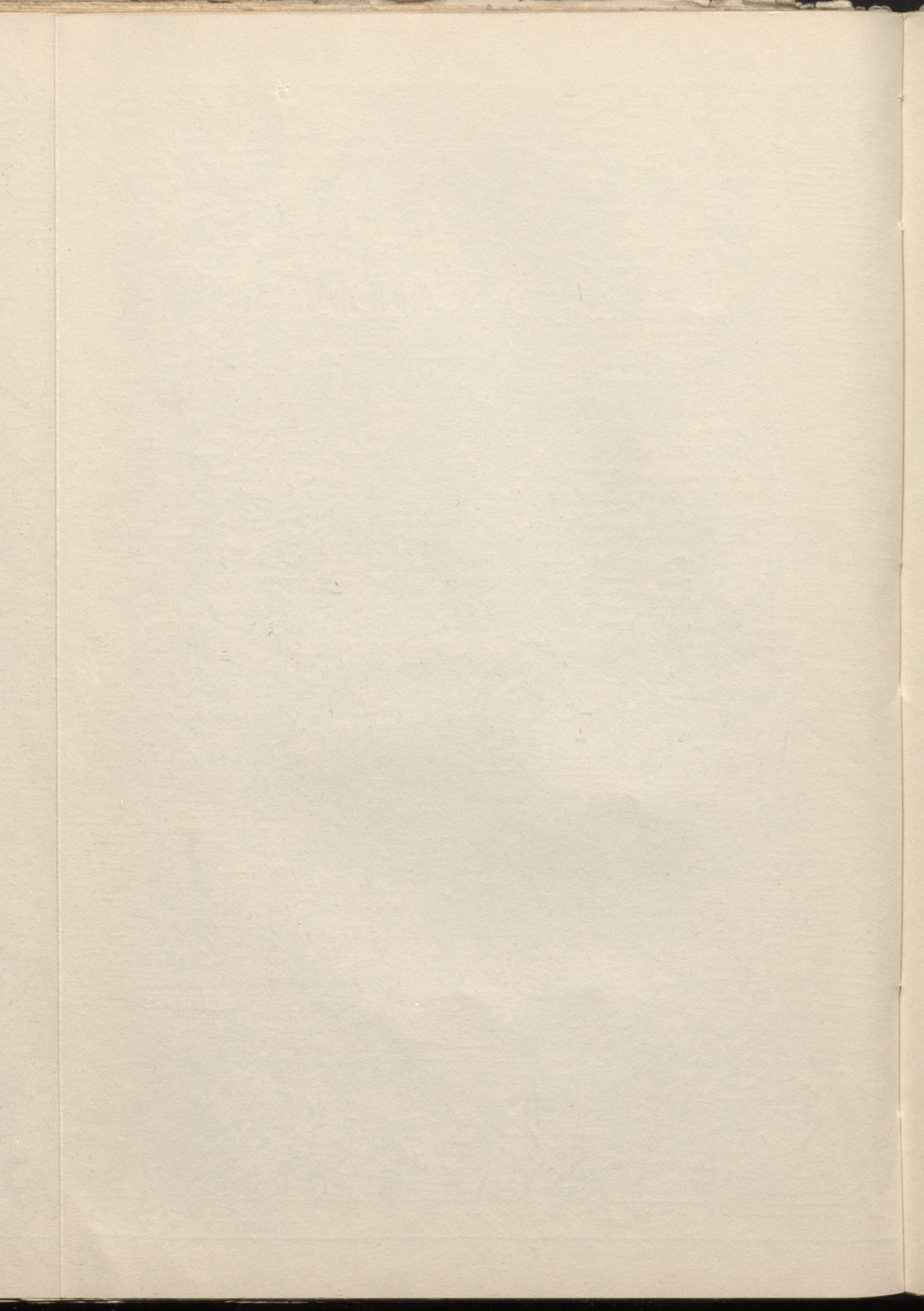
...

Viņa Gaišai Augstībai Pietro Lando, Venecijas Dodžam, un slavenajiem šīs valsts vadītājiem, Olavs Magnus Gots, sūta savus sveicienus un laba novēlējumus.

...

Prūšu Jūras krastos tiek savākti lieli krājumi dzintara, un tirgoņi ar tiem gūst lielu

Olava Magna ikonografiskās kartes izgriezums, (1539). Kogriezums, 1/3 no oriģināllieluma. (*Pēc Karaliskās Bibliotekas, Stokholmā faksimila*). Šī lielā zviedru pētnieka karte ir viena no visvērtīgākām senajām kartēm, it sevišķi zīmējoties uz Ziemeļ-Eiropu. Sevišķi vērtīgi ir kartes ikonografiskie elementi, kas sniedz jo dzīvu ieskatu to laiku dzīves apstākļos un to laiku cilvēku pasaules redzēšanas un izprašanas veidos.

bagātību. Karaliskā pilsēta Gedana (Danciga) ir lielas slavas tirdzniecības vieta, kur dzīvo bagāti un godīgi pilsoņi un bagāti starpnieki no pasaules tālākām malām.

...

Lielā Gotlandes sala, kas ir Gotu zeme, ir 8 italiešu jūdzes gara, un Visbija, kādreiz visslavenākā tirgus vieta visā Eiropā, atrodas uz šīs salas; pat šodien vēl viņa prasa paklausību saviem kuģniecības likumiem, ne tikvien no kaimiņu novadiem, bet arī no pilsētām, kas padodas Imperatoram.

...

Kartes pēdējā daļā pie burta A redzamas divas Livonijas daļas, ziemeļu un dienvidu, abas Katoļu baznīcas stipras aizstāves, zem spēcīga mestra un Svētītās Dievmātes Vācu Ordeņa varas, pret maskaviešu un krievu uzbrukumiem. B šeit ir Kuršu zeme, kuras krastos iet bojā daudz kuģu, un netiek nekāda žēlastība rādīta satriekto kuģu jūrnikiem. Šķērsām pāri Livonijas Jūrai ir Ozeles sala un biskapija, kuras ziemeļu krastā stāv augsts tornis, būvēts ar holandiešu naudu, kā brīdinājums no jūras briesmām. Uz ziemeļiem, šķērsām pāri Venedu Jūrai Somijas Zemē, kas atrodas zviedru un gotu ķēniņu varā, ir ļoti labā Hangö osta; tai visapkārt ir pakalni, kuru klintīs ir iecirsti senu prinču ģerboņi. To starpā vēl līdz šim redzams Visu Augstā Prinča Pietro Lando, pašreizējā Venecijas Dodža ģerbonis, kā arī citu Veneciešu un Itālijas augstmaņu, piemēram Donati'ju, ģerboņi, kas šeit pieminēti savu varoņu darbu dēļ. C — Samogitijas province ir tā nosaukta no agrākām Gotu mītnēm, kad tie bij sākuši atstāt savas zemes. Ceļā uz to karu, kas ir slavens visā pasaulē. D — Lituānija ir liela un spēcīga hercogiste, par kuru valda varenais Polijas ķēniņš Sigismunds. E. Kāds meža zvērs, kuru sauc par sumbru. Viņš var bez grūtībām uzsviest gaisā vīru pilnā apbruņojumā, it kā tas gaisā būtu uzrauts kā ar kādu tauvu. Šeit ir arī parādīta kāda upe Dividna, kas iesākas lielajos purvos virs Maskavas un tek cauri plašiem novadiem. Viens viņas zars ir rādīts tekam cauri Livonijai un ieplūstam Venedu jūras līcī, tuvu pie Rīgas, kur ir Archibiskapa mitekļis. Otrais zars tek uz Euksīnas Jūru, un trešais — Kaspijas Jūru; to vārdi mainās atkarībā no novada. E. Lāči savāc medu kokos, un tiek dzīti prom ar dzelzs rungas palīdzību, kas iestiprināta koku zaros. Šī runga viņus arī nosit. Tā tie medus dēļ upurē savu dzīvību un savu ādu. G. Tā kā tur ir ļoti daudz medus, lāči to meklē visur, un bieži tos atrod noslāpušus zemes caurumos. H. Šeit tiek būvēts bez kādām grūtībām liels skaits kuģu labības pārvadāšanai; tad ar lielu likumu pa upēm Vistulu un Agedano, šī labība tiek transportēta uz vakariem, uz Spāniju, uz Franciju, uz Angliju, uz Skotiju un citām zemēm, kurp iet liels daudzums labības. J. Tur ir meži, kuros tiek pagatavots piķis un koka pelni, kas tad tiek vesti uz tālām zemēm, visādām vajadzībām un milzīgā vērtībā. K. Te ir rādīti trīs veco pagānu lietuviešu dievi, kamēr lietavieši nebija kristīti. Tie ir Uguns, kas tiek iededzināta katra upura priekšā, Mežs, kas ir dievu mitekļis, un Čūska, kas ir viņu raksturīgais dievs. Beidzot, tā iemesla dēļ, ka daudzi rakstītāji ir aizstāvējuši uzskatus, ka uz Skandināvijas salām nākušas vairāk tautu un cilšu nekā uz jebkuru citu pasaules daļu, es domāju derīgu esam atzīmēt dažus no šiem vārdiem, lai tad senos autorus varētu labāki saprast, nekā tas noticis līdz šim."

Tik tālu Olava Magna teksts, kam kartē parasti atbilst attiecīgais zīmējums; interesanti šos salīdzinājumus izdarīt.

Tagad gribu sniegt savus īsus komentarus pie autora aprakstiem, kas visi pienācīgi apgaismo 16. g. s. pirmās puses ziņas par mūsu krastiem.

Pie Olava stāsta par Prūšu zemes dzintara tirdzniecību gaužam noderīga būs šāda piezīme par armeņu tirgotājiem, kas dzintaru ved uz Indiju turienes dievu statuju pagatavošanai. (Sk. A. Rohde, *Bernstein, ein deutscher Werkstoff*. Berlin 1937., p. 13 piez. 3). Ceļotājs J. B. Tavernier's stāstot savas *Les six voyages* (1676.) II 417, par četriem armeņu tirgoņiem, kurus tas sastapis Patnā, pie Ganges, Indijā. Tie nākuši no Dancigas, kur viņi Buthan'as ķēniņa uzdevumā likuši pagatavot dažādas figuras no dzeltenā dzintara. Ķēniņš pasūtījis arī vēl kādu fantastisku dieva figuru ar sešiem ragiem, četrām ausīm, četrām rokām, ar sešiem pirkstiem katrā. Armeņu tirgoņi šo pēdējo pasūtījumu neesot varējuši izpildīt, jo neesot atraduši pienācīgi lielu dzintara gabalu. — Bez šīs interesantās ziņas ir arī citas.

Bez sniegtā nebūs nevietā šeit citēt laikam chronoloģiski visvecāko, ja neskaita antīko laiku, piemēram Tacita stāstu, dzintara savākšanas aprakstu. Tas atrodams pazīstamā ģeografa Klūver'a, pēc dzimuma dancigieša, lielajā grāmatā *Germaniae Antiquae libri tres* (citēts pēc 2. izd. 1631. gadā, Lib. III, cap. XLIV, p. 690): „Dzintars tiek atrasts Zviedrijas jūras milzīgajā joslā, Pomeranijas, Prūsijas un Livonijas krastos. Visvairāk tas tiek savākts Prūsijas krastā, un tur vislielākā vairumā tai novadā, ko turienes iedzīvotāji parasti sauc „die Sudaw”, kaimiņos Kenigsbergas pilsētai (*Regimontio opido*).

To mēdz savākt trejos veidos, divus no kuriem jau atzīmējis antīkais rakstnieks Tacits, un proti (viņš saka), ka „tas tiek salasīts jūrā un uz paša krasta”. Jūrā vai nu sekļajās vietās, kur plešas lielie krastu sēkļi, vai kanālos, kurp tas nonāk ar jūras plašāko viļņu palīdzību. Zvejnieki, kas pazīst vējus, ar kuriem viļņi tiek dzīti, kas pazīst arī jūras

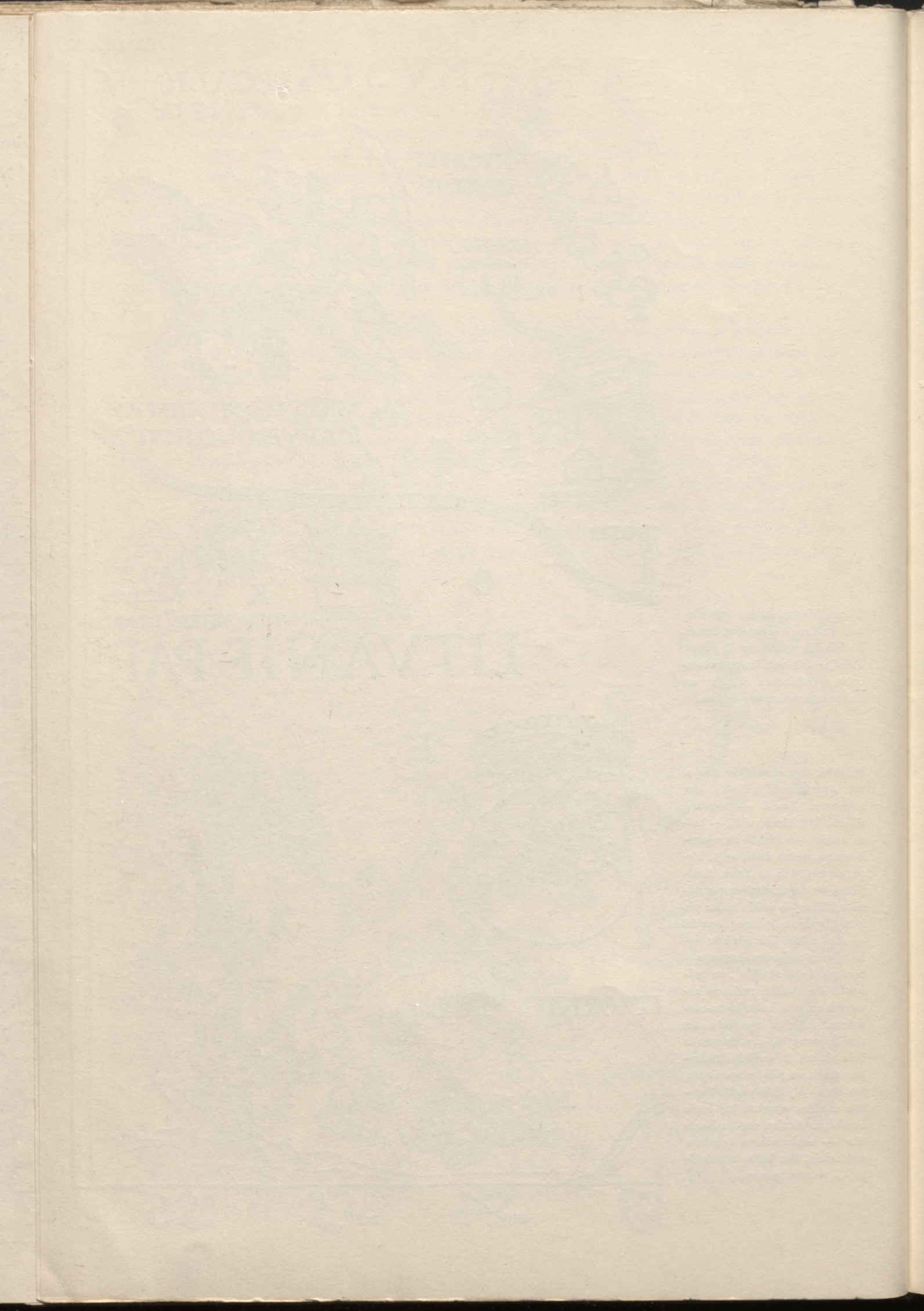
LITVANIE PARS

Olava Magna kartes izgriezumi. Pa kreisi: Dzintara krasts. Palielināts apmēram 2 reizes. Prūsijas dzintara krasts raksturots ar dzintara vācēju un dzintara mucām gar krastu.

Pa labi: ikonografiskie tēlojumi. Apmēram 1/4 lielāki par oriģinālu. Augšā — sumbris uzbrūk jātņiekam; vidū — kulta motīvi — ziedoklis ar ugunsliemām, svētie koki, resp. birze, un ziedoklis ar čūsku, zīmējoties uz daudzkārt avotos minēto čūsku jeb zalkšu kultu pie latviešiem un leišiem; apakšā — medus kāri lāči pie bišu koka. Šos zīmējumus kartes autors pa daļai zīmējis „no galvas”. Tas skaidri redzams attiecībā uz seno baltu kultu motīviem. Līdzīgu aprakstu un skaidrojumu 16. g. s. tekstos ir liels skaits, it sevišķi daudzajos zemju un pilsētu aprakstos, kas toreiz bij lielā modē. Sumbru medību apraksti bij izcils atrakcijas motīvs, medus bagātība — nepieciešama aprakstu sastāvdaļa, bet baltu mitoloģija — standartmotīvs.

S3 S4 S5 S6

(dibenu), metas kaili ūdenī, un ar kārtīs piestiprinātiem groziem, ar acīm redzamu veiklību, izzvejo dzintaru. Un ne tikai pavasarā, kā domāja agrākie rakstnieki, bet ikkatrā gada laikā, kā ziemas bargumā, tā vasaras jaukumā. Krastā dzintars tiek savākts ar rokām, bez kādām sevišķām pūlēm vai grūtībām, jo viņi to izmet atklātā vietā.

Trešais veids nu ir tāds, ka ļaudis to meklē krasta zemē, kurā tas bieži slēpjas divu cilvēka izplēsto roku mēra (*orgyarum*) dziļumā. Zinātāji pazīst viņa atrašanās pazīmes un norādījumus. Tiem ir savi rīki, ar kuriem tie viņu izceļ ar ziņu un gudrību...”

Par Gotlandes salu, paliekot vienīgi mana kartografiskā materiāla robežās, atcerēsimies Katalaņu atlanta datus.

Stāsts par kuršu nežēlību pret vētrās cietušiem jūras braucējiem ļoti atgādina pazīstamo Bremenē Adama stāstu par baltu ciltīm, pie kam attiecībā uz prūšiem tiek pretstatīti citām izcelts viņu žēlīgums tādos gadījumos. (Sk. manu *History of Latvia*, p. 41—43, 158—159.)

Özeles salas augstais tornis atgādina Indriķa chronikas vietu (Ss. rer. liv. I 266). Ar to negribu teikt, ka šo abu tekstu starpā lai būtu nepieciešamā kārtā kāds tiešs sakars.

Galīgi nesaprotu, ko nozīmē Itālijas augsto karotāju pieminēšana šai vietā. Vai tikai Olavs nav gribējis paglaimot saviem Venēcijas draugiem?

Goti Samogitijā, resp. Žemaitijā. Te var būt atmiņas no Jordana (6. g. s.) stāsta, var būt arī humanistiem raksturīgas „etimoloģijas”: atvasināt notikumus no viņiem vēlamas vietu vārdu iztulkošanas, piemēram šeit: Samo-Gotija.

Par sumbru atrodam daudz ziņu to laiku tekstos. Ir arī plaši stāsti par tā medīšanas veidiem u. t. l.

Gaužam vērtīgs ir Olava stāsts par upi Dividna, t. i. par Daugavu. Var redzēt, ka krievu zemes „iekšpusē” viņa zināšanas strauji apsīkst, viņš nezina Dņepras un Volgas nosaukumus, kas taču ir tik pazīstami, lai kādā formā agrākie ģeografi vai kosmografi šīs upes mēdza nosaukt. Toties viņa stāstā atspoguļojas, nezina caur kādām tradīciju prizmām gājis, priekšstats par Austrum-Eiropas Lielo ūdens ceļu sistemu no Nevas grīvas uz Kaspijas un Melno jūru, to, kurā viņa senči spēlējuši tādu lomu.

Stāstu par medus daudzumu ir daudz, ir arī savs skaits par lāčiem. Tajos laikos ļoti populāra bij itāliešu humanista Džovio atstāstītā jautrā anekdote, kuru stāstījis Maskavijas vēstnieks, ar nolūku smīdināt klausītājus: anekdote par vīru, kas iekritis medus „diķī”, kādā koka caurumā, no kura to izvīlcis lācis, kas arī nācis mieloties pie šī avota. Anekdote domāta agrākās pārspīlētās informācijas izzobošanai.

Par labības eksportu, arī piķa un pelnu eksportu, sk. manu *Alt-Rīga*, p. 225—242. Tur sniegtās ziņas daudzkārt jāpapildina.

Vērtīgs ir šo smago liellaivu zīmējums. Ar to der salīdzināt krievu strūgu attēlus, kas atrodami Daugavā 1612. g. Rīgas skatā.

Agedano „upe” ir tā pati Dancīgas osta, reiz jau viņš augšā šo pilsētu sauc par Gedana. Citas upes tur nav, bet Vislas grīva vēstures laikos ir mainījusi savu vietu.

Par senbaltu mitoloģiju sk. manas piezīmes pie Merkatora-Hondija kartes.

Bez tekstā minētiem ikonografiskiem kartes elementiem pašā kartē ir arī vēl citi, kas tekstā nav pieminēti. Kurzemes vai Žemaitijas daļā kāds sīkākā neapzīmēts, misteriozs valdnieku kronis uz sakrustota sceptra un šķēpa; pa labi sumbra medīšanas scenas attēls; visādu aprakstu par šīm īpatnējām un bīstamām medībām, sava veida 16. g. s. ziemeļnieku vērsu cīņām, tajos laikos ir labs skaits; jūras krastā netālu no Rīgas redzama bāka,

tai blakus uzraksts *memele* (ko nozīmē?); Ziemeļvidzemes daļā redzami bruņinieki kaujas gatavībā pret krieviem, to rīcībā ir arī trīs lauku lielgabali, krievu pulks tuvojas ar koku, *resp.* mežu strīpu iezīmētai robežai, viens no krieviem metas atpakaļ, vai nu bēg, vai nes ziņu; viens bruņinieks redzams uz Peipus ezera ledus jājam Krievijas virzienā. Tālu un nepareizi izstieptā Somijas jūras līča dienvidu krastā redzami dažādi meža zvēri un putni. Bez tam Maskavijas valdnieks ar zizli rokā, vēl augstāk vīksnis dārgo zvēru ādu, stops, krievu jātnieks un slazdos iekļuvušās dārgo kažoku lapsas. Jūras līča galā attēlota cīņa zviedru bruņnieku un krievu jātnieku starpā. Robežu zeme. Ne velti humanisti mūsu zemi mēdza saukt par kristīgās ticības pēdējo apcietinājumu.

Iekams šķiros no šīs brīnišķās kartes, gribu vēl pieminēt kādu attēlu, kas svarīgs citā sakarībā: Ziemeļu Somijā, apmēram Botnijas jūras līča augšējā gala līnijā uz Krievijas pusi redzama scena, kā krievu laivinieki-tirgoņi velk savas laiviņas pa tā saucamiem volok'iem, un kā viņi arī šīs laivas pagatavo.

HOLANDES MĀKSLINIEKI UN GRAVIERI IERAUGA NE TIKAI LIVONIJU, BET ARI LATVIEŠUS.

Ir zināms fakts, ka 16. g. s. nogales trīs pēdējie gadu desmiti devuši apbrīnojami plašu holandiešu gravieru un kartografu aktivitāti; protams arī izdevēju. Šī aktivitāte turpinās vēl zināmu laiku 17. g. s. sākumā. Nav šaubu, ka viss tas stāv sakarā ar holandiešu nacionālās kustības strauju uzplaukumu, ar viņu brīvības cīņām pret spāniešu varu, ar viņu pieaugošo lomu pasaules jūru navigācijas attīstībā.

Merkatora un Ortelija vārdiem komentāri ir lieki: to loma kartografijas vēsturē iezīmē visradikalāko pagrieziena no agrāko laiku pasaules redzēšanas uz moderno atlantu skaidrību un matematisķajām līnijām. Tālāk redzēsim, kādā veidā viss šis uzplaukums sniedzas iekšā netikvien Baltijas jūrā, bet jūtami skar arī mūsu krastu kultūras vēstures gaitas. No tīri kartografiskā viedokļa mēs sastapsimies ar dažu holandiešu kartografu vārdiem, kas attēlojuši arī tieši mūsu krastus.

Runājot vispārīgi par Holandes ietekmi Livonijas 16. un 17. g. s. vēsturē, jākonstatē ar nožēlu, ka visumā šī problēma vēl nemaz nav kustināta. Lūk, ko savus laikus rakstīja mums tik labvēlīgais Monsiņors J.Kleijntjens's (*Latv. Vēst. Inst. žurn.* 1937. un 1939. g. numuros): „Holandes pilsētām, it īpaši Amsterdamai, bij jācīnās ar Hanzu, kas centās noturēt savās rokās pilnīgu kontroli pār Baltijas jūru. Kad Hanza zaudēja savu varu, tie bij holandieši, kas ieguva pirmo vietu Baltijas tirdzniecībā. 16. g. s. Livonijas tirdzniecībā dominēja labības eksports; tās augstā kvalitāte tika lielā mērā atzīta. Holandiešu tirdzniecības zelta laiki Baltijas jūrā bij 17. g. s.” Un citā vietā tas pats vēsturnieks žēlojas, ka līdz šim vēl neviens baltvācu vai latviešu vai igauņu vēsturnieks nav pētījis Holandes archīvus. Kādu dienu, viņš turpina, kad šie pētījumi tiks izdarīti, svarīgas ziņas un atziņas nāksot gaismā, kā uz to norādīt daudzas zīmes.

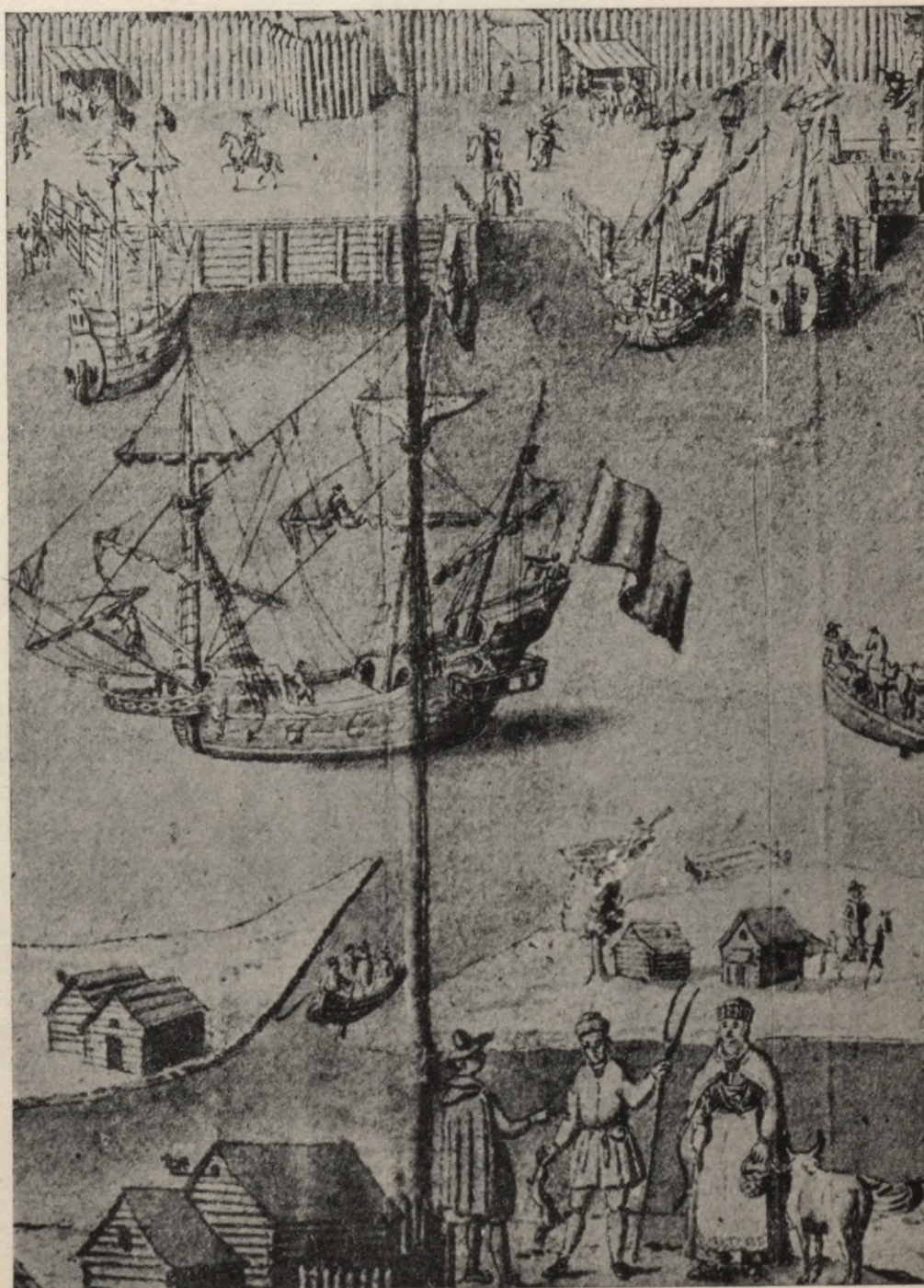
Varu pilnīgi pievienoties sava nelaiķa drauga domu gājienam. Holandes archīvos vajag atrasties daudzām svarīgām ziņām par tirdzniecības sakariem ar mūsu krastu, arī par Kurzemes hercogistes koloniālo politiku. Es personīgi Holandē nekad neesmu bijis, bet tie dati, kurus esmu varējis savākt Rīgā un citur, dod mums nojautas, ka varbūt vēl daudz

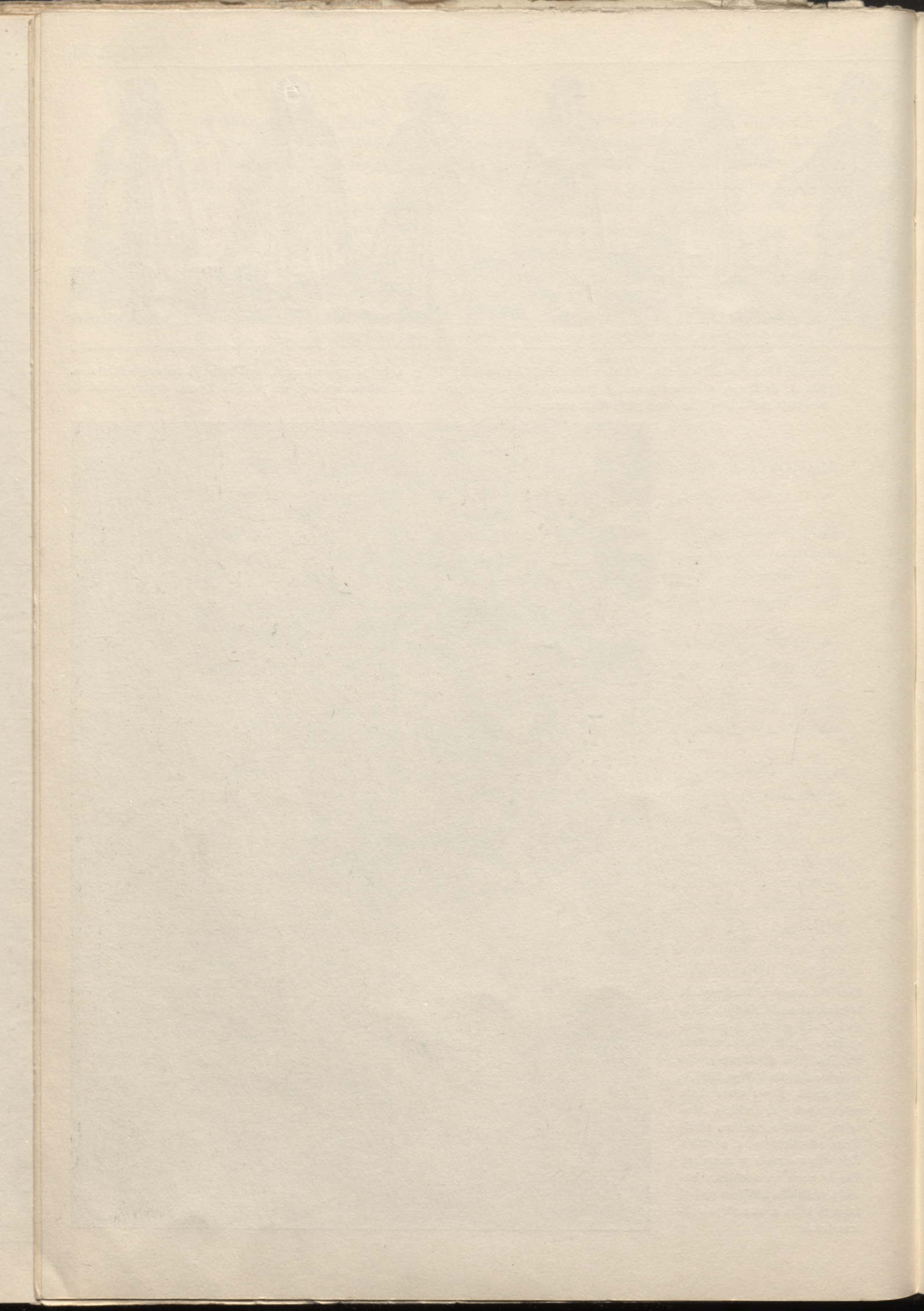
Divers habits des femmes du pays de Liveland. tant bourgeoises que villageoises

14.

„Dažādi Livonijas sieviešu tērpi, tiklab pilsētnieču, kā zemnieču” 16. g. s. beigu gravūra varā, apmēram $\frac{2}{3}$ no oriģinālieluma. (Pēc A. de Bruyn, *Omnium gene...*). Raksturīgi tērpa piederumi, kā piemēram vainagi un pēdējās figūras cepure, rāda, ka zīmētāja rīcībā bijuši uz vietas gūtie tērpa paraugi.

Latviešu zemnieki Pārdaugavā. Izgriezums no N.Mollina 1612. gada varā gravētā Rīgas prospekta — J. K. Broces zīmētās kopijas. (Pēc C. Metting, *Geschichte der Stadt Riga*, 1897.). Izgriezumā, Rīgas ostas skata priekšplānā, ar visiem sīkumiem, mājām, sētām, cilvēkiem, pārceļtūvi u. t. t. tēlotā vidē stāv zemnieks ar zemnieci. Tas ir viens no vecākiem latviešu zemnieku attēliem ar ļoti labu tā laika tautas tērpa raksturojumu.

kas jauns mūs gaida šai virzienā. Īsos vārdos uzskaitīšu četros nodalījumos šos datus, jo viņu saturs pilnīgi vai daļai iekļaujas mūsu pašreizējā tematā.

I. Kad 1934. g. publicēju savu grāmatiņu *Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi*, tad vēl nevienam pētniekam, vismaz mūsu novados, nebij pazīstams populārā sešu Livonijas „laucinieču” (*villageoises*) zīmējuma oriģināls un visi citēja tikai vēlākos izdevumos. Man to izdevās 1951. g. atrast arī Britu Muzejā. Tas, kā jau bij domājams, ir ne tikvien holandiešu darbs, slavenā G. Braun'a izdevums, bet arī stilistisks paraugs vēlākajiem, it sevišķi italiešu, attiecīgajiem zīmējumiem.

II. 1933. g. Vispasaules vēsturnieku kongresa laikā Varšavā, tai sakarībā sarīkotajā karšu un seno zīmējumu izstādē, izdevās atrast mūsmāju ne mazāk slavenā 1612. g. Rīgas skata (Mollina izdotā) — tas glabājās Doma Muzejā — holandiešu prototipu. Tas ir — pieminēsim nupat citētos Mgr. Kleijntjens'a vārdu — 1606. g. Amsterdamas skats (*Latv. Univ. Raksti. Fil. Fak. Serija III I 1935.*). Šai Rīgas skata priekšējā plānā redzamas divas cilvēku grupas. Vienā latviešu zemnieku pāris, vīrs ar sievu jādodomā, kas atveduši Rīgā pārdot savus „ražojumus”: vīrs zaķi, sieva telīti u. c. Otrā grupā tālāk pa kreisi redzami rīdzenieki-pilsētnieki to laiku modes tērpos, kas grupējas ap dziedātāju-spēlētāju. Tas taču bij laiks, kad attēlotais instruments (nezinu, kā to sauc latviski: vācu *Laute*, italiešu *liuto* u. t. t.) bij savas slavas augstumos un kad attiecīgā muzikalā literatūra valdīja pār visām zemēm.

Šai vietā nu man jāatvainojas par garāku komentāru, kas tomēr, man šķiet, būs pienācīgi interesants. Laikā no 1572. līdz 1618. gadam iznāca augšā jau minētā Braun'a (un Hogenberga) seši folio sējumi ar visas pasaules pilsētu (krāsainiem) attēliem *Civitates orbis terrarum*. Šis izdevums bij atrodams arī mūsu „nelaiķē” Rīgas pilsētas bibliotēkā. Šis tiešām brīnišķais, milzīga financiaļa vēriena darbs, sava veida unikums pasaules vēstures dokumentu rindā, dod neaizmirstamu ieskatu to laiku dažādo zemju dzīvē, dod, kā teic pats izdevējs savā gaužam mācītajā ievadā, urbanisma augstajā dziesmā, „pilsētu skatus un nospiedumus (*icones et typi urbium*)... ar tādu viņu zīmētāju apbrīnojamu mākslu, ka skatītāju skatu priekšā (ceļas) ne šie skati un nospiedumi, bet it kā pilsētas pašas”. Šai krājumā atrodams arī vispār pazīstamais Rīgas skats, bet neesmu gan nekur redzējis iespiestu piezīmi, ka šī Rīgas skata otrā pusē ir arī latīņu teksts. Nav tas sevišķi oriģināls, bet pieminēt to nu gan vajadzētu. Šai tekstā atrodama, starp citu, jaukā formula, ka Rīga, tāpat kā Danciga, esot daudzu tautu slavena sanākšanas vieta (*diuersarum nationum frequentatione celeberrimum*); plaši izstāstīts arī par labības eksporta destinācijām, sevišķi Holandes ostās; citēts tiem laikiem ļoti „asprātīgais” joks, *quasi „etimoloģija”*: Livonia — Blivonia, no vācu *bleiben*; netrūkst beigās arī žēlīgo „kolonālo” nopūtu par Meinhardu, kas neizglītotai lauku tautai nesis pestīšanu un mieru (tīri vai vecā Bilenšteina garā). — Bet nu atgriezīsimies pie mūsu temata. Minētajā sešu sējumu izdevuma zīmētājiem ir paradums savu pilsētu zīmējumu priekšplānā vai stūros ievietot attiecīgās zemes iedzīvotāju, arī karavīru, attēlus, parasti krāsainus, to raksturīgajos tērpos. Varam, protams, iedomāties šo zīmējumu neatsveramo kulturvēsturisko vērtību. Braun'a atlanta Rīgas skatam šo attēlu nav, bet ir viņi, kā redzējām, N. Mollina (neizmirsīsim, ka arī viņš ir holandiešu) 1612. g. Rīgas skatā. Tik tālu nu lietas būtu kārtībā, bet es nodarītu lasītājiem pārestību, ja es šai vietā apstātos. Izdevējs Braun's dod sava I. sējuma priekšvārdā motivus, kādēļ šīs figūras vajadzīgas pilsētu skatu priekšējos plānos. Jāsaka, ka katram laikmetam sava nelaime un 16. gadu simtam, un arī vēlāk, šī aus-

trumnieciskā kaite saucas turki. Nesmīnēsim, ja lasīsim: „(Varot notikt, ka ienaidnieks izmantojot šos zīmējumus saviem kara mērķiem un tā sagādājot kristīgai pasaulei briesmas, saka autors.). Mēs stājamies pretim šim ļaunumam, kas nebūt neliekas mazs, ar to, ka rūpējāmie likt iezīmēt blakus pilsētu attēliem dažādu tautu un ļaužu apģērbu mākslu un parašu, ir izcilākās ir vājākās kārtas (t. i. vīriešu un sieviešu) cilvēkiem. Jo visnegantie turki šā iemesla dēļ, nevarēdami paciest nekāda veida attēlus, ne akmenī cirstos, ne gleznotus, nekad neizmantos šo darbu, lai gan tas viņiem varētu būt gaužam noderīgs”. Pasakot īsos vārdos: pasaulei jāpateicas turkiem, ka tā palikusi bagātāka ar šo vienreizējo kostimu zīmējumu seriju. Tas pats bez šaubām jādara arī mums.

III. Reiz tik dzīva bij tirdzniecība, tad protams holandieši neiztika arī bez jūras kartēm Baltijas austrumu krastos. Pazīstamākie vārdi ir Waghenaer's un varbūt arī Portantius's. Pirmā kartes nav sevišķi retas, tās pagatavotas vairākos paņēmienos laikā no 1584. līdz 1592. gadam. Viena tāda reproducēta manā *Alt-Riga*, to neatkārtošu, tikai pieminēšu arī viņa laika biedra Portancija Livonijas karti, ar tai raksturīgo, vēl pagreizo Igaunijas krastu līniju.

IV. Savu īso kartografisko skici gribu noslēgt ar Merkatora — Hondija kartes reprodukciju un arī ar komentāru šās kartes garajam tekstam, noslēdzot tā šim brīžam holandiešu ierosmes pilno ietekmi mūsu zemes kultūras vēsturē, kas daudzu paaudžu laikā diemžēl novērtēta tik vienpusīgi vai reizēm gandrīz pilnīgi ignorēta. Kā esam redzējuši šīs manas skices daudzās vietās, mūsu zemes senās sejas atklāšana nākusi no tālām vietām, no attiecīgo laikmetu lielajiem centriem, un tādēļ šo centru garīgie radītāji redzēja šīs mūsu perifēriskās ainas tik savādas, tik īpatnējas, cik savādi un īpatnēji laikam esam arī mēs paši.

MŪSU VIETA XVI GADSIMTA VISPASAULES ENCIKLOPEDISKAJĀ VIZIJĀ /MERKATORS/.

„MERKATORA kartografiskie sasniegumi nozīmē renesanses laikmeta sintezi šai laukā. Viņš netikvien saveda sistemā plašos materiālus, apgūtos līdz viņa laikam, viņš tos arī pārstrādāja plašā vārdnīcā, cenšoties samierināt antīkos datus ar modernajiem, kādēļ viņu arī pilnām tiesībām uzskata par zinātniskās kartografijas uzcēlēju, jo tas bij viņš, kas tai deva matematisma pamatus un kas to atsvabināja no empiriskā eklektisma, kas līdz viņa laikam bij bijis valdošais. . .” Tā Merkatora nopelnus raksturo itāliešu ģeogrāfs, profesors Dž. Karači. Taisni tā: sākot ar viņa laikiem matematisks mērījumi un matematisks formulas aizvietos priekšdienām gadījuma pēc radītos empiriskos vērojumus, lai cik tie reizēm būtu bijuši asprātīgi un vērtīgi. Raugoties uz plašāku sakarību problēmām varam teikt, ka Merkatora attiecības pret Ptolemaju kartografijas laukā būtu raksturojamas apmēram tādā pat veidā, kā Kopernika, Keplera un Galileja attiecības pret lielo aleksandrinieti pasaules telpu zinātniskajā izpratnē. Arī praktiskās navigācijas laukā Merkatora vārds guvis sev paliekamu vietu ar tā saucamās Merkatora projekcijas radīšanu. Viņš pats ievadā savai *Nova et aucta orbis terrae descriptio ad usum navigantium accomodata* (Zemes lodes jauns un papildināts apraksts, kuģotāju vajadzībām piemērotais), 1568., saka: „Es jūras kartēs (ar taisno līniju meridianēm un platumu paralelēm) esmu palielinājis platumu gradus abu polu virzienā tādā pat proporcijā, kā šie grādi pieņemas lielumā virzienā uz ekvatoru”. Ar

cieti vārdiem, viņa projekcijas pamatā ir cilindriskas isogonas (t. i. vienlīdzīgu izmēru) ķermenis, uz kura uzmetas liknes, *resp.* loksodromiskie atstatumi ģeometriski ir pārvēršami taisnās līnijās, jo neviens jūrnieks taču nemēros savu ceļu pa līknēm (*loksos* grieķu valodā nozīmē līks, greizs).

Ar lielajiem, pasaulē tik slavenajiem atlantiem un viņa jaunajām metodēm karšu zīmēšanā, nebūt nav izsmelts Merkatora aspirāciju un sasniegumu loks. Viņa pasaules kartogrāfijas sistēma cenšas aptvert universa mūžu un gaitas pēc iespējas saskaņā un harmonijā,

G. Merkatora un J. Hondija portrets, 1614.
(Pēc J. Keuning, *The History of an Atlas. Imago Mundi, IV*).

kā to prasa viņa dziļi reliģiozā daba, ar Vecās Derības pasaules radišanas stāstu (neizmirsīsim šai sakarībā, ka dažs labs moderns ģeologs šo stāstu sauc par ģeoloģisko laikmetu konspektīvu atstāstījumu) un cilvēces grēkā krišanas un glābšanas mācību. Šis lielais sintetiskais skatījums, Merkatora „kosmogrāfiskās meditācijas par pasaules uzbūvi (*de fabrica mundi*)”, kas ir tik raksturīgs renesanses kontrastu un meklējumu laikam, ietver sevī visumā arī viņa kartogrāfiskos darbus kā dabīgu sastāvdaļu.

Merkatora biogrāfija šeit nav stāstāma (1512.—1594.). Vispieejamāka tā ir *Deutsche Allgemeine Biographie* serijā, — prestižu kari par Merkatora piederību vai nu flamu vai vācu tautai vēl netaisās izbeigties. Vajag tikai to atzīmēt, ka flamu zemē dzīvojot, viņam bij smagas un bīstamas nepatikšanas konfesiju lietās, kuru dēļ viņš pārcēlās uz vācu zemi un mūža otrā pusē atklāti pievērsās protestantismam. Reliģiju kari žēlastības nepazīna.

Beigās dažus vārdus par Merkatora kartogrāfiskiem darbiem. To pārpalikas ir ļoti iz-

kaisītas visā pasaulē, kādēļ stipri jāuzmanās, ja grib operēt ar iedomāti precīziem skaitļiem un datiem.

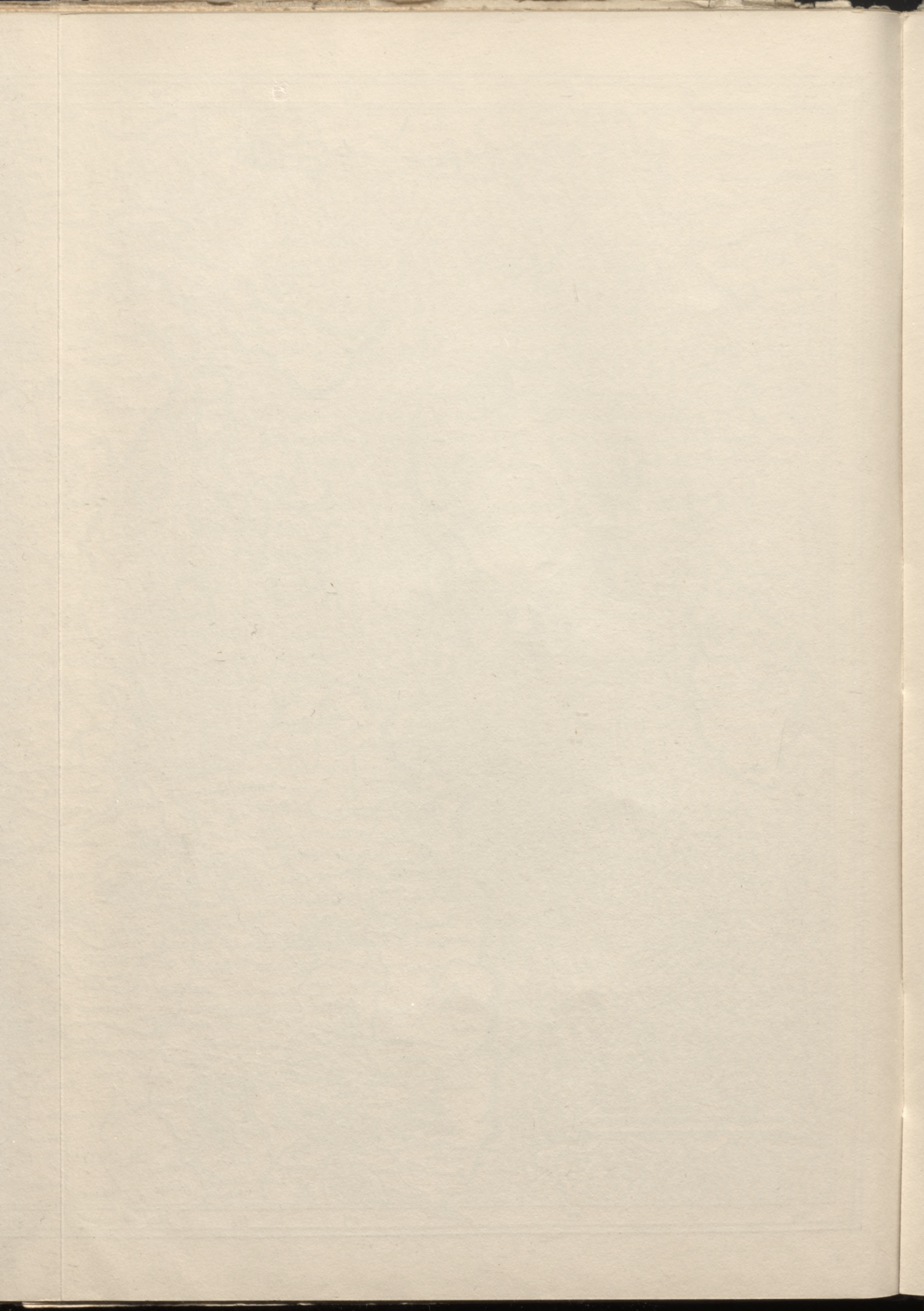
1585. gadā iznāk viņa lielā atlanta pirmā daļa, 1590. g. — otrā, to esot palīdzējis nobeigt viņa dēls Rumolds. Šis atlants piedzīvoja plašu popularitāti un viņa kapara griezuma plates nāca pēc kārtas Hondija, Jansona un Jansona mantinieku īpašumā. Pēc Merkatora nāves vēl iznāk 1595. gada un 1602. gada izdevumi, no kuriem pēdējais esot vispilnīgākais (274 lapas ar 111 kartēm un latīņu tekstu). Tad nāk gara rinda kombinēto Merkatora-Hondija atlantu, kurus pēc iespējas sīki reģistrē R. V. Tooley's savā darbā *Maps and Map-Makers*, 2. izd., 1952. g., p. 31—32. 1604. gadā Merkatora mantinieki pārdod viņa kapara griezumu oriģinālus pazīstamajam flamu kartografam J. Hondijam. 1605. gadā iznāk tā izdots Merkatora Ptolemajs (no kura ņemta mūsu skices pirmā karte). 1606. gadā viņš izdod Merkatora atlantu, pirmo, kas iznāk viņa izdevumā; tajā ir 102 paša Merkatora un 5 viņa dēlu zīmētu karšu, tām Hondijs pievieno 36 jaunas kartes. (Šī sīkā analitiskā statistika atrodama Britu Muzeja Karšu Departamenta vadītāja R. A. Skelton'a grāmatā *Decorative Printed Maps of the 15th to 18th centuries*, 1952, p. 58.) Šis 1606. g. izdevums ievada veselu rindu Merkatora-Hondija atlantu izdevumu, ar vienmēr pieaugošu jauno karšu skaitu tajos. Jau citētais Tooley's (p. 32) centies saskatīt šos pāri par 40 dažādos izdevumus un, no teksta valodas kritērija izejot, tie sadalās šādi: laikā no 1606. līdz 1641./2. gadam iznākuši (chronoloģiskā secībā) 17 ar latīņu tekstu, 9 ar franču, 1 ar holandiešu, 4 ar vācu, 3 ar flamu, 5 ar angļu, neskaitot tā saucamos apendikus. Pats Hondijs mira jau 1612. gadā, viņa darbu turpina atraitne un dēls Henrijs, un šis izdevums iespēj izspiest arī no tirgus otra lielā 16. g. s. kartografa-izdevēja A. Ortelija *Theatrum Orbis Terrarum*, kura pirmais izdevums jau bij iznācis 1570. gadā, bet 41-ais un pēdējais 1612. gadā. Merkatora-Hondija atlantus savukārt izkonkurēs ar laiku 17. g. s. lielie katrografi, kā piem. Jansoon Blaeu's u. c.

Manā rīcībā ir viena karte ar latīņu tekstu un vairākas ar franču tekstiem. Parasti tās nav datētas, kā jau lielu atlantu atsevišķas antikvarā tirgū laistās lapas puses; izņēmums ir tā, kuru man laipnā kārtā atsūtīja K. Dzelzkalna kungs; tai ir datums labajā stūrī apakšā: 1627. Latvijas pēdējo gadu desmitu apstākļus labi raksturo mans eksemplars ar latīņu tekstu: tas tika nopirkts Florencē par apm. 15 lirām no kāda vecu grāmatu tirgotāja-ratiņu bodnieka, un piederējis tas savus laikus, kā redzams no zīmogiem, Kurzemes Muzejam Jelgavā; acīm redzot, tas sācis ceļot pa pasauli no Bermonta laikiem.

Manis reproducētā un izmantotā kartē valoda ir tipiskā franču renesanses valoda ar tai raksturīgo latinizēto ortografiju, kurai pa vidu dažreiz vēl jaucas vecākās fonētiskākās rakstības, *resp.* viduslaiku formas. Teksta ir daudz: divas pilnas lielā *folio* formata lapas puses, *resp.* 71 *plus* 67 dubultrindiņas *plus* virsraksts. Šajās gandrīz 140 rindās var daudz ko izstāstīt un tiešām daudz kas arī tiek stāstīts laikmeta garā, un teksta citāti un mans komentārs pie tiem dos, gribu cerēt, mūsdienu lasītājam jūtamu ieskatu 16. g. s. pētnieku un rakstnieku mūsu zemes apstākļu redzēšanas un pētīšanas veidos, dos raksturīgu perspektīvu netikvien Livonijas un mūsu tautas likteņu gaitās, bet arī plašāku skatu par Bal-

Merkatora-Hondija Livonijas karte, 1627. Gravura varā. Apmēram 1/2 no oriģināllieluma. (*Pēc Karaliskās Bibliotēkas, Stokholmā eksemplāra.*) Kartei ir G. Merkatora (Gerard Mercator, 1512—1594) signatūra. Pēc Merkatora nāves, sākot ar 1604. gadu visas viņa gravētās karšu plates pāriet J. Hondija (Jodocus Hondius, sen.) īpašumā, kurš 1606. g. Amsterdamā izdeva Merkatora-Hondija karšu atlanta pirmo izdevumu. Karšu atlanta izdevumi uzskaitīti manā tekstā.

tijas problēmu vispārīgi. Būtu īstenībā vajadzējis visu tekstu iespiest oriģinālā un tulkojumā, un tad visam piespraust klāt komentarus, kas aizņemtu daudzas lapas puses, t. i. apmēram tādā virzienā, kā to dariju 30 gadus atpakaļ attiecībā uz Rīgas humanista Plēna, latinizētā Plinija, *Encomium Rigae* (1595). Tāda veida darbs salauztu šīs manas kartografiskās skices rāmjus un būtu nesamērīgi neproporcionāls, attiecībā pret citām šīs skices nodaļiņām. Neatbilstu tas arī šīs skices nolūkiem, jo visādu valodu citējumi apgrūtinātu lasīšanu šajās problēmās mazāk ievadītām vai ieinteresētām personām. Es turpretim gribētu, lai manas kartografiskās skices manuprāt gaužām pamācošie konstatējumi, pamācošie tai ziņā, ka ne es gribu nodarboties ar didaktiku, bet ka to dara pirmā svarīguma vēsturiskie dati un materiāli, — lai šie konstatējumi, saku, gūtu ievērību tajās, it sevišķi jaunāko paaudžu aprindās, kurām reiz nāksies izcīnīt jaunu vietu pasaulē, tādā pasaulē, kuras Baltijas problēmas izpratne būs daudz plašāka un dziļāka, nekā tai, ar kuru mēs, jauni būdami, iesākām savu cīņu.

Par pašas kartes tehniski ģeografiskajām kvalifikacijām es nerunāšu, tā ir speciālistu, ne mana zināšana. Pietiks, ja atkārtos daudzkārt lasītos konstatējumus, ka Merkatora kartes vispārīgi, kopā ar Ortelija kartēm, ir modernās kartografijas iesākums, arī attiecībā uz Livoniju.

Bet dažas piezīmes ir nepieciešamas, attiecībā uz kartē ierakstītiem īpašvārdiem. Tie visumā, cik esmu varējis konstatēt, paliek tie paši, lai kāds ir izskaidrotājs teksts kartes abās otrajās lapas pusēs. Visumā būtu jāsaaka, ka šai ziņā kartes zīmētāji, vecais Merkators un viņa pēcnieki, iet pa tradicionālo ceļu: daži vispārīgas dabas ieraksti ir latīniski, kā piem. *Mare Balticum*, bet pašā Livonijas zemē vietu vārdi ierakstīti vācu versijā, kā tas toreiz arī bij dabīgi. Ir arī dažas lokālas ieskaņas, latviešu valodas ietekme: (ap Jelgavu) *Bersebach fluvius*), *Meschemoch*, *Schinbergshoff* (?) Latvijas laiku Skaistkalne, kas agrāk tautas mutē skanēja kā Šimbarka, un varbūt vēl kāds. Pie Livonijas austrumu robežas vietu vārdu rakstība bieži atrodama poļu versijā. Upe Veļikaja saucas *Wielka Rzeka* vai *Wielka flu(vius)*, Daugavpils apkārtnē: *Czirkel curia*, *Dweta fl.*, *Rurczum*, *Oiczericz* u. d. c. Pēdējais fakts neapšaubāmi norāda, ka attiecīgā informācija kartes zīmētājam nākusi no Livonijas, tā saucamos, poļu laikos (pati karte var arī būt jaunāka).

To apstiprina arī šāds teikums tekstā: „*A l'entrée de la Duina, est Dunamunta, forteresse tenue pour imprenable, à deux mil de Riga, où y a garnison de Polonais, à laquelle tous navires étrangers payent le Tol. A mi chemin est Blokaus garnison Royale, à laquelle les navires sont encor recherchez*”. Agrāk teikts, ka Kurzemē (?) atrodies arī *Winda*, kuru poļi saucot par *Kies*, „bet mēs *Wenden*”, tā esot savus laikus slavena bijusi kā Vācu Ordeņa Mestra galms, kur esot sanākuši landtagi (tie nosaukti pa holandiešu modei „*les Assemblees des Estats generaux*”); arī tur esot poļu garnizons. Un visā šai sakarībā vēl vienu citātu, kas ir raksturīgs ir chronoloģiskā, ir tolaiku politisko apstākļu ziņā: „Rīga ir galvenā pilsēta visā Livonijā, atrodas pie Duina's upes, kur tā ietek Venedu jūras līcī (*au sein Venedic*), — nedaudz tālāk lasāms, ka šī upe „pazūd Livonijas jūras līcī un Belt'as jūrā. Tās iedzīvotāji nāk no Bremenes cilts, viņa (t. i. pilsēta) ir apgādāta un nostiprināta ar ļoti stipriem mūriem, bastioniem, torņiem un daudz lielgabaliem pret jebkatru uzbrukumu; bez dubultā aizsargu grāvja tai ir resnu, smaili noasinātu baļķu palisade. Priekšā tai ir ļoti stipra pils, kur agrāk uzturējās Livonijas mestri, vācu brāļu ordeņa. Gothards, par kuru es jau teicu, poļu ķēniņa vasals, to turēja savā vārdā, nav tas daudz gadus atpakaļ, bet viņš sev nepiešķīra nekādas tiesības valdīt par pašu pilsētu. Jo

tās dūšīgie iedzīvotāji, savas brīvības sargi, necieš nevienu ieceltu gubernatoru vai militaro komandantu; tiem pietiek, ja tie maksā savus meslus un nodevas, kas tiem jāmaksā, Polijas ķēniņam, ar to izrādot viņam uzticīgu paklausību”.

Kā redzams, informācija ir tiem laikiem iespējami svaiga, bet cik grūti tālo rietumu ģeografiem ir tikt galā ar tālās Livonijas apstākļiem, to rāda viņu informatīvās mocības attiecībā uz mūsu Daugavu un tās jūru. Dažas konfužas ziņas par to jau lasījām, te būs vēl kāda, proti, autora neizdevies (nav viņš ne pirmais, ne pēdējais šai ziņā) mēģinājums piesaistīt saviem skaidrojumiem Ptolemaja vārdu (sk. manus *Senos Dzintara Ceļus...*, p. 85): „*Duna* vai Ptolemaja *Duina* (kur viņš to lai būtu ņēmis? A. Sp.), un Peucer'a *Rubo* (kas tas par avotu? A. Sp.), izcēlusies Krievijā, pēc ļoti garas tecēšanas, izgājusi cauri arī Lietuvai un Livonijai, tā beidzot, divu jūdžu atstatumā no Rīgas, pazūd Livonijas jūras līcī un Belt'as jūrā” (sk. augšā. A. Sp.).

*

Tāda ir maksimālā daudzuma un precizitātes ģeografiskā informācija, kādu 16. g. s. beigās vai 17. g. s. sākumā sveši mācītie ļaudis bij iespējuši savākt par mūsu Livoniju. Laimīga gadījuma pēc mums taisni šai pašā laikā ir iespēja palūkoties uz mūsu zemes ģeografisko seju no iekšas. *Imago Mundi VI* (1949) atrodam pirmo reizi iespiestu kāda zviedru administrācijas augstāka ierēdņa G. von Schwengeln'a Rīgas apkārtnes 1628. gada karti, kurai pievienots neliels raksts-paskaidrojums. Šai paskaidrojumā citu attiecīgās kartes zīmētāja biografisko datu vidū atrodams autora, H. Köhlin'a, minējums, ka šī zviedru ierēdņa mātes valoda bijusi vai nu latviešu vai igauņu (p. 70).

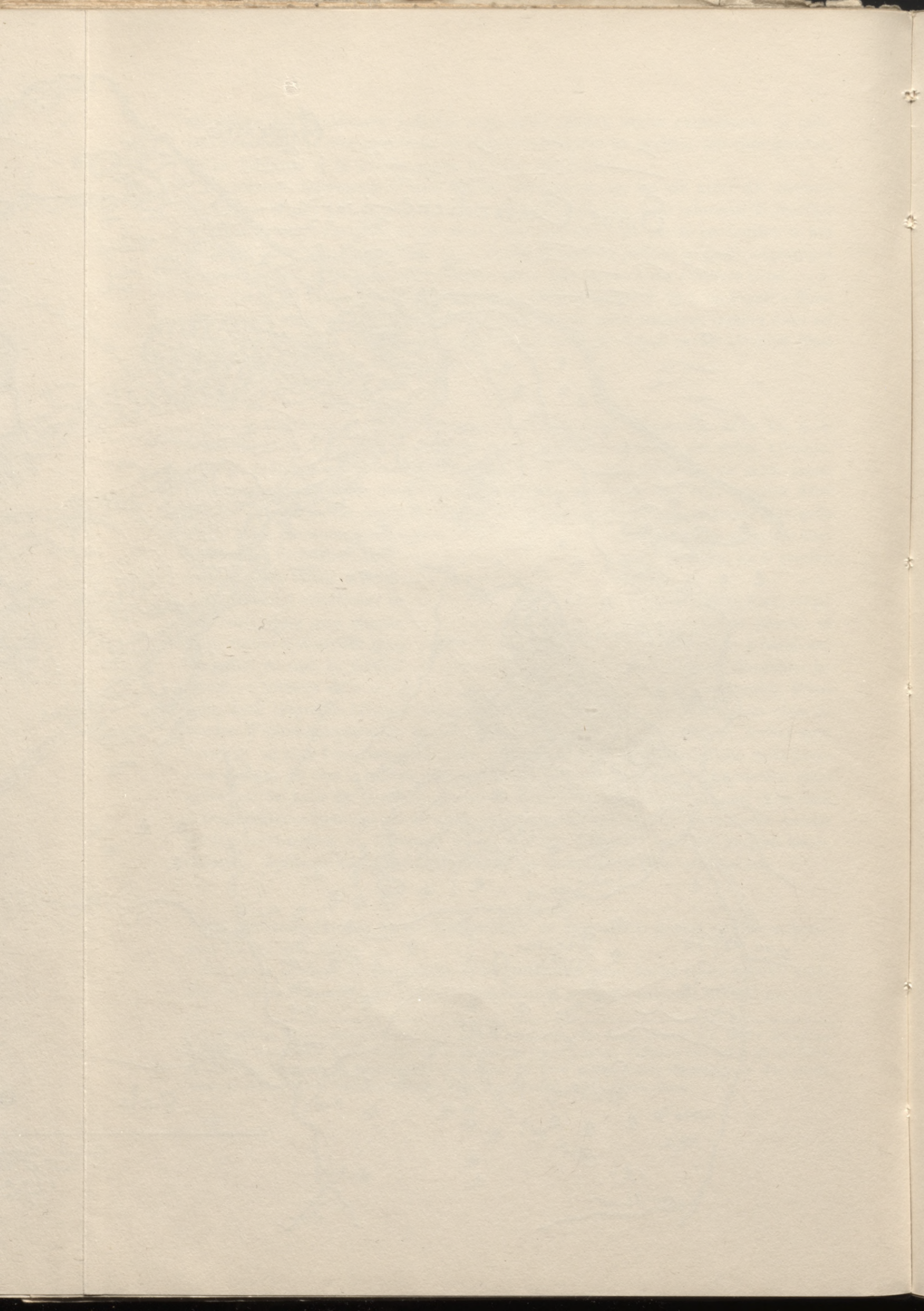
Ja uzmanīgi salīdzinām Merkatora-Hondija attiecīgo sektoru ar Švengelnā karti, varam mēs taisīt vienu otru interesantu vērojumu. Galvenais, kas man uzkrīt, ir pirmās, tā sacīt, abstrakti teoretiskā pieeja zemes irigācijas sistēmai un galveno mītņu izvietojumam. Teoretiski tai ziņā, ka minētie antropoģeografijas raksturīgie elementi kartē daudzkārt ievietoti — gribētos sacīt — „no galvas”: nejut iekšējās sakarības nepieciešamību. Švengelnā karti turpretim raksturo noteikti kolonizatoriska pieeja: zemnieku tautas cīņas ar daudzo *Wildtnuss* izplatībām, šīs tautas iekšējās izvietojumā ceļi pa ūdeņu, sevišķi upju krastiem. Šai ziņā Švengelnā karte manā saprašanā ir viena no visvērtīgākām senās Livonijas kartēm, — viņa ir spējīga padarīt redzamu latviešu zemnieka civilizatorisko stāju savā zemē. Šai kartē jūt zemnieka „darbu un dienu” (Hesiods) sintetiku, viņa šķiet esam dzīva, kurpretim Possevino arī uz vietas zīmētai kartei rūp vienīgi dominējošās sociālās šķiras administratīvie un kulturalie centri. Bez tam Švengelnā kartē vēl izceļams lokālo elementu, piemēram māju vārdu, daudzums. Tos derētu ņemt vērā valodniekiem.

*

Pēc Merkatora-Hondija kartes chronoloģiskās un ģeografiskās priekšā stādīšanas, ķersimies nu pie paša teksta.

Pēc savas uzbūves un atstāstāmās vielas attēlošanas mūsu kartes teksts noteikti atgādina to laiku humanistu un Livonijas humanistu it sevišķi tā saucamās slavināšanas runas

G. f. Švengelnā Rīgas apkārtnes karte, 1628. Spalvas zīmējums. (*Pēc Imago Mundi, VI, 1949.*) Švengelnā (Georgius Schwengell) kartei piemīt uz vietas zīmētās kartes īpašības. Tas starp citu uzkrīt arī tai faktā, ja salīdzinām Daugavas un Lielupes grīvu attēlojumu šai kartē un Merkatora-Hondija kartē. Par autora mums jo svarīgo pieeju latviešu zemnieku māju izvietojumam iet runa manā tekstā.

vai poemas, kurām, sekojot toreizējās modes prasībām, parasti bij izmeklēti attiecīgie grieķu virsraksti: enkomiji, panegiriki u. t. l., kā 18. g. s. bij modē franču termini. Par to esmu rakstījis citās vietās un tas nav jāatkārto. Pateikšu tikai to, ka Livonijas humanisti savās runās un poemās ar redzamu patiku kavējās pie savas aprakstāmās zemes īpatnējiem, eksotiskiem motīviem. Šie motīvi tiem parasti bij piemēram kristīgās ticības „aizsargvaļņa” raksturojums, īpatnējie lauksaimniecības veidi, Rīgas plašā starptautiskā tirdzniecība, u. c., bet it sevišķi vietējo tautu vēl stipri pagāniskie ticējumi un parašas. Šie un vēl citi motīvi tika atkārtoti beztrūcīgi, pie kam, pēc to laiku modes, viens autors mierīgi paņēma no otra to, kas viņam šķita derīgs. Citēšana, avotu neminot, toreiz bij izglītības pazīme. Protams, ka visi šie stāsti, piemēra dēļ par senajiem baltiešu dieviem, ir viss kas cits, tikai ne drošs vēsturisks dokuments, un nav arī nemaz jābrīnās par rakstītāju žēlīgnicinošo ironiju, ar kādu tas tika pasniegts, *a titolo di curiosità*, kā teic italieši. Ja nu mēs vaicājam, kādēļ viss tas tā, tad atbilde nav grūta. 16. g. s. taču ir viens no tiem gadu simtiem, kurus varētu nosaukt par pasaules un tās ļaužu atklāšanas gadu simtiem, viņš taču ir pirmais jaunās vēstures gadu simts, kura aktivitāti garīgā laukā raksturo liela, reizēm pat dinamiska fermentācija, kas savukārt noteic dažkārt tīri neracionalu, fantastiski uzņēmīgu cilvēku gaitas. Lai pieminam kauču tos Jaunās pasaules atklājejus, vislielāko grūtumu pārcietējus, kas atdeva visu sevi kādas idejas, kāda miraža, parasti gan „zelta krāsas” miraža varā. Lai pašķirstam labo Boies Penrose's grāmatu *Travel and Discovery in the Renaissance, 1420.—1620.* (1952.). Nebūs nemaz lieki mūsu sakaros pieminēt piemēra dēļ tos italiešus, mēs teiktu avanturistus, kas mums tomēr atstājuši sava nemierīgā gara interesantās pēdas, nu piemēram R. Barberini vai A. Guagnini. Un reiz šī gadu simta ļaudis bija spējīgi atklāt jaunas zemes, tie prata ieraudzīt un netikvien ieraudzīt, bet arī raksturot atsevišķas tautas. Ja 19. g. s. sākumā radās t. s. lokālais kolorīts — pieminēsim šeit tikai vienu vārdu, proti Šatobrianu — tad 16. g. s. var mierīgi nosaukt par viņa cienījamu priekštecī. Jaunas kartes, jauni pilsētu zīmējumi, visdažādāko kostimu krājumi, ceļojumu apraksti, — pasaule atveras kā brīnišķīgs krāsains albums.

Varam jau bez liekas iestāstīšanas gaidīt, ka mūsu kartes teksta motīvi būs nākuši no dažādām pusēm, kā jau to varam pieņemt, izejot no mūsu Livonijas periferiskās situācijas un viņas garīgās „uzzēģelēšanās” pavisam neseniem datumiem. Tiešām, šī mūsu teksta stāsta elementi savas izcelšanās, savas literariskās filiācijas (secības), savas tradicionālās priekšstatības ziņā ir tāds jukums, vācieši saka *Misch-Masch*, ka ne vienmēr būs viegli tos noskaidrot un precizēt. Tādēļ arī atteicos no plānveidīgas autora avotu reģistrēšanas un izvērtēšanas; tāds darbs tālu pārsniegtu manas brošūriņas apmērus un nolūkus. Atzīmēšu tikai spilgtākos momentus un arī īpatnākos.

Kā parasts tāda veida rakstos, arī mūsu teksta tēlojums iesākas ar ģeografiskās situācijas atzīmēšanu vai zemes nosaukuma analīzi. Šeit otrā nāk kā pirmā. Ja par pirmo nebūs lieki vārdi jātērē, tad par Livonijas un tās seno iedzīvotāju nosaukumiem, sevišķi par pēdējiem tematiem, būtu netikvien apcerējumi, bet biežākas grāmatas rakstāmas. Lingvistika kā zinātne dzima tikai 19. g. s. pirmā pusē, līdz tam, sākot ar Romas imperijas tā saucamiem gramatiķiem, mēs teiktu filologiem, pasaule pārtika no skaņu līdzības vai radniecības „valodniecības” un tādēļ visas, diemžēl gandrīz visas, ar pavisam maz izņēmumiem, šo daudzo gadu simtu „etimoloģijas” ir taisni tāda pat izrunāšanās zilā gaisā, kā to šodien vēl dara lingvistiski neskolotas personas. Renesanses laiks, sakarā ar nupat minētām pētīšanas tiek-smēm, ir sevišķi bagāts ar šādām etimoloģijām, un visu to šodien lasot, rodas tīri vai žēla-

bas par tolaiku mācīto ļaužu mocībām, visumā pilnīgi veltām mocībām. Klāt vēl nāk tas apstāklis, ka viņu zināšanu Alfa un Omega bij senie grieķu-latiņu autori, kas attiecībā uz zemēm viņpus Elbas, kā bij savus laikus teicis Strabons, ir pilnīgā neziņā vai vēl ļaunāki: meļš lietas, kas spējušas verdzināt ļaužu prātus daudzus g. s. Latviešu daļā ar šīm lietām visvairāk nodarbojās Einhorn savos visiem pazīstamajos traktatos un apcerējumos. Ja kādam bijusi pacietība mēģināt izsekot viņa pieminētiem avotiem, tas varēs konstatēt, ka mācītais garīdznieks, uzcītīgi soļodams savu jau chronoloģiski tālo humanistu skolotāju pēdās, cenšas gūt kādu skaidrību par latviešu tautas sākumiem, un protams pie tādas skaidrības netiek. No lietaviešu puses es gribētu minēt Strijkovska milzīgo apmēru chroniku, kur šo un bez tam vēl vesela rinda geneoloģisko problemu ir tāda pārpilnība, ka tiešām jābrīnās, kur autors visu to ņēmis un safantazējis. Mūsu kartes teksta autors šai ziņā ir diezgan atturīgs. Viņš pazīst Ptolemaju un Tacitu, protams citē arī dažus sava laikmeta mācītos vīrus, no kuriem pazīstamākais ir Rhenanus Beatus. Viņa „etimoloģijas” ir protams tikpat „reibinošas” kā daudzās citas viņa laikmetā dzimušās, un mēs nekavēsimies pie to analizēm, *resp.* pie to tikpat fantastisko avotu sīkākas meklēšanas. Varbūt tikai vienu teikumu no B. Rüssow'a chronikas I, nodalījuma (1577), kā no viena no mūsu zemes 16. g. s. visievērotākiem tekstiem (SS. rer. liv. II, p. II): *In Summa, Lyfflandt ys solck ein Landt gewesen, dat elle de yenigen, so vth Düdeschen unde andern Landen darin gekamen sint, unde des Landes gelegenheit unde gude dage recht erfaren, spreken unde gedencken müsten, Lyfflandt, blyfflandt.*

Bet viena lieta gan jāatkārto, proti tā, ka tautu pagātnes noskaidrošana, tās, tā teikt, vēsturiskā profila zīmēšana ir neatvairāma laikmeta garīgā prasība, kurai arī mūsu autors maksā pienācīgos meslus. Lai kādi bijuši iznākumi, bet Renesanses laikmetam neviens neatņems slavu un godu, ka tā labākie ļaudis centušies, kā mācēdami, lauzties iekšā vēstures tumsā, mēģinot noskaidrot savu iespēju robežās atsevišķo tautu tālos sākumus, ar citiem vārdiem, atrisināt vienu no cilvēces vēstures vissvarīgākiem, lai neteiktu mistiskākiem faktoriem un veidiem. Nezinu citu pētījumu, kas sistematiskāki pētītu tautu izcelšanos problemu renesanses laikā, kā G. Gröber'a attiecīgās nodaļas viņa romāņu filoloģijas vēsturē *Grundriss der romanischen Philologie*, II). Šai apcerējumā gan minētas vienīgi teorijas, kas plauka un veidojās galvenām kārtām Itālijā un Francijā, bet ņemot vērā abu šo zemju humanisma kustības plašo vērienu un starptautisko nozīmi, Gröber'a rūpīgā analīze mums dod ieskatu arī citu zemju attiecīgos garīgos strāvījumos. Tie dažos gadījumos caur Poliju skar arī Livonijas lokālās historiografijas vārgos sākumus.

Tad nu nāk zemes auglības apraksts un tās faunas bagātība. Vai nu ar nolūku, vai izceļot patiesos apstākļus, bet šis temats visos humanistu rakstos, runās un dzejās pieder stan-

Jezuīta Antonija Posevino ap 1582. gadu zīmētā Livonijas karte. (*Pēc Vatikana archiva fotografijas*). Kartei ir mums neparasta orientācija — ziemeļi atrodas kartes kreisajā pusē. Posevino bij starpnieks Polijas miera sarunās ar Maskaviju. Karti viņš, jādāmā pēc miera noslēgšanas, nosūtīja uz Romu, kur tā ar citiem Posevino papīriem nokļuvusi Vatikana archīvā. Spalvas zīmētā karte ir ar tipiskām rietumnieciskām iezīmēm. To varam labi saprast, jo pieņemamais autors (Posevino) taču bij iespējis apceļot jo plašus novadus Austrumu Eiropā. Lai salīdzinām tikai Livonijas pilsētu baznīcu torņu siluetus ar Pečoru un Pleskavas krievu baznīcu „sīpoliem” (*Pietzuri* un *Opuskow*). Posevino misijas raksturošanai der atcerēties arī to faktu, ka sevišķi ilgās un smagās miera sarunas pirms Zapoljes miera noslēgšanas (1582) radās taisni Livonijas dēļ. Maskavas sūtņi to nekādā ziņā negribēja atstāt ķēniņa Stefana varā, kas to bij iekarojis, *resp.* atņēmis Jānim Briesmīgajam. Atcerēsimies poļu ķēniņa teicienu, ka Livonija nevarot palikt divu kungu varā, kā nevarot divus zobenus iebāzt vienās makstīs. Laikmetīgi vārdi. . .

dartmotiviem. Netrūkst arī šai vietā, kā daudzās citās, neatvairāmā stāsta par zaķiem, kas, atkarībā no gada laika, mainot spalvas krāsu (tiešām nezinu, kas šo joku palaidis, bet sekmes tam bijušas labas). Der atzīmēt, ka autors piemin, acīm redzot labi informēts, Livonijas speciālos medību likumus un saka, ka lielos meža zvērus varot medīt pat pie aristokrātijas nepiederīgie, kurus autors nosauc par *Roturiers* (pirmā nozīmē, 16. g. s.: zemes uzplēsējs, *resp.* zemnieks), „lai gan dižciltīgie ar tiem apietas nežēlīgi”.

Nākamais nodaļums saucas Valdība (*Gouvernement*). Tur izstāstītas parastās lietas par Ordeni, pie kam sevišķs uzsvars likts faktam par Ordeņa padošanos poļu karalistes vasaļu kārtā. Sīki izstāstīts, kā Ketlers nodevis visus savas varas simbolus Viļņas palatinam Nikolajam Radzivilam (*la Croix, puis le seau, les lettres et toutes les Patentes que l'ordre avait eu des Papes et Empereurs: en apres les clefs de la forteresse de Riga et portes de la Ville, l'office et Dignité de Commandeur, le Droit de faire battre monnoye, le Tol et Doaire des Poissons, avec tous autres privileges tant siens qu'appartenant à son ordre. . .*); pēc tam karalis to izsludina par Kurzemes un Zemgales hercogu. Kā avots šim stāstam tiek minēts pazīstamais to laiku vēsturnieks Davids Chytreus’.

Seko nodaļums: pilsētas (*Villes*). To uzskaitījums ir plašs, bet nosaukumi doti tādā rakstībā, kā nu kuru reizi pagadās, tomēr pazīt tos var; lingvistisko formu tradīcija ir bez šaubām ģermaniska. Dažus izrakstus mēs jau redzējām. Gadās arī tādi kuriozi kā „*Les Villes de Lettun sont Rige, Kokenbusen, Wenden, Walmar, et tout le Diocese de Rige*”. Ko nozīmē šis Lettun? Neaizmirsīsim, ka taisni no poļu laikiem ir mums arī poļu rokrakstos *Lotwa*, kā vispārīgs zemes apzīmējums.

Ezeri, upes. Arī par tām jau dažus izrakstus redzējām. Tikai divus citatus vēl. Pirmais stāsta, ka zeme esot līdzena, bez kalniem un pārpilna mežiem (*plein de bois et couvert de forests. Et s'y voyent les grās bras de la forest Hercynie*). Vai neatcerēsīsimies mūsu dainu?

(52003): Lai bij meži, kur bij meži,
Mūs zemītē, tur bij meži:
Ne tiem apiet, ne tiem pāriet,
Par deviņas vasariņas.

Vēl der citēt autora stāstu par Fellinu, kurā, kā zinām, vācu algotie landsknehti nodevīgā kārtā izdeva krieviem pēdējo Ordeņa mestru Fürstenberg’u, kas uz Maskavu aizvests, pēc kāda laika mira cietumā. Tā krievu zeme aizvāc Livonijas redzamos politiskos vadoņus: krievu Ivangorodā, lai gan zviedru gūstā, tika turēts hercogs Jēkabs, viņš no turienes tomēr atgriezās savā izpostītā dzimtenē; apmēram 20 gadus krievu izsūtījumā dzīvoja hercogs Bīrons, arī viņš atgriezās; jaunās Latvijas Ulmani no krievu cietuma atsvabināja nāve. . .

Moeurs, et Religion (parašas un ticējumi). Sniegšu šā teksta pilnīgu tulkojumu, jo varbūt viņš var mūsu mitoloģijas pētniekiem noderēt, ja ne citādi, tad salīdzināšanai.

„. . . Daudzi Livonijā vēl dzīvo pagānu ticībā, bez īstā Dieva pazīšanas. Daži pielūdz sauli, daži kādu akmeni, ir arī tādi, kas nes upurus čūskām un krūmājiem. Viņiem ir paradums nest upurus Jura dienā, kā prūši, žemaiši un rutēņi to dara, *Pegrubius’am*, kuru viņi skaita par ziedu, stādu un visu sēklu dievu. Lūk, veids, kā viņi tam nes upurus. Priesteris, viņu nosauktais *Veursbayte’s*, tura savā labajā rokā trauku pilnu ar alu, un piesaucis velna vārdu, dzied viņam šādu slavas dziesmu: tu, viņš saka, aizdzen ziemu, tu atved pavasara mīlīgumu, tevis dēļ zaļo lauki un dārzi, tevis dēļ meži un birzes rada lapas. Kad šī dziesma

ir galā, viņš iekož trauka malu zobos, izdzer alu nepielicis traukam roku, un met to, pēc tam kad viņš to iztukšojis zobos turēdams, atpakaļ pāri savai galvai (*riere sur sa teste*). Tad trauks tiek pacelts no zemes, no jauna piepildīts, un visi, kas tur ir klāt dzer no tā pēc kārtas, un dzied himnu par slavu Pergrubijam. Pēc tam viņi dzīro visu dienu un dejo. Daudzi bez tam no augšā minētiem ļaudīm ar sevišķu pieķeršanos godina *Putscate'u*, kas ir novietots svētos kokos biezos mežos (*qui est constitué sur les Arbres sacres et bois espais*). Vīrieši (*Les homes*) viņam visur nes upurus: maizi, alu un citas barības vielas tie noliek zem pīlādža (*Sureau*) (Holunder); tā viņi pielūdz Puškaiti (*Putscate*), lai tas nomierina *Marcoŭpole'u*, lielo (kungu) un dižciltīgo dievu. Viņi godina arī dažus redzamus garus (*quelques Esprits visibles*), kurus prūšu valodā sauc par *Gultky* (variantā *Cultky*); viņi domā, ka tie dzīvo māju iekšienē vai malku grēdās. Viņi tos uzmanīgi baro ar visāda veida barību, jo tie paraduši nest saviem barotājiem labību, kuru tie zagšus paņēmu no citu klētīm. Kāda aizgājēja apglabāšanas gadījumā, viņi rīko lielas svinības un dzīro ap aizgājēju: viņi to aicina dzert, lejot daļu viņam virsū, tad viņi to liek kapā, un lai viņam palīdzētu, tie tam dod līdzī cirvi, drusku dzēriena un ēdiena, arī dažus naudas gabalus, lai tam būtu ceļam, un tad viņi visi sauc: ej uz citu pasauli, lai dotu pavēles vāciešiem (*Teutons*), kā tie pavēlēja tev un tavējiem. Viņi pirmo reizi saņēma kristīgo ticību imperatora Fridriha laikos. Meinhardus. . .”

Pēdējais motīvs par atreibību viņā pasaulē ir parasts Livonijas humanistu rakstos. Kā redzams, tie cienīja arī tāda veida eksotiku. Kas zīmējas uz pašu lāsta formulu, tad arī mūsu karšu autora vai autoru dažādos izdevumos ir varianti. Tā kādā citā, piemēra dēļ, teikts: „un tādēļ, ka viņi bij padoti Vācu ordeņa bruņniekiem (*aux Chevaliers Teutoniques*), viņi sacīja savam aizgājējam: Ej uz citu pasauli, kur tev būs valdīšana pār teitoņiem, kā tiem bijusi valdīšana pār tevi šai pasaulē”.

Mani komentāri šai teksta daļai būs īsi. Baltu senās mitoloģijas pētīšana pēdējos gadu desmitos, sākot ar nelaiķa profesora P. Šmita darbiem, ir iegājusi tik specialu pētījumu virzienā, ka par to var izteikties tikai patiesi šī priekšmeta pazinēji. Profesora A. Švābes LE., profesora K. Strauberga raksti un lielāka apmēra publikācijas atsvabina mani no komentēšanas. No lietaviešu puses nebūs lieki norādīt uz pēdējo pētījumu par senajiem lietaviešu dieviem, pētījumu, kas iespiests *Studi Baltici* pēdējā IX burtnīcā. Un vēl vienu piezīmi. Ari šis diezgan garais teksts atgādina dažus jau augšā minētās Strijkovska kronikas pasāžus. Šo kroniku, nezīnu kādēļ, mūsu pētnieki maz ņem vērā.

Pēdējais nodalījums, *in margine* atzīmētais, neatbilst pašam saturam. Tas nosaukts: Apģērbi, tirdzniecības preces. Būs labāk tā sākumu dot pilnīgā tulkojumā: „Trešais biskaps bij Alberts, kas nostiprināja Rīgas pilsētu ar nocietinājumu mūriem. Tās zemes ļaužu vienības sākumā bij tik liela, ka izspieduši medu, viņi izmeta laukā vaskus kā atkritumus un nevajadzīgu lietu. Vēlāk, ārzemnieku iemācīti, tie vaskiem deva vērtību. Viņi skaita darbu par netikumu un negodu. Sievietes, kas dzimušas šai novadā, ir skaistas un greznas, viņas nicina tās sievietes, kas šai zemē ienāk no citurienes. Viņas nevēlas tikt sauktas par sievietēm, bet gan par kundzēm (*ains maistresses*), jo negrib darīt citu darbu, kā ziemeļniekiem lepnos ratos (*en caroces*), bet vasaru laivās. Ļaudis lieto tur dzērienu, kuru tie sauc „Medo”, arī alu un vīnu, ja tas tiem tiek atvests no ārzemēm, proti no Reinas novadiem, bet to gan var baudīt tikai bagātākie un pārtikušie. Sievietes iznīcina un dara negodu savam skaistumam ar tām apģērbu maskām, ar kurām tās aplājas. Preces un mantas, kas tiek vestas no Livonijas uz Vāciju, ir vaski, medus, pelni, sausais un šķidrās piķis, ko

viņi sauc par darvu, lini, dažādu zvēru un (māj) lopu ādas. Bez tam to labības sugu, kuru latiniski sauc *secale*, Holandē *Roggbe*, citur *Seigle* (franču vārds rudziem. A. Sp.); to ikgadus lielā daudzumā ved uz Vāciju un Holandi." Teksta sākuma daļā arī bij runa par eksportējamām precēm. Tur bij minētas „gandrīz visas ziemeļu zemju preces un to šķiras: piķis, lini, vaski, kaņepes, koka materiāli un citas līdzīgas mantas”.

Tālāk autors stāstīt par vilkačiem; viņa avots šai vietā ir Olava Magna latīņu chronika. Tiešam visu garo teksta noslēgumu ieņem šis, viņa izjūtā jādāmā, ļoti eksotiskais motīvs (24 rindas).

Komentējot nupat citēto tekstu, atkal jāsaka, ka autora informācijas gultnes ir jo dažādas un ka šīs informācijas līnijas bieži krustojas, jaucas un nereti aiziet labi tālu no īstenības, visādu spriedumu, aizspriedumu un dogmatiski priekšsagatavotu vērtējumu virzienā. Stāsts par muļķīgajiem livoniešiem, kas spļāvuši ārā vai svieduši projām vaskus, pieder Livonijas humanistu dzelzs inventāram. Kur tas cēlies, nevar noskaidrot, bet ir skaidrs, ka tam ir uzdevums nonicināt „vietējos” un izcelt svešo tirgoņu svētīgo ietekmi Livonijā. Nesen izteicu varbūtību, ka arī Tacita stāsts par „muļķīgajiem” dzintara lasītājiem var nākt no aprindām, kurām bij izdevīgi vietējos iedzīvotājus nostādīt aizbildināmo lomā. — Teikums par darbu kā par netikumu, acīm redzot, attiecas uz tālāko tekstu, proti, to par Livonijas sievietēm. Tā tas ir citos tekstos, un teikumam, kā viņš stāv mūsējā, nav īstas sakarības, jēgas ar iepriekš teikto. — Ārzemju vērotāji visumā nav žēlīgi pret Livonijas dāmām, t. i. šai sakarībā pret toreiz valdošas grupas sievietēm. Atzinumus-iespaidus, kādus te lasām, var atrast daudzos citos tā laika tekstos, mēs tos neuzskaitīsim. Ir viena otra kurioza ziņa arī par zemniecēm, it sevišķi latvietēm. Tās mīlot greznoties, viņu apģērbu raibums atgādinot tīri vai čigānietes (Gvaņini), viņas esot glītas u. t. l. Ari kostīmu albumi mums rāda, ka svešos vērotājus (holandiešus un pēc tiem italiešus) sevišķi interesējuši „sādžinieču” — *villageoises* — kostīmi, kā teikts Braun'a pazīstamajā ilustrācijā. Par visu to mūsu autoram nav ziņu. Vēl jāatzīmē vieta par „apģērbu maskām”, vecais Mūnster's bij pat pukojies, runādams par „vastlāvu bubuļiem”. Šīs maksas laikam ir Maskavas modes lielie uzmetņi-pelerines ar savādām, smagu priekškaru galvas segām; šie agrā 16. g. s. zīmējumi ir ļoti pazīstami un tos attiecina uz Dürer'u. — Par eksporta-importa precēm lasām jo daudzās vietās, to uzskaitījums ir zināms.

Nav arī šeit īstā vieta sīkākai tīrīt specialas ekonomiskas problēmas. Neaizmirsīsim tikai pateikt, ka Livonijas zemnieku prasme žāvēt ziemas labību, ir viņu rudziem pavērusi un nodrošinājusi plašu un ilgstošu tirgu gandrīz visā Rietum-Eiropā. Ir teksti, kā piemēram minētais Rīgas Plīnijs, kas prot svešiem klausītājiem un lasītājiem izstāstīt arī latviešu zemnieku mežu lišanu metodes; par tām stāsta arī Olavs Magnus. Par koku materiālu eksportu stāsta citi laikmeta teksti, mūsējais tikai piemin to. Šis temats vēl gaida savu pētnieku. Izrādās, ka Livonijas koki gājuši lielā vairumā līdz pat Lisabonai (16. g. s. liecības), bet Londonā sakarā ar šo eksportu radušies, gan vēlāk, pat speciali termini. To man privatā vēstulē reiz stāstīja Sers E. H. Minn's. Viņš ir aizgājis Dieva priekšā, varbūt man būtu atļauts citēt vienu viņa 1950. gada 30. oktobra vēstules vietu, kurā viņš saka, ka Livonijas koku tirgus „revolucionizējis angļu māju stilu, sākot apmēram ar 1700. gadu, kad (Livonijas priežu) dēļu augstie un platie paneļi aizvietoja vecos mazos ozola koka paneļus”.

Paliek vilkači. Reiz autors veltī šim tematam tik garu noslēguma *passus'u* jādāmā, ka viņš to uzskata par sevišķu atrakciju. Vēl jo vairāk, ka viņš var balstīties uz tādas auto-

ritates, kāds ir Olavs Magnus. Stāsts ir ļoti sens un laba specialista-folklorista rokās arī stipri garš. Atzīmēšu tikai dažus etapus. Jāiesāk mums ar pašu vēstures tēvu, ar Herodotu, IV 105: „stāsta skiti un tie grieķi, kas dzīvo Skitijā, ka ikviens no neuriem reiz gadā uz dažām dienām pārvēršas vilkā, bet pēc tam atkal pieņem parasto izskatu. Mani šādu lietu stāstītāji nepārliecina...” Neurus mūsu dienu slavisti parasti iedomājas senslavus esam, lai gan argumentu vietā allaž redz minējumus. Mūsu profesors P. Šmits, ar argumentiem, kas var pārliecināt, neurus uzskatīja par senbaltiem (sk. Herodota ziņas par senajiem baltiem: *Rīgas Latv. Biedr. Zinātņu Komitejas Rakstu Krājums*, Rīgā, 1933). Vai nu tā vai šā, bet ticējumi par vilkačiem saistās arī ar mūsu seno folkloru, kādēļ piemēram Olava Magna stāsts par šo senās meža apkārtnes radīto morbozo dvēselīgo metamorfozu nekādā ziņā nav no gaisa grābts. 17. g. s. ar savām raganu prāvām arī mūsu zemē ir attiecībā uz vilkaču ticējumiem vēl bagātāks liecībām. Bet arī šī ir labāku zinātāju pētamā daļā.

NOSLĒGUMAM.

16. g. s. lielie kartografi, Merkators un Ortelijs, fiksēja Baltijas jūras profilu paliekamā veidā, radīja moderno ģeografisko skatījumu arī šajā Eiropas sektorā. Bet kartografiskie sejas panti šai nemierīgai jūrai, nemierīgai, kā zinām, jau no ģeoloģiskajiem laikiem, nav beiguši mainīties un raustīties līdz pat mūsu dienām. Sākot ar to pašu 16. g. s., kurā izbeidzās mūsu stāsts, piemēram Livonijas vēsture, lietojot baltvācu vēsturnieku terminoloģiju, bij izgājusi no kolonālā perioda, lai ieietu provincialās vēstures posmā, līdz 20. g. s. notikumiem. Ar citiem vārdiem, tā bij palikusi par apkārtējo lielvalstu iekārtošanas un iekārtošanas objektu, un tas savukārt nozīmē, ka Baltijas jūras seja vairs nemainīsies ģeografiskās projekcijās, bet politiskā iekārtojumā. Un pie tam jūtami un reizēm pat strauji.

Tie, protams, ir citu sakarību temati un te mums kartografija iespēs dot tikai subordinētas intereses atziņas, ne jau vairs tādas, kādas tās mums raisījās no viduslaiku īpatnējām un dziļi oriģināliem kartografiskiem apgaismojumiem. Nav un nebūs mums šeit vairs darīšanas ar tiem periferiskiem skatījumiem un tām mainīgajām vērtībām, kas nepieciešamā kārtā ar līdzīgiem skatījumiem saistījās, bet gan ar politiskas varas izpausmes tendencēm padarīt šo iekšējo jūru par attiecīgās varas kāras lielvalsts „iekšējo ezeru”. Poļi, zviedri, krievi — visi pēc kārtas cenšas iegūt Baltijas jūrā to stāvokli, kāds tas reiz bij Hanzai un holandiešiem, kauču tīri tirdznieciskā plāksnē. Turoties Livonijas krastā attiecīgā iekarotāja lielvalsts apzinājās turēt savās rokās atslēgu uz Eirāzijas plašo kontinentu un tādā kārtā Baltijas jūra, milzu upe, kā to bij nosaucis kāds pētnieks, ieguva un iegūst vienmēr no jauna savu stipri dramatisko starptautisko *status'u*.

Bet tāda nu ir Eiropas kontinenta, nemierīgi un asi izlocīto krastu profila pussalas, ļoti īpatnējā iezīme, ka vairākos šo savā profilā izraibotos krastos turas un noturas jau daudzus gadu simtus, atsevišķos gadījumos pat dažus gadu tūkstošus, nelielas tautas — seno civilizāciju pārpalikas. Tās parasti senos laikos bij ieņēmušas daudz plašākus novadus, bet jaunradušos spēku un pārmainītu apstākļu dēļ ar laiku bij piespiestas iekšējo jūru (Baltijas un Adrijas, zināmā sakarībā arī Melnās) vai arī okeana krastos, kas seno laiku tautu ekspansijas veidiem varēja būt pēdējo patvērumu vietas. Arī Kaukaza kalni, „tautu kalni”, kā tos sauc, nāk šai pašā kategorijā. Vēsturiski vislabāki dokumentēti ir ķeltu cilšu un tautu gadījums, *resp.* to atkāpšanās no Eiropas vidienes, pat no Mazāzijas, līdz Anglijas

salu krastiem, pateicoties klasisko autoru liecībām. Miglaināki, bet arvien vairāk caurredzami šķiet esam basku likteņi. Pēdējos gadu desmitos zinātnieku pētījumi sniedz arvien vairāk vērtīgu ieskatu līdzīgās aizvēsturiskās tautu kustībās, arī attiecībā uz baltu tautām un albaņiem. Bet neaizmirsīsim, ka jūras krasti varēja būt patvērums tad, kad vēl dažai labai primitīvākas kulturas ciltij jūra bij varējusi būt kulturalis „tukšums”. Lūk, divi piemēri. Kāds 9. g. s. angļu sakšu chronists, vērodams vikingu briesmīgos postu darbus, izmisīgi izsauca, ka viņš gan nekad nebūtu varējis iedomāties, ka no jūras puses būtu varējus nākt līdzīgas briesmas. Un visslavenie antikās pasaules jūras braucēji — grieķi, pirms nonākšanas savā pussalā un savās salās 2. gadu tūkstošā pr. Kr., nekā nebij zinājuši par jūru un par iespējām to izmantot. Pazīstamā franču vēsturnieka G. Glotz'a grāmatā *Civilisation Égéeue*, p. 60 lasāms: „Kad achaiieši nonāca Griekijā, viņi nemaz nezināja, kas jūra īsti ir (tāpat kā arābu iekarotāji, nonākuši Eģiptē. A. Sp.) un lai tai dotu apzīmējumu, viņi aizņēmas priekšhelenistiskā laika vārdu (*thalassa*). Maz pamazām „sālītā”, t. i. jūra (*hals*), tiem atvēra savus ceļus un tad tiem palika par „pāreju” (*pontos*)”. Lingvistiska piezīme, kas atver tālās perspektīvas. Tā nu varēja notikt, gadu simtiem uz priekšu ejot, ka seno laiku patvēruma situācija varēja pārvērsties tautu ceļu, pat krustceļu vietās. Mums baltiešiem šīs lietas ir pārāk labi zināmas.

Mūsu nedaudzajos piemēros varam, man šķiet, redzēt, ka arī kartogrāfija savā veidā un savās iespējās atspoguļo šo liktenīgo ģeografiski-politisko pārmaiņu procesu, raksturo senās pārgrozības, kas uzliiek tik smagu slogu seno patvērumu vietu meklētājiem. Katrā ziņā agrāko gadu simtu Baltijas jūras periferiskie horizonti labā tiesā mums palīdz ja ne saprast, tad vismaz nojaust mūsu cilšu īpatnējo, ekskluzīvo situāciju iekšējās jūras malā, kurā tās nonākušas ilgās cīņās un pārvērtībās no plašā kontinenta iekšienes: senās kartes tik ērmīgā kārtā sedz šo mūsu cilšu jau vēsturisko eksistenci ar tālos kulturas centros izkoptiem redzēšanas un vērtēšanas veidiem.

Šie vērtēšanas veidi, kā varam vērot, nemaz nesakrīt ar tām koncepcijām, ar tiem standartuzskatiem, pēc kuriem tika kārtota un periodos dalīta mūsu krastu „provinciālā vēsture”. Pasaules perspektīvu un projekciju meklētājam — kartogrāfijai dažādi koloniali posmi ir pārāk lokālas lietas, pārējošas parādības, kā pārējošas tās ir arī vietējām, autohtonām tautām, kuru mūžs ir bijis un būs garāks un auglīgāks nekā dažādas spēka izpausmes un dažādu nokrāsu okupācijas.

BIBLIOGRAFISKA SKICE

- Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte (izdevējs B. Schmeidler's). 3. izd. 1917.
- G. Arciniegas, Amerigo and the New World. The Life and Times of Amerigo Vespucci. 1955.
- L. Bagrow, (1) Die Geschichte der Kartographie. 1951. (2) Imago Mundi. A. periodical review of early cartography. Stockholm 1935—1956. (3) Norden i den äldsta kartografien. Svensk geografisk Årsbok 1951. Lund 1951.
- G. Braun et Fr. Hogenberg, Civitates orbis terrarum. 6 vols. 1572—1618.
- Abraham de Bruyn, Omnium pene Europae, Asiae, Africae atque Americae gentium habitus. Antwerpiae 1581.
- Fr. Bujak, Wenedowie na wschodnich wybrzeżach Bałtyku. Instytut Bałtycki 1948.
- Ph. Cluverius (Clüver), Germaniae Antiquae libri tres. izd. 1613.
- G. R. Crone, Maps and Their Makers. 1953.
- J. Dlugosz, Opera omnia. Ed. A. Przeździecki, 14 vols. 1867—1887.
- El. Duckett, Alfred the Great and his England. 1957.
- The Encyclopaedia of Islam. 4 vols. 1912—1936.
- J. Fischer S. J., Claudii Ptolemaei Geographiae Urbinae Graecae 82 . . . 4 vols. 1932.
- J. Fischer S. J. und Fr. R. von Wieser, Die älteste Karte mit dem Namen Amerika aus dem Jahre 1507 und die Carta Marina aus dem Jahre 1516 des Waldseemüllers (Ilecomilus). 1903.
- T. Fischer, Sammlung mittelalterlicher Welt- und Seekarten italienischen Ursprungs und aus italienischen Bibliotheken und Archiven. 1886.
- G. Glotz, Civilisation Égéeenne. 2. izd. 1952.
- Sarmatiae Europae Descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Liuniam, et Moscoviae, Tartariaeque partem complectitur. Alexandri Gwagnini Veronensis, Equitis Aurati, peditumque praefecti, diligentia conscriptae. 1. izd. Krakovā 1578. gadā.
- P. A. Jaubert, Al-Idrisi. Géographie d'Edrisi. 2 vols. 1836—1840.
- G. H. Kimble, Geography in the Middle Ages. 1938.
- Wandalia Alberti Krantz Coloniae Impressa 1519. (sk. lib. VI cap. IX).
- J. Lelewel, Géographie du Moyen Ages. 5 vols. 1850—1870.
- Olaus Magnus, Historia de gentibus septentrionalibus. I. izd. Romā 1554.
- Olaus Magnus, Opera breve, la quale dimostra, dichiara ouero da il modo facile de intendere la charta, ouer delle terra frigidissime di Settentrione: oltre il mare Germanico, doue si contengono le cose mirabilissime de quelli paesi, fin'a quest' hora non cognosciute, ne da Greci, ne da Latini . . . MDXXXIX (Venecijā).
- Il Mappamondo di Fra Mauro. A cura di Tullia Gasparri Leporace. Presentazione di Roberto Almagià. Comune di Venezia. Settimo Centenario della Nascita di Marco Polo, 1254—1954.
- O. Metting, Geschichte der Stadt Riga. 1897.
- M. Miechovita, Tractatus de duabus Sarmatiis. I. izd. Krakovā 1519. gadā.
- K. Miller, Mappaemundi: Die ältesten Weltkarten. 6 burtnīcas, Stuttgart 1895—98.
- K. Millers, Mappae Arabicae. 3 sējumi. Stuttgart 1926.—31.
- A. E. Nordenskjöld, Facsimile atlas to the early history of cartography. 1889.
- A. E. Nordenskjöld, Periplus. An essay on the early history of charts and sailing directions. Stockholm 1897.
- Boies Penrose, Travel and Discovery in the Renaissance, 1420—1620. Cambridge, Mass., 1952.
- E. Perroy, Le Moyen Age. L'expansion de l'Orient et la naissance de la Civilisation Occidentale. Histoire Générale des Civilisations (Maurice Crouzet). T. III. Paris 1955.
- Aeneae Silvii Piccolomini Senesis Opera. Ir divi izdevumi: Bazelē 1551. un 1571. gados.
- Lettera d'Antonio Possevino. . . Alla Sereniss. Sign. Duchessa di Mantova, et Archiduchessa d'Austria. Sopra le cose pertinenti alla Relig. Cattolica, le quali desiderava intendere, di Liunia, di Suetia, et di Transilvania. Iekš: La Moscovia d'Antonio Possevino. In Ferrara MDXCII.
- Claudii Ptolemaei. . . Omnia Quae Extant Opera. . . Basileae apud Henricum Petrum . . . 1541.
- Claudii Ptolemaei Alexandrini Geographiae libri octo. . . per Gerardum Mercatorem. . . Jodocus Hondius excudit. Francofurti 1605.
- A. Rohde, Bernstein, ein deutscher Werkstoff. Berlin 1937.
- Ch. de la Roncière, L'Atlas Catalan de Charles V (Bibl. de l'École des Chartes. T. LXIV). 1903.

- Vicomte de Santarem, Atlas composé de mappemondes, de portulans et de cartes hydrographiques depuis le VI jusqu'au XVII siècle. Paris 1842—53.
- R. A. Skelton, Decorative Printed Maps of the 15th to 18th centuries. 1952.
- Scriptores rerum livonicarum. 2 vols. 1848. un 1853. gadi.
- A. Spekke, (1) Alt-Riga im Lichte eines humanistischen Lobgedichts vom Jahre 1595. Rīgā. 1927. (2) Vecākie latvju tautas apgērbu zīmējumi. Rīgā 1934. (3) Latvieši un Livonija 16. g. s. Rīgā 1935. (4) History of Latvia Stockholm 1951. un 1957. gadi (5) The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic. Stockholm 1957.
- E. L. Stevenson, Geography of Claudius Ptolemy. Translated into English and edited by... New York 1932.
- P. Šmits, Herodota ziņas par senajiem baltiem. Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komitejas Rakstu Krājums. Rīgā 1933.
- R. V. Tooley, Maps and Map-Makers. 2. izd. London 1952.
- G. Vernadsky, Ancient Russia. 4. izd. 1952.
- J. K. Wright, Geographical Lore of the Time of the Crusades. New York 1925.

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1958

4.50Ls

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309006416

Apgāda ZELTA ĀBELE pārstāvji:

AMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTIS

Mr. H. Tauriņš, 427 Beach 130th Street,
Belle Harbor, N.Y.

un

Mr. R. Krūklītis, 511 Charles Street,
East Lansing, Mich.

ANGLIJĀ un BRITU KOPVALSTI

(izņemot Austrāliju un Kanādu)

The Society of Latvians in Great Britain,
37 a Kensington High Street, London, W. 8,
England.

AUSTRALIJĀ

Mr. O. Strauts, Box 1560 GPO.,
Adelaide, S.A.

DIENVIDAMERIKĀ

Monthly Magazine *Latvija*
Editor J. Bite, Casilla de Correo 2366,
Buenos Aires, Argentina.

EIROPĀ

(izņemot Angliju)

A.B. Nordiska Kompaniet, Book Depart-
ment, Stockholm, Sweden.

un

Lettiska Hjälpkommittén, Kommendörs-
gatan 19 A, Stockholm, Sweden.

KANADĀ

Mr. V. Ziediņš, 218 Greenwood Ave.,
Toronto, Ont.

KOLCHOZI

— POSTS UN VERDŽĪBA LATVIJAS LAUKOS

Pieci raksti okupanta periodiskos izdevumos

Docenta J. Rutka apskats par
Latvijas lauku kolektivizācijas
gaitu un rezultātiem

Izdevis M. Goppers

Šīs brošuras garākos rakstus sacerējusi Vera Kacēna, dz. Stakalders, tagad Latvijas P.S.R. „kultūras ministra vietnieka” Vold. Kalpiņa sieva. Krieviski iznākušajā grāmatīnā „Padomju Latvijas rakstnieki” sacīts, ka viņa dzimusi 1912. g., par pagrīdes darbību 1934. g. sēdējusi cietumā un ka „viņai piemītošā spēja sajūst jauno un savlaicīgi atsaukties uz dienas notikumiem”. Viņa ir beigusi L.U. matemātikas-dabaszinātņu fakultātes fizikas nodaļu un bija nelaiķa profesora Fr. Gulbja subasistente. Starp šīs dienas Rīgas prominencēm viņa tāpat ir viena no ļoti nedaudziem, kam ir augstskolas diploms, nevis tikai sarkanās profesūras kurss, cietumos un tamlīdzīgās „mācības iestādēs” iegūtā „izglītība”. Studiju biedrenes stāsta, ka viņai bijušas ļoti labi koptas rokas un viņa bijusi simpatiska un laipna, bet atdurīga. Reiz lekciju starpbrīdī viņa stāstījusi kādai no draudzenēm par savu mirušo tēvu, kas viņai vienmēr mācījis: „Nedari citam to, ko negribi lai otrs tev dara”. Viņš bijis lauksaimnieks kaut kur Vidzemes malienā. Mājās saimniekojusi māte.

Procentuāli ļoti niecīgs skaits komunistu ir bijis arī mums. Rietumos šī briesmīgā slimība ir daudz vairāk izplatīta un ar to reizēm inficējas pat ļoti redzami intelektuālās izlases pārstāvji. Bet vēl joprojām nav pienācīgi noskaidrots, kas tad īstībā ir tās dziļi un kā tie iekļūst un ieperinājās līdz tam šķietami pilnīgi veselos organismos, tāpat kā vēl šodien tas ir arī ar jaundabīgo audzēju. — vēzi. Arī vēzim vēl nav atrasti efektīgi ārstēšanas paņēmieni, kaut gan ar to nodarbojas daudzi speciāli institūti. Komunisma būtība turpretim pētīta daudz mazāk un pie tās apkaršanas ķeras tikai tad, kad tas jau sen par vēlu, kad nekas vairs nav glābjams. Vienīgā iedarbīgā „terapija” le tomēr, šķiet, ir tikai paša komunisma „potes”, jo piemēram, turpat visā Latvijas teritorijā, kuru 1919. gadā bij okupējuši lielnieki, patstāvības laikā komunistu nav vairs bijis tikpat kā nemaz, pretstatā tiem pāris apriņķiem Kurzemē, kuri toreiz bij izgājuši sveikā un kurus vēlāk dēvēja par „sarkaniem”.

Pavisam droši var apgalvot, ka Krievijā ideālā tipa komunistu nav nemaz. Jo tur, izkūņojusies par neierobežotās valsts varas baigo aparātu, partija ir kļuvusi oligarhija. Brīvās pasaules vai t. s. „salonkomunistu” pilnīgā izārstēšanās notiek katrā gadījumā, kad tie nokļūst Padomijā, protams, ne jau kā delegāciju locekļi, bet kad tie dodas uz turieni lai piepildītu savas idejas, lai celtu komunisma valsti. Pa lielākai daļai tie drīzi vien tur nokļūst cietumos un vergu nomētnēs. — Ja retajiem laimējās izrauties atpakaļ brīvībā, tie publicē grāmatas, kurās rūgti nožēlo savus maldus, un kļūst par visdedzīgākiem komunisma apkarotājiem. Vai arī, kas notiek biežāk, — neiztur spīdzināšanas un atgriežas kā apmācīti aģenti.

Citādi tas ir ar tiem, kas palīdzējuši ienaidniekam ar varu un viltu uzkundzēties savai tautai. Tos ar iebrucēju jau sien kopīgi pastrādātie noziegumi, kas ir tās visustiprākās saites, un no tām viņi vairs nespēj tikt vaļā, kaut to arī gribētu. Arī Kacēna bez šaubām taču, piemēram, labi zin, ka vārds „vēlēšanas” tagad Latvijā tikai sedz apkaunojošu farsu, kad pārgurušiem un iebiedētiem vecākiem ļaudīm un sievietēm, kas kolchozos ir nospiedošā vairākumā, liek it kā no savas brīvas gribas nobalsot par partijas jau iepriekš izraudzītām personām, kuras zemnieki nav pat redzējuši, kas bieži pat tikko kā ieradušās no kāda tālā Krievijas apgabala, bet jau rīt būs viņu tiešie rīkotāji un izdzinēji neproduktīvā, nemākulīgi organizētā darbā! Un viņa tomēr raksta šos saltus, ņirdzīgus melus. Tā var runāt tikai tā, kurai atpakaļ ceļa vairs nav, kas zin, ka viņai neviens nefic, bet zin arī to, ka neviens neuzdrošināsies pat pavīpsnāt, apzinājas, ka aiz muguras tai stāv viņas gaužam mazrunīgais un šķībacainais „sargeņģelis” — čekists, bet vajadzības brīdī klāt būs arī tanki, strūklas lidmašīnas. . .

Mēs pret komunismu esam pilnīgi imuni un priekšturamās bruņas mums ir mūsu pieredze. Bet rokas, kurām šīs bruņas jātur, vienam otram ilgajos gados sāk pagurt. Pašas bruņas nav spējis iedragāt padomju propagandas āmurs, toties pa mūsu morāli, lepnumu un nerviem nepārtraukti sit tās koeksistences sidraba veserīši, kuru ienaidniekam ir izdevies panākt un kas varenas imperijas karalienē liek spiest masu slepkavu rokas, kādreiz draudzīgās valsts kara flotei ar oficiālu pretvizīti mūsu ienaidniekiem doties uz mūsu Rīgu, aprindām, kam komunisma būtu visvairāk jābilstās — tirgoties ar to, rūpīgi sargājoties izdarīt ko tādu, kas krieviem varētu nepatikt. Kroni tam visam uzliek kāds trimdas rakstnieks, kas brīvās pasaules radiofonā pasaka, ka ar gandarijumu „devis atļauju” iespiest Padomju Latvijā savu darbu. Latviešu rakstnieka atbildei gan vajadzēja skanēt: „Jūs, kas esiet noslepkavojuši desmitiem tūkstošu manu tautas brāļu, kas esiet aizdzinūši verdzībā uz Sibīrijas tundrām simtus tūkstošus no manas tautas, jūs vēl prasat man, trimdniekam, atļauju! Jūs, kas pat neesiet pievienojušies Bernes konvencijai!”

Šie raksti lai dod mums iespēju nevien tuvāk ieskatīties ienaidnieka izdarībās un mūsu tautas postā, bet arī stiprina mūsu pārliecību, ka komunisma gals nav aiz kalniem. Ievērosim kaut tikai to, ka šo rakstu vairums ir parādījis decembrī, tāpat pavisam īsi pēc Ungārijas asins pirts, kas izraisījusi nevien ļoti dziļu savijojumu visās moskovītu apsēstajās zemēs, bet arī tikpat nopietnu satraukumu un izbailes šo zemju patreizējos valdniekos. Un varbūt mūsu „partijas kareivis” — pati šī promentā „biedrene — viceministra kundze” zemapziņā jau sāk jaust tumšu nemieru, jā — pat nāves bailes, tāpat kā tajās 1941. gada vasaras dienās boļševiku padzišanas priekšvakarā, kad viņa skraidījusi pa augstskolas koridoriem ar šauteni rokās.

CENA: Sav. Valstīs un Kanādā — 85 centi; Anglijā — 4/6 šil.; Austrālijā — 7 šil.; Vācijā — 2,85 markas; Skandināvijā un Šveicē — 3,75 zv. kr.; Dienvidamerikā — 45 amerikāņu centi.